

План уроку:

1. Архітектура періоду архаїки

Храм Артеміди на острові Корфу

Святилище Аполлона в Дельфах. Бог Аполлон як уособлення космосу, покровитель мистецтва. Бог Діоніс – уособлення хаосу та покровитель театру

2. Симпосій (ритуальний бенкет)

Аполлонійське і діонісійське в ритуалі симпосія, зародження філософії

Типи ваз та їхнє призначення

Система розпису ваз

Модуль 3.1.
Урок 23.

ХРАМ АРТЕМІДИ на острові Корфу, близько 580 р. до н. е.

Храм Артеміді на острові Корфу відомий як **перший доричний храм**, побудований повністю з каменю

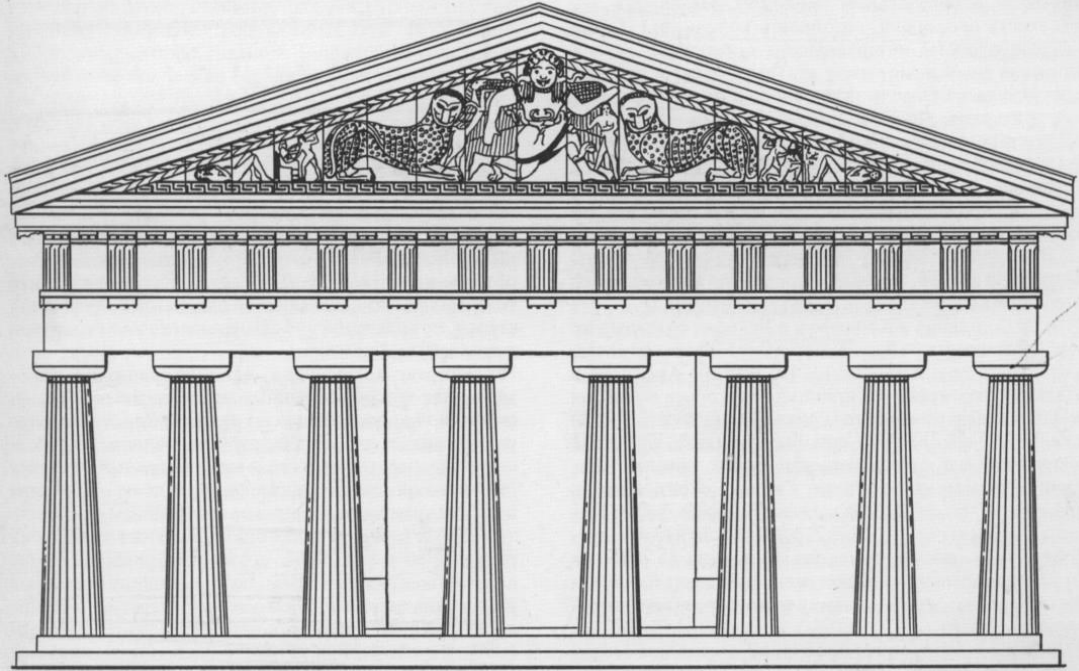
Храм являв собою **доричний периптер**: 23,46 м x 49 м, 8 x 17 колон, **вхід орієнтований на схід**, перед яким знаходився вівтар

Збереглися рельєфи, що прикрашали фронти храму

Західний фронтон зберігся в хорошому стані, від східного залишилися фрагменти

Храм Артеміді на о. Корфу, руїни

Реконструкція східного і західного фасадів,
Археологічний музей Керкіри

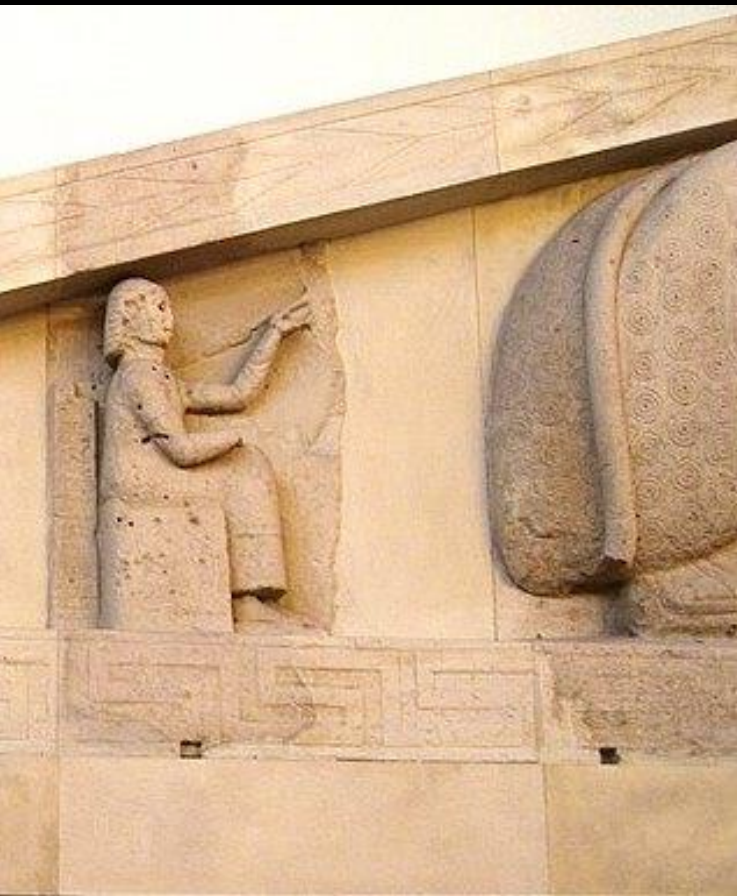
Храм Артеміди на о. Корфу, 580 р. до н. е.,
Західний фасад, реконструкція

Західний фронтон. Археологічний музей Керкіри

У центрі західного фронтона знаходилася велика скульптурна фігура горгони Медузи з двома симетрично розташованими лежачими пантерами (леопардами)

На кутах фронтона були зображені битва Зевса із гігантом та сидячий на троні цар, якого вбивають списом (фігура списоносця не збереглась); в самих кутах – лежачі фігури вбитих воїнів

Західний фронтон не був присвячений одній події, а об'єднував різні фігури, виконані в різних масштабах (характерна ознака фронтонних композицій періоду архаїки)

Храм Артеміди на
о. Корфу, 580 р. до н. е.,
Західний фронтон.
Археологічний музей
Керкіри

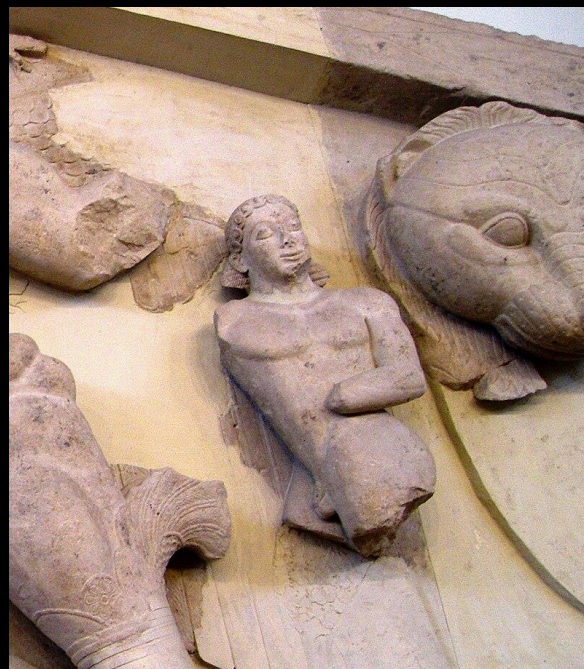
Горгона Медуза (від грец. Медуза – «володарка, захисниця») – міфічна істота, одна з трьох сестер горгон, морська богиня

Первинно Медуза була красунею, але після того, як вона разом із закоханим у нею Посейдоном увійшла до храму Афіни, була покарана богинею – перетворена на чудовисько. Тіло Медузи вкрилося металевою лускою, з'явилися кігті, кабанячі ікла, золоті крила, замість волосся – змії, своїм поглядом вона могла перетворити усе живе на камінь.

Медуза була єдиною серед сестер горгон смертною, у разі, якщо їй відрубають голову

Коли **Персей** обезголовив **Медузу**, дивлячись на її віддзеркалення на щиті, який дала йому Афіна, з тіла Медузи народилися сини від Посейдона – юнак-воїн **Хрисаор** (від грец. «золотий меч») і крилатий кінь **Пегас** (від грец. «джерело»)

Храм Артеміди на о. Корфу,
Західний фасад,
Археологічний музей Керкіри

Горгона Медуза,
фрагмент фронту
храму Артеміди на
о. Корфу

Персей вбиває горгону Медузу,
метопа храму (Аполлона)
у Селінунті,
Археологічний музей Палермо

Оскільки Артеміда не зображується на фронтоні її власного храму, **Медуза** може представляти **хтонічну сторону Артеміди** («хтонічний» – грец. божество землі, потойбічного світу)

Вважається, що **функція фігури Медузи апотропна**, тобто вона була **захистом від зла** та запобігала проникненню зла до храму

Теракотовий вівтар з горгоною Медузою, Пегасом і Хрисаором, Регіональний археологічний музей, Джела, Сицилія

Горгона Медуза,
храм Афіни в Сіракузах,
Археологічний музей, Сіракузи

Фронтонна композиція **втілює ідею про створення світу: кути фронтона уособлюють хаос-смерть, центр – становлення космосу-життя**

Тема смерті Сонця (образи лежачих мертвих воїнів, вбивство царя Пріама на троні, теомахія – битва богів) розміщена **в кутах фронтона, де змикається небо** (верхня частина трикутника фронтона, що обрамлена лавровим листям – атрибутом бога Сонця) **з водою** (нижня частина трикутника, що містить орнамент меандр)

Тема народження-відродження Сонця (леопарди, сини Медузи – Хрисаор та Пегас) **з води** (Медузи) розташована в центральній геральдичній частині фронтона

Медуза зображена **в позі бігу, припадаючи на коліно**, що нагадує геометризовані **хвилі меандру**, а в поєднанні з **позою рук утворює свастику** (рух сонця)

Медуза являє собою **андрогінну істоту**, яка має жіночі та чоловічі ознаки (бороду), що **уособлює хаотичний початок первинного світу**

В образі Медузи поєдналися **стихії світу: вода** (змії обвивають її талію та замість волосся огортають голову) і **небо** (має крила, крилаті сандалії)

Персей (образ Сонця) відрубає голову Медузи та з її тіла народжуються сини (образи Сонця, яке віродилося з води)

Крилатий кінь Пегас (образ Сонця) наче виринає з води й піднімається на небо на крилах

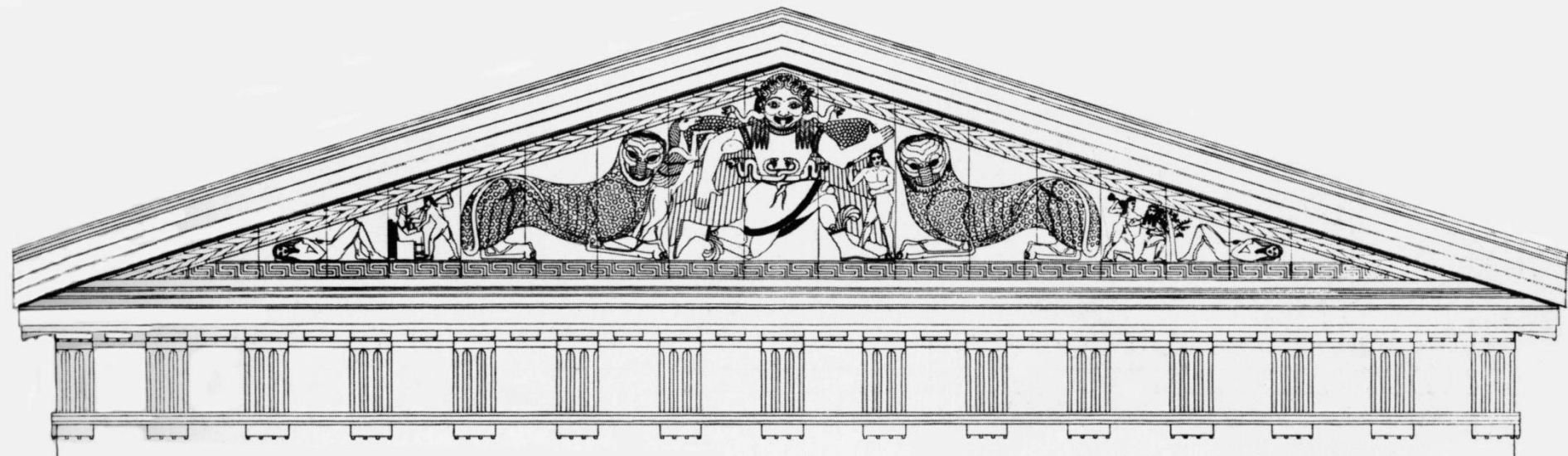
Леопарди в сидячій позі уособлюють Сонце, що перероджується у воді

Храм Артеміди на
о. Корфу, 580 р. до н. е.,
Західний фронтон,
Археологічний музей
Керкіри

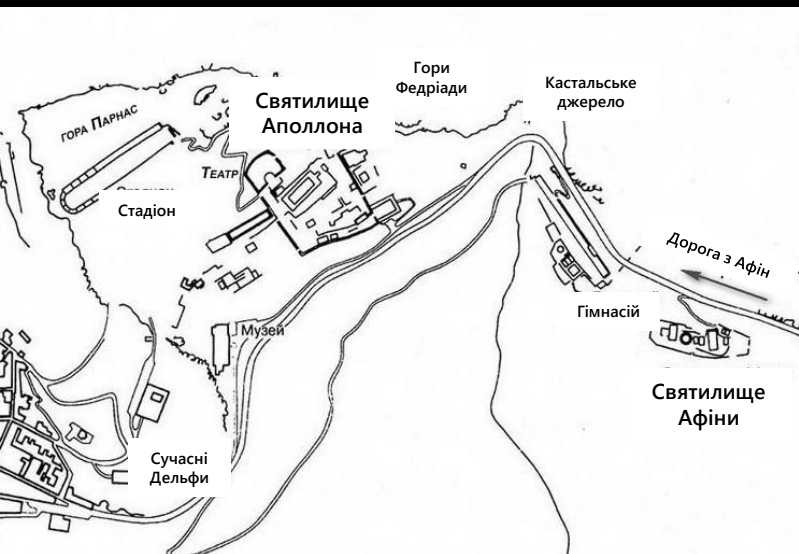
Обернені голови головних героїв в анфас,
виходять **назовні з храму**, який символізує
місце народження, помирання і **відродження**
Сонця, чим обумовлена його орієнтація на вісі
схід-захід

Храм Артеміди на о. Корфу, 580 р. до н. е.,
графічна та кольорова реконструкції західного фронту,
Археологічний музей Керкіри

СВЯТИЛИЩЕ АПОЛЛОНА
в Дельфах

Святилище Аполлона в Дельфах

ПАНЕЛЛІНІСТИЧНІ СВЯТИЛИЩА

Важливим культурним регулятором, починаючи з періоду архаїки, стають **панелліністичні (всерецькі) святилища та свята**, які там відбувалися:

святилище Аполлона в Дельфах, де відбувались кожні чотири роки **Піфійські ігри**;

святилище Зевса в Олімпії, де проходили **Олімпійські ігри** раз на чотири роки;

святилище Афіни в Афінах, де проходили **Панафінейські ігри** (Великі Панафінеї – кожні чотири роки, Малі – щороку)

Ігри були присвячені богам, мали **ритуальне значення** і включали не лише спортивні змагання, а й поетичні, музичні та театральні

СВЯТИЛИЩЕ АПОЛЛОНА в Дельфах

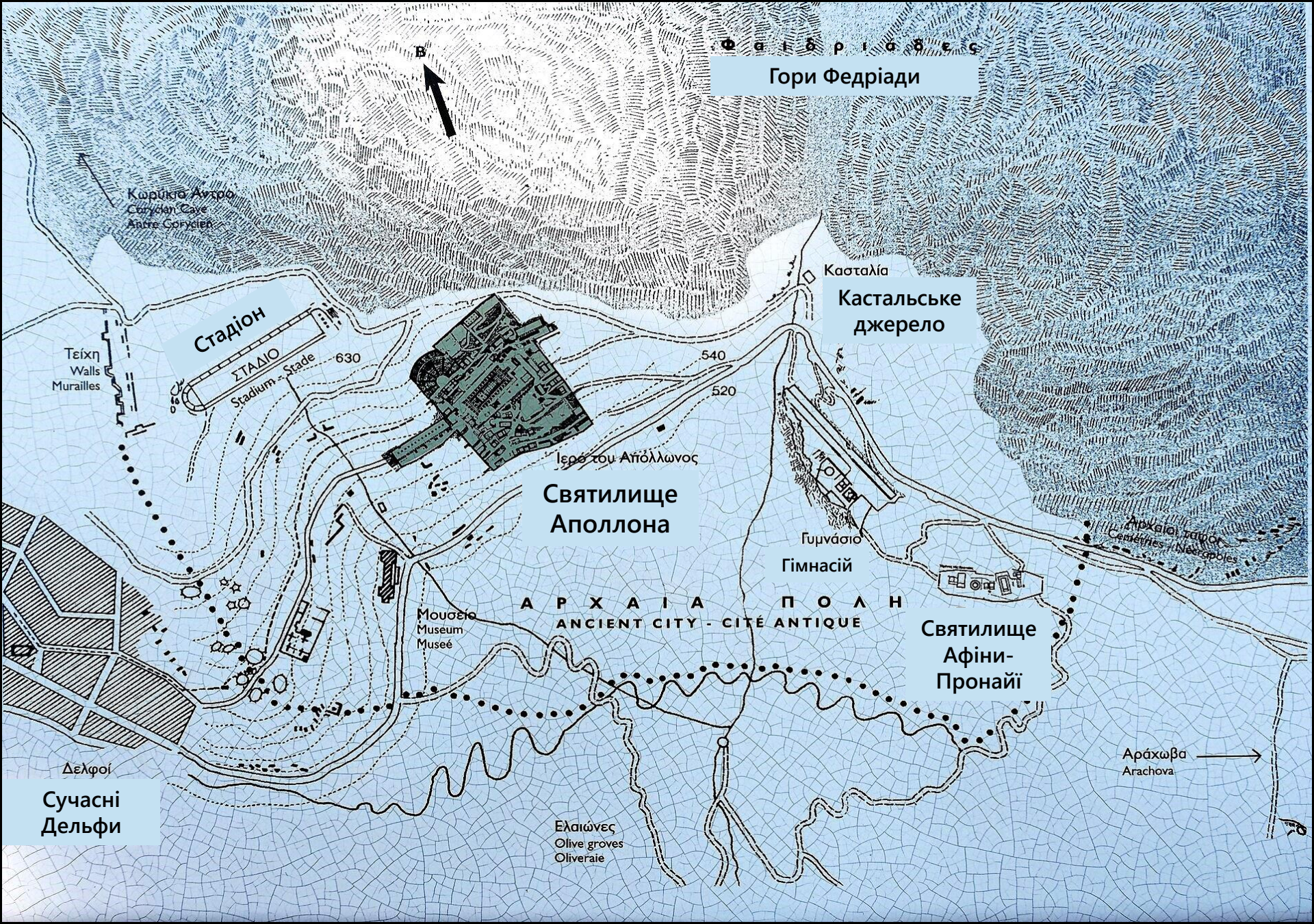
Святилище включало **комплекс різних споруд** – храми, вівтарі, скарбниці, стадіон, театр тощо

Ансамбль святилища Аполлона в Дельфах сформувався в період архаїки в VI ст. до н. е., розташований на схилах **гори Парнас** (гори Федріади) у Фокіді

Основна ділянка святилища знаходиться на крутому схилі (180 x 130 м), споруди були розташовані **на терасах вздовж Священної дороги**

Шлях до святилища починався **зі сходу** знизу від Коринфського заливу, йшов **змієподібно на захід, подібно руху сонця**, відкриваючи різні ракурси мальовничого краєвиду

Святилище Аполлона в Дельфах,
руїни та реконструкція

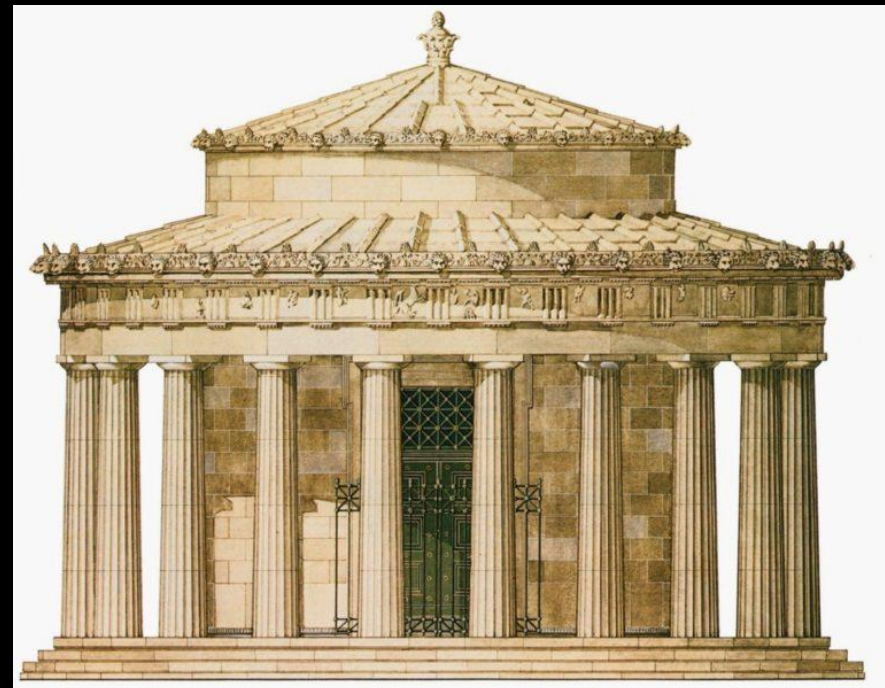
Σωτηριον (Soterion) в Дельфах, карта-схема

СВЯТИЛИЩЕ АФІНИ-ПРОНАЙЇ у Дельфах

Святилище Аполлона було зведено **на місці давніх святилищ**, що присвячувалися жіночим культурам – Геї-землі, Дафні-лавр, богині справедливості Феміді, Афіні Провидиці (Пронаїї), **де відбувалися пророцтва та передбачення майбутнього**

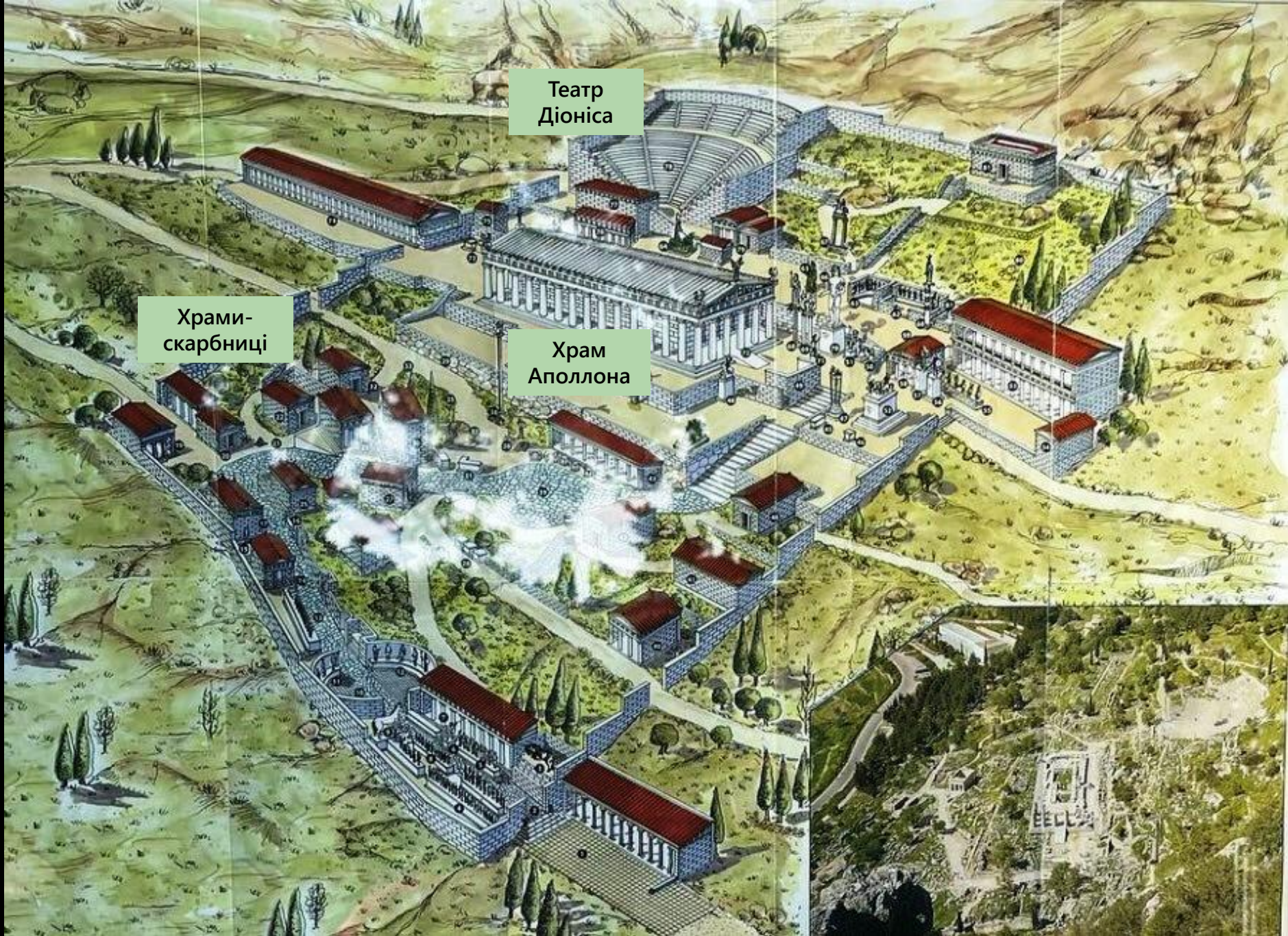
Святилище Афіни-Пронаїї у Дельфах

Храм толос (імовірно, храм Гестії),
руїни, реконструкція
Святилище Афіни-Пронаїї у Дельфах

Святилище Аполлона в Дельфах, руїни

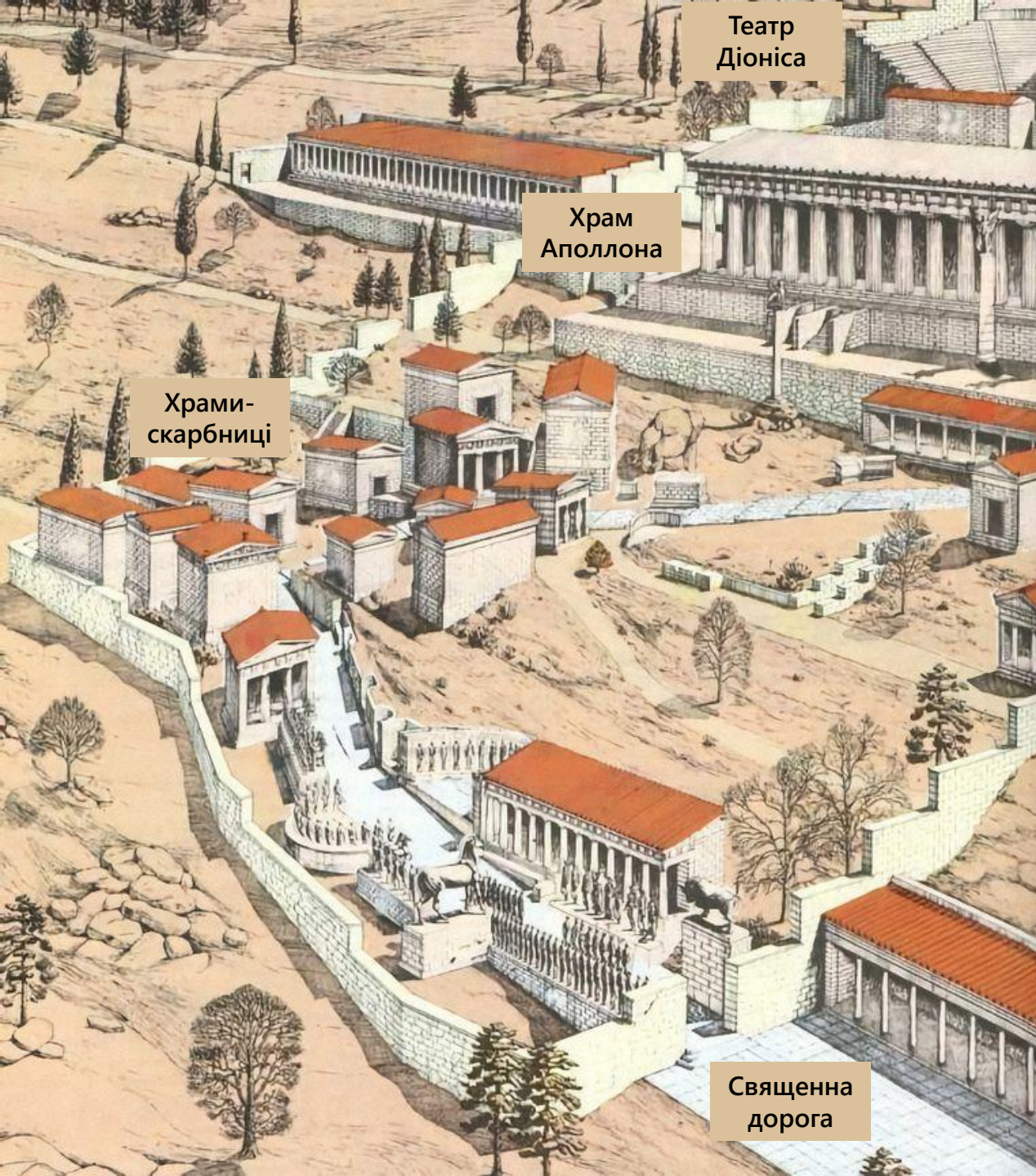

Театр
Діоніса

Храми-
скарбниці

Храм
Аполлона

Святилище Аполлона в Дельфах, реконструкція

Театр
Діоніса

Храм
Аполлона

Храми-
скарбниці

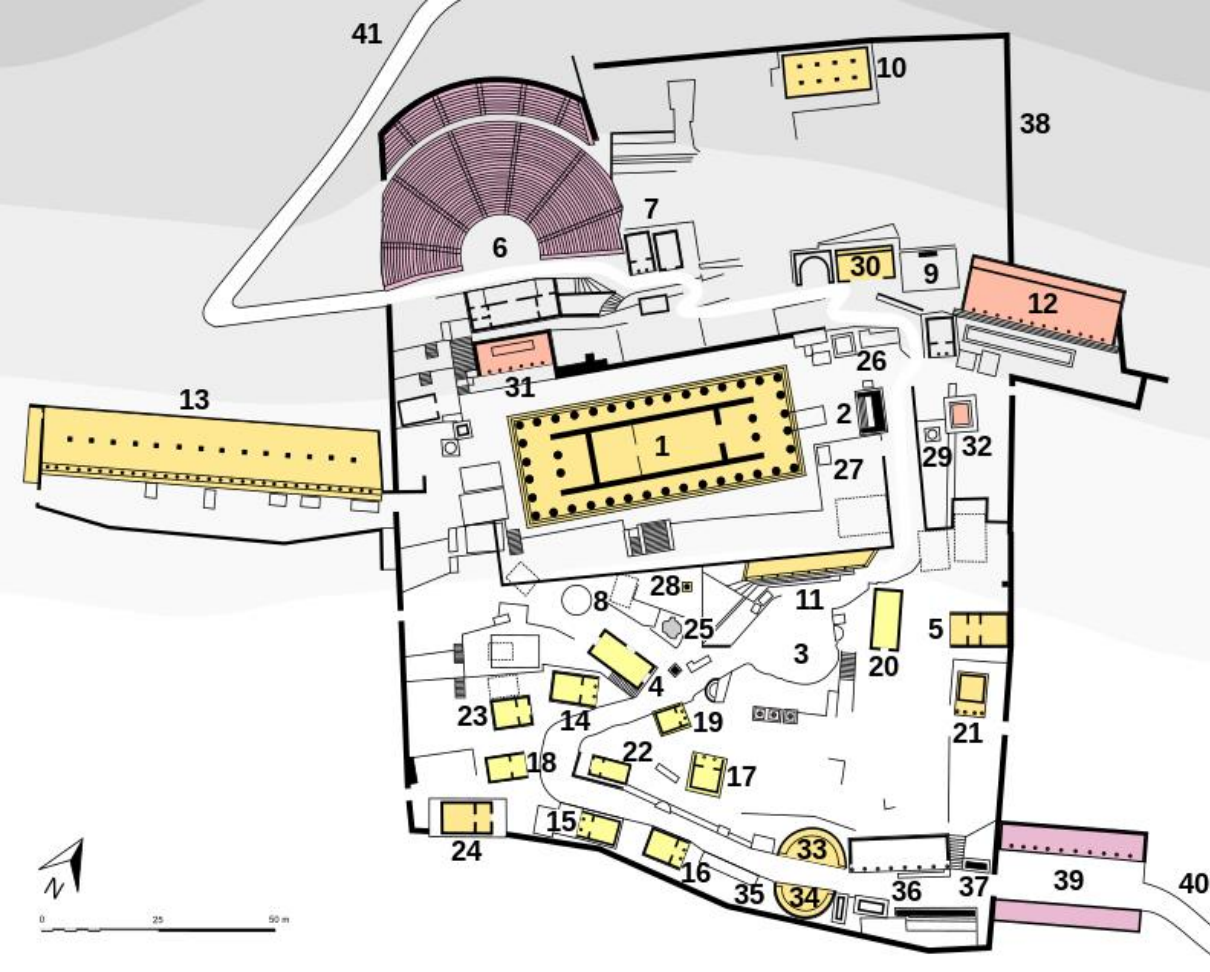
Священна
дорога

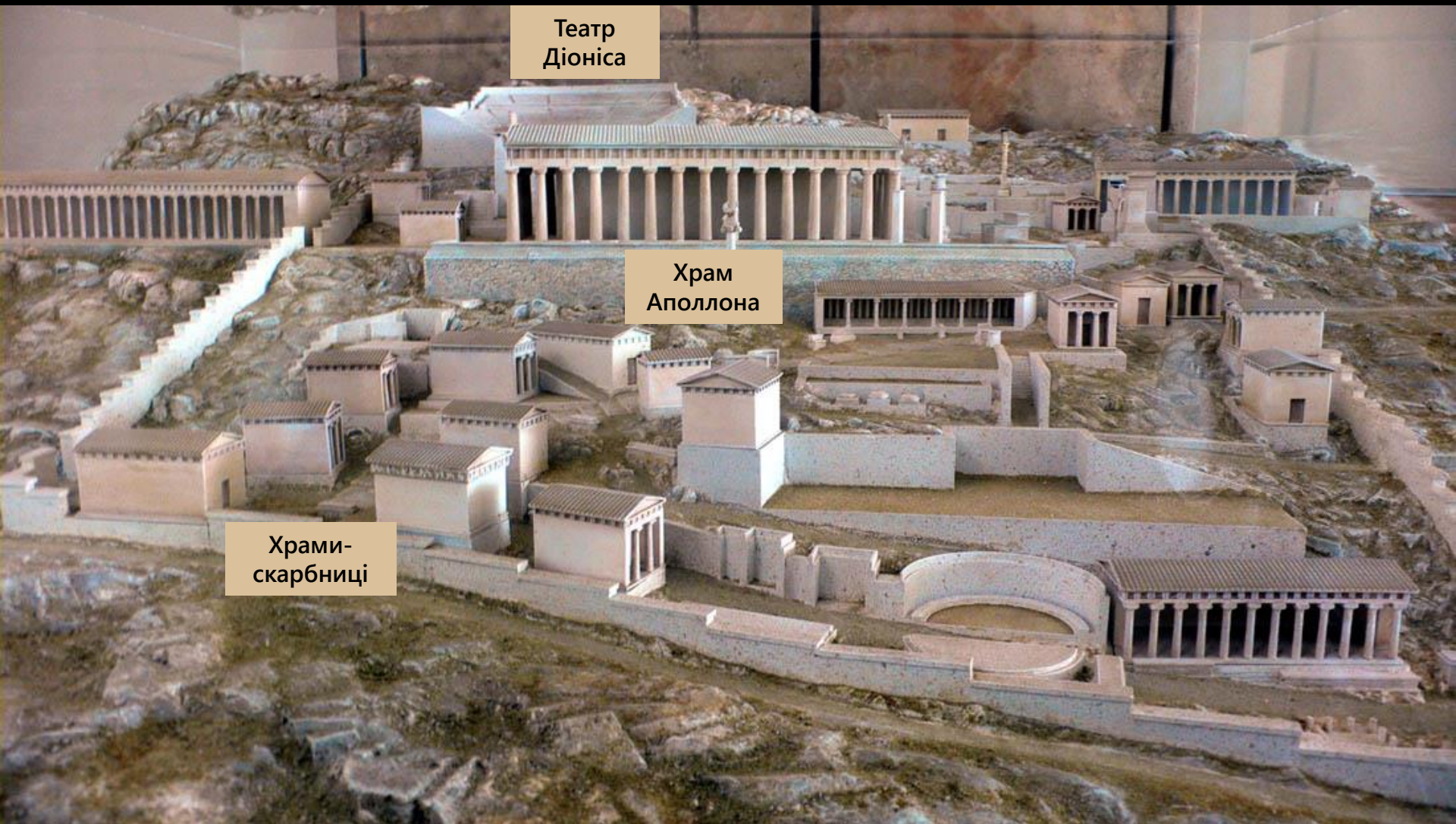
Святилище Аполлона
в Дельфах, реконструкція

ПЛАН архітектурного ансамблю святилища Аполлона в Дельфах:

- 1 – храм Аполлона
- 2 – вітар Аполлона
- 3 – площа
- 4 - булевтерій (споруда для ради старійшин)
- 5 - пританей (будівля громади полісу)
- 6 – театр Діоніса
- 7 – святилище Діоніса
- 8 – святилище Геї
- 9 – святилище Неоптолема
- 10 – лесха кнудян (місце для громадського зібрання)
- 11 – стоя афінян (будівля для відпочинку)

- 14 – 24 – храми-скарбниці: афінян (14), сифносців (15), сикіонців (16), еолійців (17), беотійців (18), кнудян (19), коринфян (20), кіренців (21), мегарців (22), потидейців (23), фіванців (24)
- 25 – камінь дельфійської сивіли
- 28 – накоська колона зі сфінгою, 29 – зміїна колона, 32 – колісниця родосців
- 33, 34 – екседри царів, 35, 36 – вотивні вітарі
- 40 – священна дорога, 41 – дорога до стадіону

Театр
Діоніса

Храм
Аполлона

Храми-
скарбниці

Святилище Аполлона в Дельфах, макет,
Археологічний музей у Дельфах

СВЯТИЛИЩЕ АПОЛЛОНА в Дельфах

Композиційним центром ансамблю святилища був храм Аполлона Піфійського, що розташовувався на підвищеній та укріпленій терасі

Святилище Аполлона в Дельфах, макет,
Археологічний музей у Дельфах

Святилище Аполлона в Дельфах,
храм Аполлона, реконструкція

Статуя Аполлона Золотоволосого,
фрагмент, VI ст. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

АПОЛЛОН –

бог сонячного світла та гармонії

Аполлон був одним з найшановніших олімпійських богів, йому було присвячено найбільшу кількість храмів

Аполлон – син богині титаніди Лето та Зевса, **бог сонячного світла**, брат-близнюк Артеміди, бог **полювання** і покровитель домашньої худоби, (Артеміда – богиня полювання, покровителька диких тварин і богиня Місяця), **покровитель мистецтв** (його супутницями були дев'ять муз), **провидець та цілитель**, вважався жерцем богів, **усоблював космічний порядок**

Аполлона називали **Фебом** («сяючим»), втілював чоловічу красу та був **покровителем юнаків-ефебів**

Атрибути АПОЛЛОНА:

лук і стріли – первинно Аполлон був богом полювання, а золоті стріли уподібнювалися сонячним променям;

лавровий вінок – цей атрибут з'явився у Аполлона в пам'ять про кохану німфу Дафну, яка тікала від його переслідувань та перетворилася на лаврове дерево (ім'я Дафна – з грецької означає «лавр»)

Вінок круглої форми (так само, як і голова) має солярну символіку

Лавр – вічнозелена рослина, яка може означати відродження Сонця

Лаврові вінки символізували вічну славу, ними увінчували переможців у поетичних та музичних змаганнях, а згодом і спортивних

Аполлон в лавровому вінку
та з лірою кіфарою.

Фрагмент розпису кіліка,
Археологічний музей у Дельфах

Атрибути АПОЛЛОНА:

Ліра кіфара,
реконструкція

семиструнна ліра кіфара – дарунок Гермеса, який змайстрував її з панцира черепахи, рогів і тваринних жил. Ліру Аполлон обміняв у Гермеса на своє стадо корів, яке Гермес викрав у Аполлона

Елементи, з яких створена кіфара, символічні: черепаха пов'язана з водою, роги і жилки – частини мертвої тварини, уподібнюються променям сонця, яке вмирає і відроджується у воді; звуки музики також пов'язані з відродженням

7 – божественне число Аполлона: сім струн кіфари символізують 7 днів тижня, 7 кольорів веселки, 7 нот, 7 планет

Граючи на семиструнній кіфарі, Аполлон налаштовував світову космічну гармонію, впорядковував Всесвіт

АПОЛЛОН – покровитель мистецтв

Супутницями Аполлона були 9 муз – богині-покровительки мистецтва, які жили на горі Парнас:

Калліопа – епічної поезії;
Евтерпа – ліричної поезії;
Ерато – любовної поезії;
Полігімнія – гімнів;
Кліо – історії;
Талія – комедії;
Мельпомена – трагедії;
Терпсихора – танцю;
Уранія – астрономії

Одне з імен Аполлона –
Мусагет (поводир муз)

Храми муз називалися
мусейонами (від цього слова
походить «музей»)

Атрибути Аполлона і дев'яти муз,
давньогрецька мозаїка

Музи Уранія та Калліопа
Давньоримські фрески, Помпеї, I ст. н. е.

НАРОДЖЕННЯ АПОЛЛОНА ТА АРТЕМІДИ

Аполлон та Артеміда були **дітьми Зевса і титаніди Лето**. Дружина Зевса Гера, через ревності до Лето, наслала на неї змія Піфона, який переслідував її, щоб вона не могла народити дітей

Лето заховалася на **острові Делос**, народила Артеміду, а через 9 днів донька допомогла матері народити Аполлона

Лебеді перенесли Аполлона до міфічної північної країни Гіпербореї, а через рік він повернувся до Греції у Дельфи та **вбив дракона (змія) Піфона**, який охороняв давнє святилище **оракула богині землі Геї**

Аполлон заволодів оракулом в Дельфах

Щоб спокутувати гріх, він присвятив дракону **Піфійські ігри**

Давньоримські фрески I ст. до н. е.:

«Аполлон Кіфаред», Палатинський музей, Рим;

«Артеміда», Національний археологічний музей, Неаполь

Лето та її діти – Аполлон та Артеміда
Червонофігурна амфора, близько 520 р. до н. е., Британський музей, Лондон

Статуя Аполлона Золотоволосого,
фрагмент, VI ст. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

ХРИСОЕЛЕФАНТИННІ СТАТУЇ АПОЛЛОНА, АРТЕМІДИ та ЛЕТО

Під час розкопок Дельфійського святилища французькими археологами в 1939 році були відкриті **в згорілій будівлі фрагменти статуй Аполлона, Артеміди та їхньої матері Лето**

Їх знайшли **серед дарунків з іонічних міст** Малої Азії, тому вважається, що їх створили в іонічній майстерні в VI ст. до н. е.

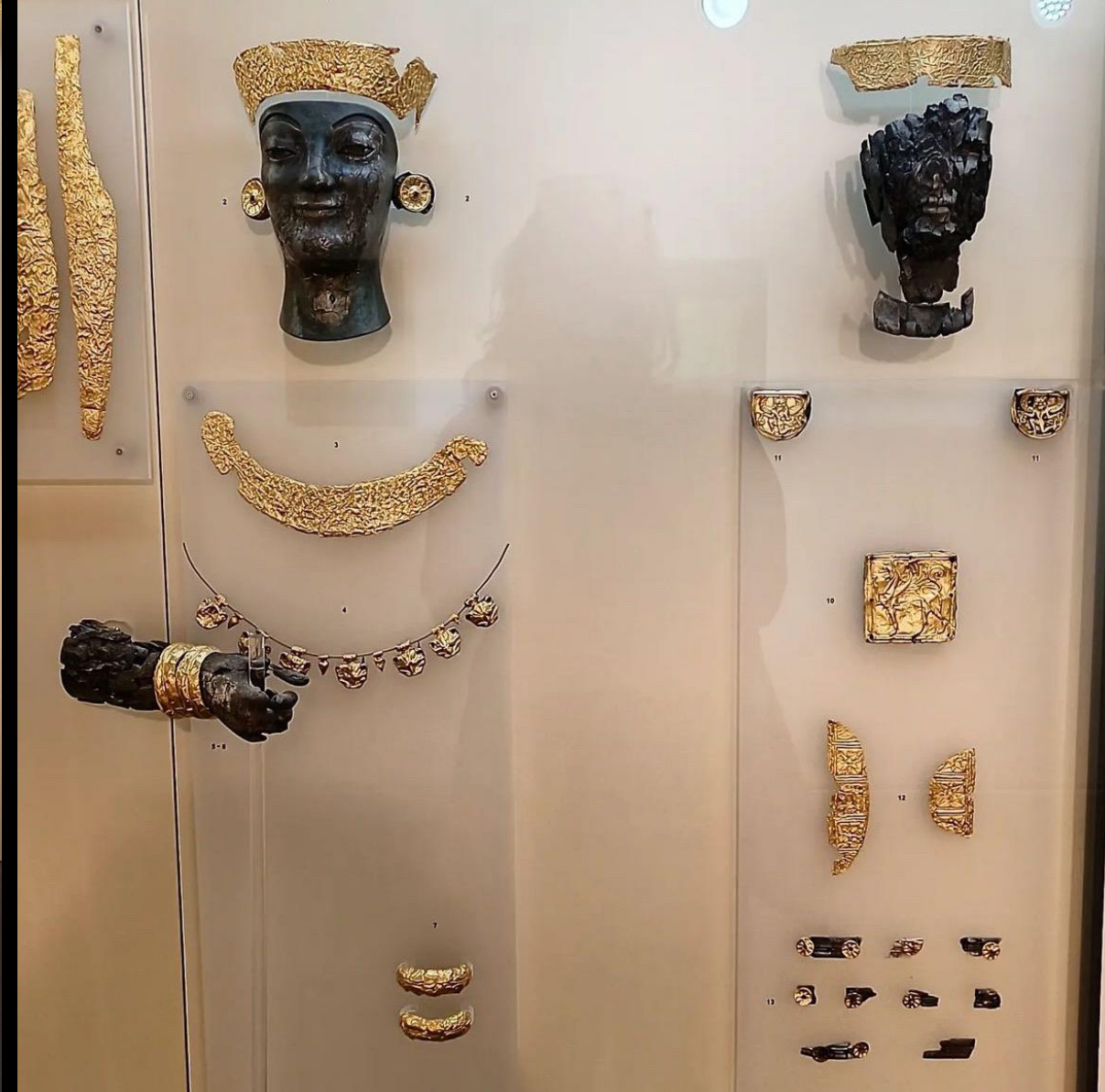
Статуї виконані в рідкісній **хрисоелефантинній техніці**, в якій використовували **дерев'яну основу** в поєднанні з елементами, виконаними зі **слонової кістки та золота**

Сильно обгоріла слонова кістка під час реставрації була доповнена воском

Аполлон та Артеміда

**Фрагменти хрисоелефантинних статуй зі святилища Аполлона в Дельфах, VI ст. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах**

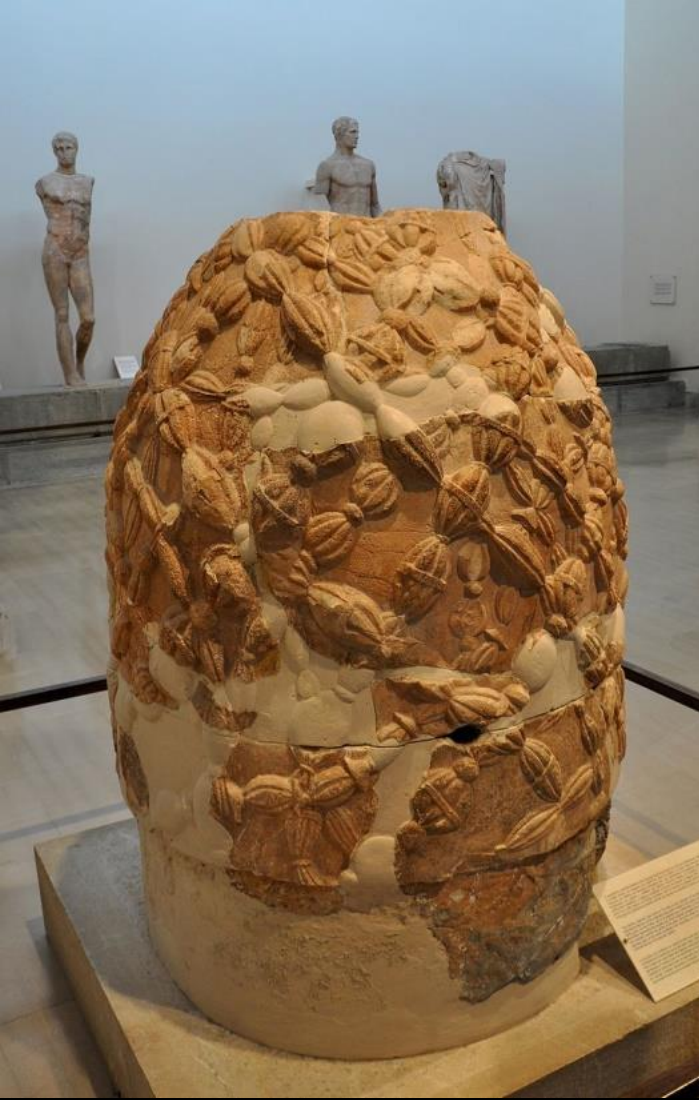

Аполлон Золотоволосий, Артеміда та їхня мати Лето
Рештки хрисоелефантинних статуй, створених з дерев'яної основи, вкритої пластинами слонової кістки та золота, зі святилища Аполлона в Дельфах, VI ст. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах

СВЯТИЛИЩЕ АПОЛЛОНА В ДЕЛЬФАХ – «ПУП ЗЕМЛІ»

Дельфійське святилище вважалося **центром світу** – «**пупом землі**», зображення якого отримало вигляд кам'яного яйцеподібного омфалу

За міфом, **Зевс** вирішив визначити центр усіх грецьких земель, для цього він відправив з **двох кінців світу, із заходу і сходу, двох орлів**, які зустрілися в Дельфах

Омфал (від грец. – «пуп») – «пуп землі», символізував космос, упорядкований світ

Омфал на території святилища та в Археологічному музеї в Дельфах

Дельфійський триніжник,
бронза, XIII ст. до н.е.

ДЕЛЬФІЙСЬКИЙ ОРАКУЛ – центр пророцтв

Назва «**Дельфи**» асоціювалася з «**дельфіном**», крик якого нагадує плач немовля, з грецької означає «утроба», «**материнське лоно**»

За міфом, **Аполлон** здійняв бурю на морі, **перетворився на дельфіна**, щоб привести у Дельфи корабель з критськими торговцями для облаштування святилища

Святилище Аполлон звів на місці, де вбив водне чудовисько **дракона (змія) Піфона**, який **охороняв давнє святилище оракула**

Мертвого Піфона Аполлон залишив на сонці, щоб м'ясо розклалося, а потім кістки **поховав під триногим котлом** у своєму храмі («Піфон» – від грецької «гнити»)

Плита з адитону храму Аполлона з отворами для триніжника, на якому сиділа піфія

Оракул – місце, де
виголошувалося
пророцтво, також
оракулом називали
пророка і саме пророцтво

Давньоримська фреска
«Аполлон і Кассандра в образі
Піфії на омфалі», I ст. до н. е.,
розкопки в Помпеях 2024 р.

ПІФІЇ – жриці Аполлона

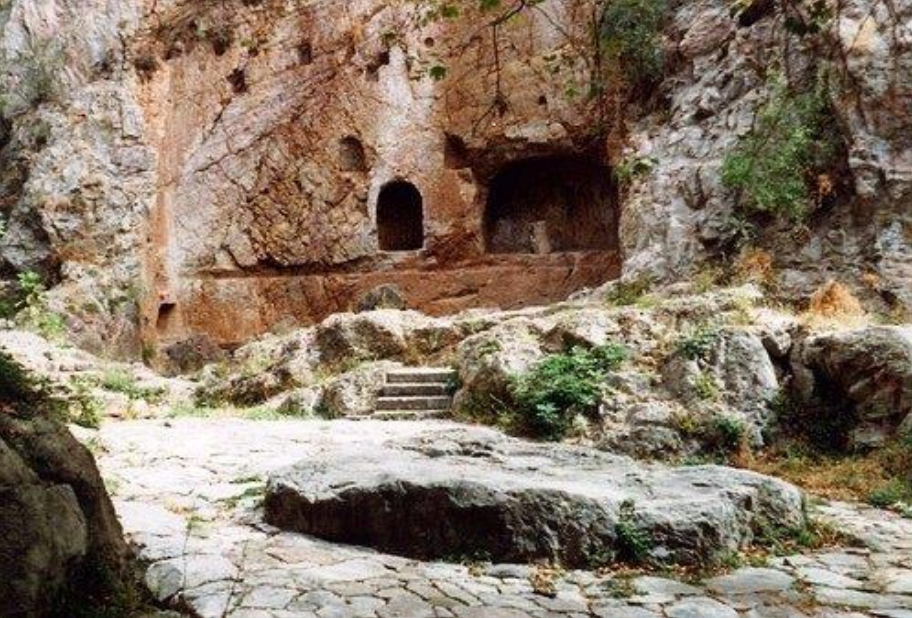

Піфія з триніжником
Фрагмент червонофігурної вази,
IV ст. до н. е.

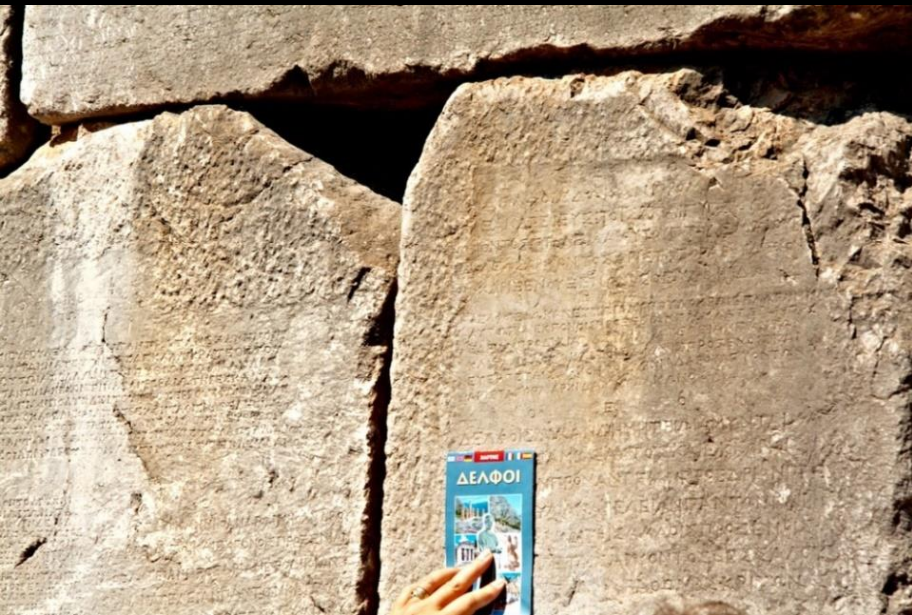
Аполлон віщував через свою **жрицю Піфію** (її назва походить від Піфона)

Піфія сиділа на триніжному котлі в храмі Аполлона та входила в релігійний транс: **вдихала дурманні випаровування**, які йшли з розщелини у скелі під триніжником нібито від м'яса Піфона, що гниє (імовірно, з розщелини виходили сірчані випаровування), **жувала лаврове листя** (священне дерево Аполлона та його коханої Дафни, яка перетворилася на лавр і була першою жрицею у святилищі Аполлона) та **промовляла пророцтва** від самого Аполлона **незрозумілою мовою**, що нагадувало булькотіння м'яса в котлі або перетравлювання їжі у шлунку

Піфією могла бути **жінка не молодше 50 років**, хоча первинно віщувала молода дівчина-жриця

Кастальське джерело, Дельфи

Написи пророцтв на стіні у святилищі

Перед пророцтвом **Піфія** постилася та **омивалася** у священному **Кастальському джерелі**, щоразу наче омолоджуючись у ньому

Кастальське джерело було **священним джерелом Аполлона** і його супутниць **муз**, давало **натхнення** поетам та музикантам

Чоловіки-жерці, отримавши пророцтво від Піфії, «**перекладали**» відповіді зрозумілою мовою **у формі гекзаметра** (розмір вірша)

Тема голосу була дуже важлива в піфійських ритуалах: перекладені чоловіками-жерцями на віршовану ритмічну мову пророцтва Піфії були ознакою космосу, що впорядковували пророчий голос з невиразними хаотичними словами

Феміда в ролі Піфії віщує царю Егею
Розпис аттичного кіліка, близько 440 – 430 рр. до н. е.

Пророцтва здійснювались **раз на рік**, коли мертвий **сонячний бог воскресав**, повертаючись **навесні** в Дельфи з Гіперборейської країни

До оракулу могли **звертатися з питаннями лише чоловіки**, перед тим потрібно було **омитися** у Кастальському джерелі та принести **пожертву Аполлону** (вівцю, козу, кабана чи бика або коштовні дарунки, які почали складати у скарбниці міст на території святилища)

За місце в Дельфах Аполлону прийшлося змагатися з Гераклом та Діонісом, хоча з останнім він дійшов угоди

Оракул мовчав **три зимові місяці**, коли **Аполлон** відправлявся у міфічну північну країну **Гіперборею**, а в цей час у Дельфах панував **Діоніс**

Образ Піфона міг ототожнюватися з Діонісом, який також був похований під храмом Аполлона (Піфон і Діоніс уособлювали первісний підземний чи водний хаос та осінньо-зимове сонце, яке помирає і потім в образі Аполлона навесні відроджується)

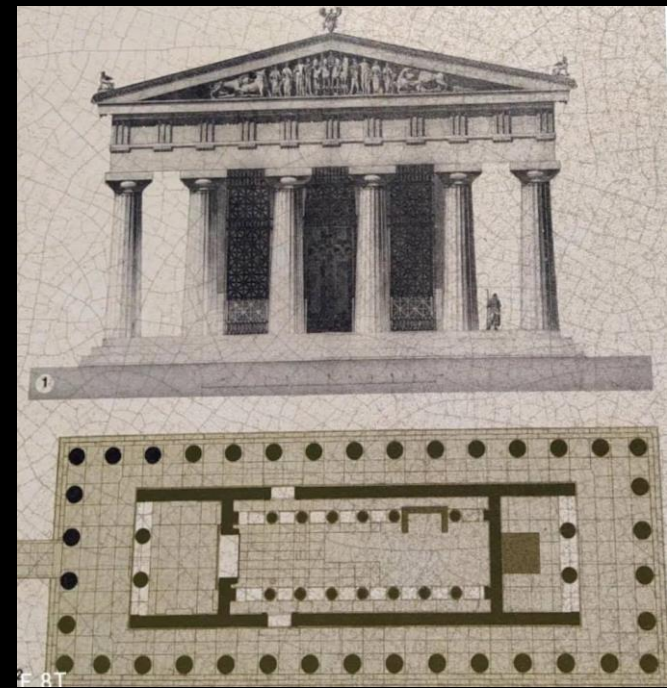
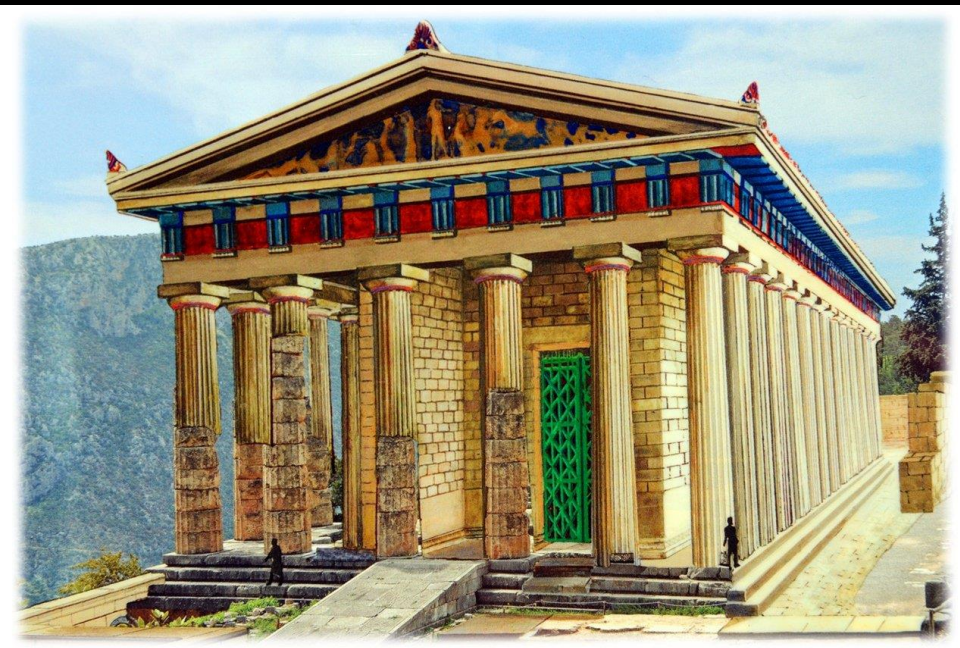
«Аполлон-провидець»,
«Геракл викрадає триніжник Аполлона»
Фрагменти червонофігурних ваз,
V ст. до н. е.

ХРАМ АПОЛЛОНА в Дельфах, 513 – 506 рр. до н. е.

Після п'ятої перебудови наприкінці VI ст. до н. е. храм Аполлона являв собою **великий доричний периптер** (6 x 15 колон), завдовжки 58 м по стилобату

Наос був розділений колонами на три нефи, наос мав адитон, де **віщувала Піфія**

Храм Аполлона. Реконструкція, руїни, план
Святилище Аполлона в Дельфах

Святилище Аполлона в Дельфах
Руїни храму Аполлона, вид зі сторони адитона

Святилище Аполлона в Дельфах
Храм Аполлона, близько 430 р. до н. е.
Реконструкція

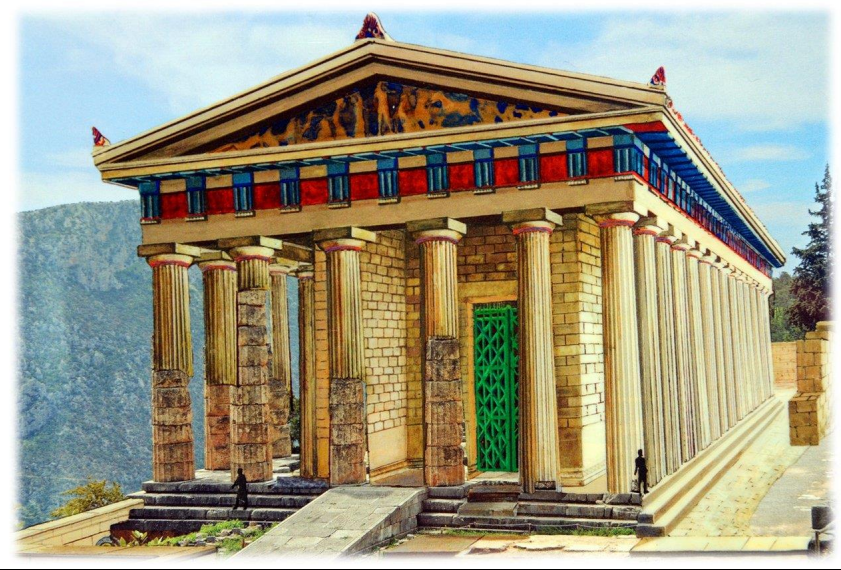
ХРАМ АПОЛЛОНА в Дельфах

Основна частина храму мала назву **наос** (від грецької «**наос**» – «**корабель**»), простір між зовнішньою колонадою та стінами храму називався **птерон** (від грецької «**птерос**» – «**крило**»), периптер – «окрилений», оточений по периметру крилами

Можна уявити, що Аполлон щоразу відроджувався у водному просторі й піднімався на небо на крилах

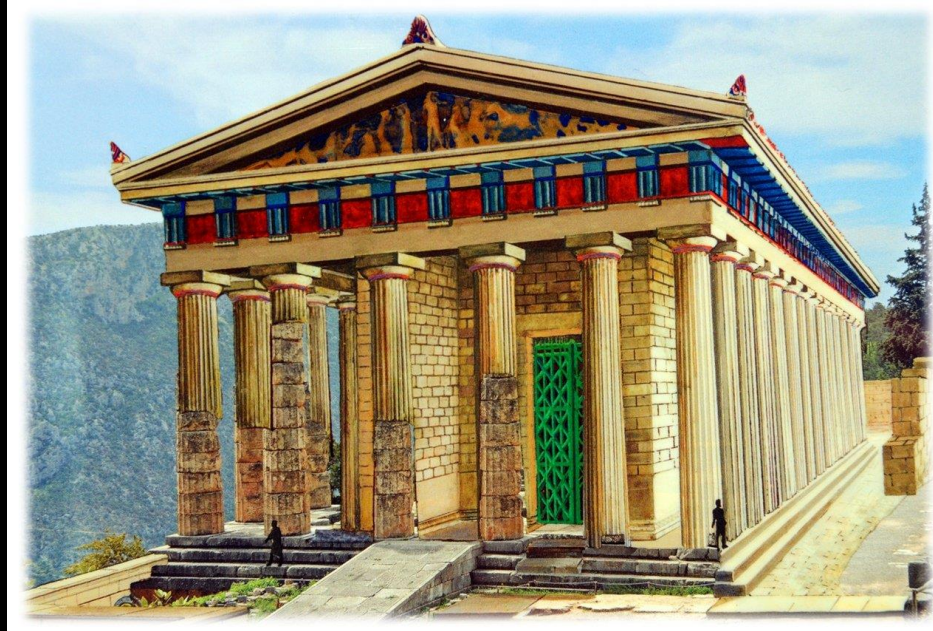
Дах храму уподібнювався **небу**, на кутах **фронту** розміщували скульптурні акротерії, часто крилаті образи, у храмі Аполлона Дельфійського були зображені водні птахи сирени

Аполлон-провидець на тринозі піднімається на крилах з водного простору (відроджується)

Храм Аполлона, реконструкція

Святилище Аполлона в Дельфах
Руїни храму Аполлона,
вид зі сторони входу,
реконструкція

ХРАМ АПОЛЛОНА в Дельфах Скульптура східного фронтона

Скульптурна композиція **східного фронтона симетрична** (симетрія – втілення світової гармонії)

По центру тимпана розташована **квадрига Аполлона** (колісниця, запряжена чотирма кіньми), що здійснюється зранку на небосхил

Квадрига розташована **фронтально**, наче виходить зсередини храму назовні (символізує відроджене сонце)

У кутах зображені **сцени терзень**: **лев нападає на бика**, лев терзає **оленя** (зооморфні втілення образів сонця: лев – весняно-літнє сонце, бик і олень – осінньо-зимове, символізують вмирання і відродження сонця)

Храм Аполлона, східний фасад
Реконструкція
Рештки фронтонної скульптури,
Археологічний музей у Дельфах

Храм Аполлона, східний фронтон. Святилище Аполлона в Дельфах

Храм Аполлона, східний фронтон. Святилище Аполлона в Дельфах

ХРАМ АПОЛЛОНА в Дельфах Скульптура західного фронтона

На **західному фронтоні**
в **колісниці**, що зображена
фронтально, їде **Зевс**, учасник
гігантомахії (битви олімпійських
богів з гігантами)

У кутах фронтона фігури
підпорядковані трикутній формі
тимпана, зображені в падаючих,
нахилених, уклінних позах

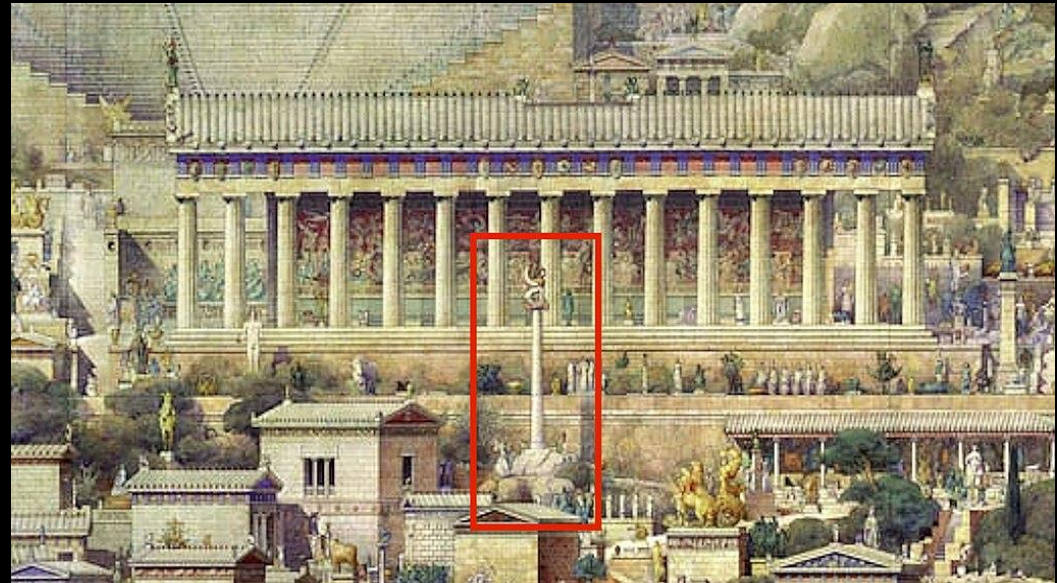
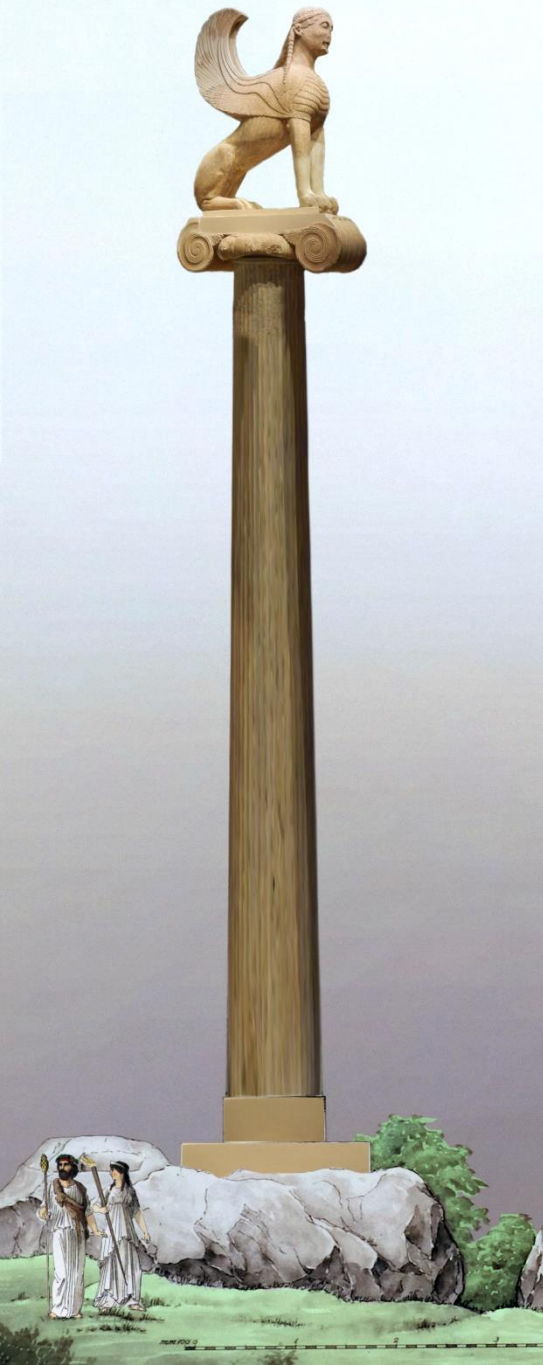
Храм Аполлона, західний фасад
Реконструкція
Святилище Аполлона в Дельфах

НАКСОСЬКИЙ СФІНКС (СФІНГА) у святилищі Аполлона в Дельфах

Поруч з храмом Аполлона була встановлена жителями острова Наксос як **дарунок богу** колосальна 2,22-метрова мармурова статуя сфінги на 10-метровій іонічній колоні

Колона зі сфінгою була встановлена поруч з місцем, де за міфом Аполлон вбив Піфона

Сфінга являла собою **жіночий образ з тілом левиці та крилами**

Накоський Сфінкс, 560 р. до н. е., реконструкція

НАКСОСЬКИЙ СФІНКС (СФІНГА) святилище Аполлона в Дельфах

Сфінга була уособленням загадковості і таємниці, яку прагне пізнати людина, подібно до царя Едіпа, що розгадав її загадку

За міфом, біля міста Фів оселилося чудовисько, що пожирало людей

Сфінга чатувала мандрівників і загадувала кожному загадку

Ніхто не міг відгадати її і чудовисько вбивало людей

Мешканці Фів пообіцяли тому, хто визволить їх, що він стане царем

Накоський Сфінкс, 560 р. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах

Сфінга задала Едіпу таку **загадку**:

«Хто ходить зранку на **чотирьох**, вдень на **двох**, а ввечері на **трьох ногах**, і всупереч законам природи, найслабший тоді, коли ходить на чотирьох?»

Едіп відгадав загадку:
«**Людина**. У дитинстві вона повзає на чотирьох ногах, потім ходить на двох, а в старості спирається на палицю»

Едіп і Сфінга
Розпис червонофігурного кіліка, 470 р. до н. е.,
Музеї Ватикану, Рим

Сфінгу називали «**крилатою дівою**» та «**віщункою**», її образ часто пов'язаний з поховальною традицією

Триногий котел, на якому сиділа й віщувала Піфія, можна уподібнити до старої людини з палицею, тобто образу, пов'язаному зі смертю та переродженням

Надгробна мармурова стела, яку увінчує образ сфінги

Рештки спіральної колони, частини монументального триніжника у святилищі Аполлона в Дельфах та реконструкція

ПЛАТЕЙСЬКИЙ ТРИНІЖНИК (ЗМІІНА КОЛОНА)

Серед дарунків у святилищі, а також у гробницях зустрічаються **триногі котли**, пов'язані з темою **смерті і відродження**

Монументальний триніжник на спіральній колоні у вигляді сплетених трьох змій був встановлений біля храму Аполлона на честь перемоги греків над персами в битві при Платеях у 479 р. до н. е.

СКАРБНИЦЯ АФІНЯН у Дельфах

Мармуровий **доричний храм**
в антах стояв на невеликій терасі,
що розміщувалася на повороті
Священної дороги, яка вела до
храму Аполлона

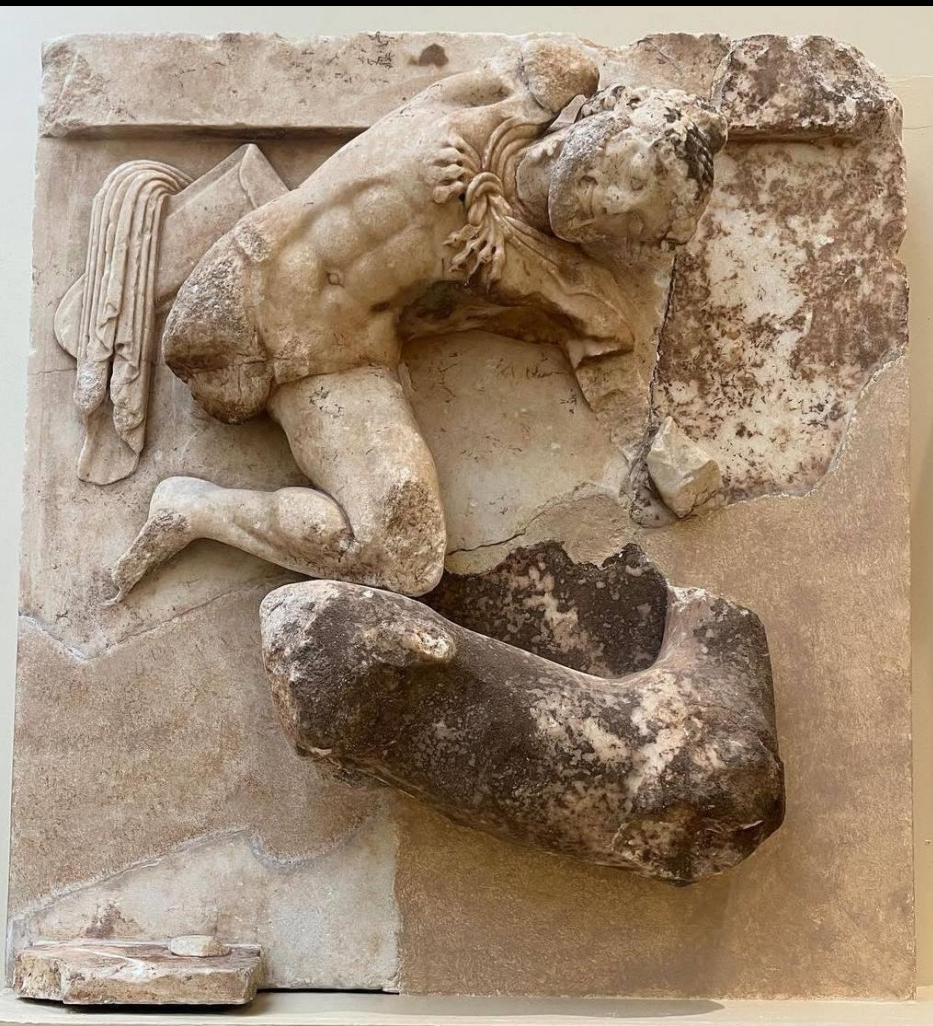
Збереглися рельєфні **метопи**
фриза, на яких зображені
подвиги Геракла і Тесея, битва
греків з амазонками та акротерії
на кутах фронтона із
зображеннями амазонок на
конях

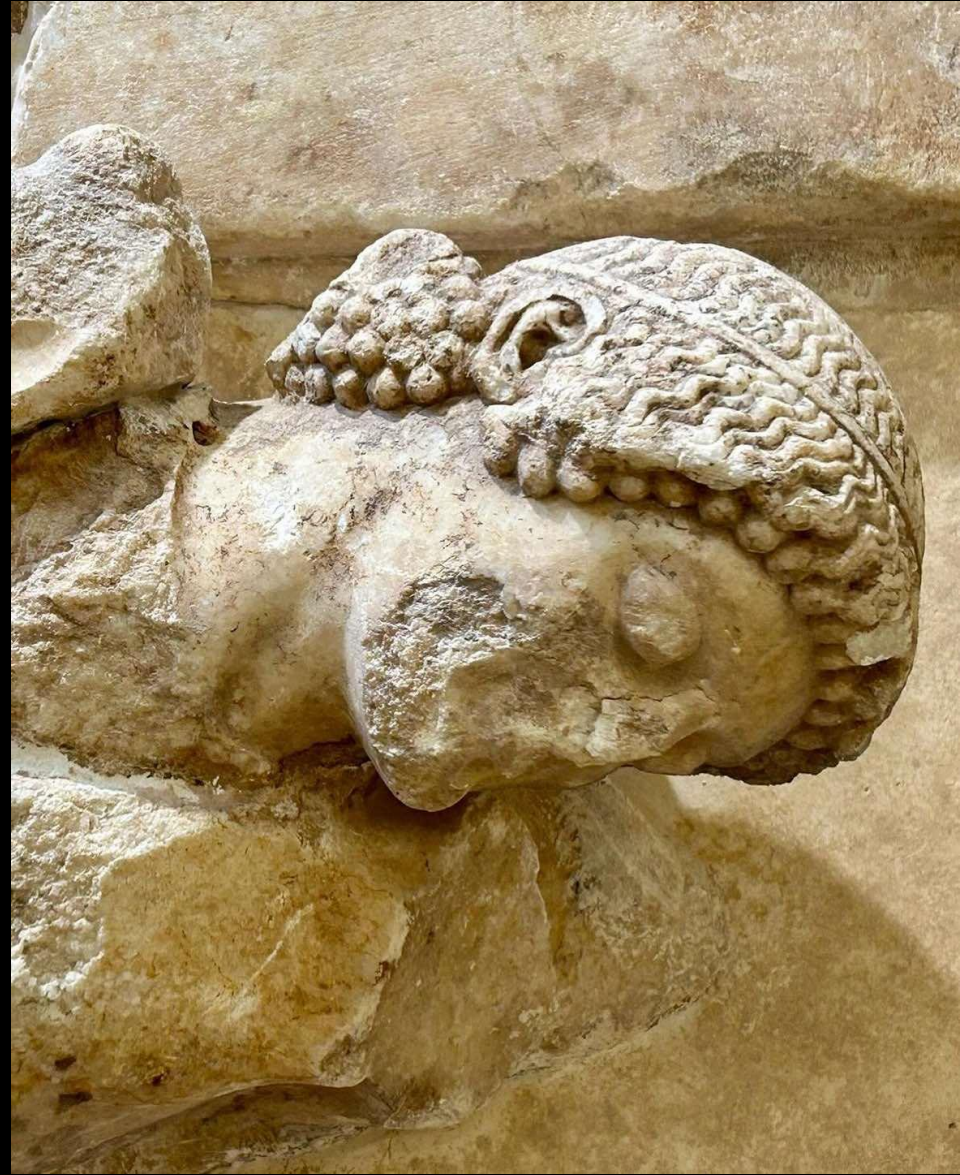
Скарбниця афінян у Дельфах,
кінець VI ст. до н. е.
Кольорова реконструкція К. Іліакіс

Скарбниця афінян у Дельфах
Реконструкція і фрагмент скульптурного фризy,
Археологічний музей у Дельфах

Метопи скарбниці афінян
«Геракл і Кернейська лань», «Тесей і Мінотавр»,
близько 510 – 480 до н. е.,
Святилище Аполлона в Дельфах

Метопи скарбниці афінян
«Геракл і Кернейська лань», деталі,
близько 510 – 480 до н. е.,
Святилище Аполлона в Дельфах

СКАРБНИЦЯ СИФНОСЦІВ у Дельфах

Храм в антах був зведений
в іонічному ордері та пишно
прикрашений

Замість колон між антами
були встановлені дві
каріатиди (жіночі фігури
у вигляді опор)

Фронтон був прикрашений
акротеріями (скульптурами
на кутах)

Скарбниця сифносців у Дельфах
близько 525 р. до н. е., реконструкція.
Фото і реконструкція Стівена Цукера

СКАРБНИЦЯ СИФНОСЦІВ у Дельфах Східний фронтон

На головному східному фронтоні посередині зображена **суперечка Геракла з Аполлоном** за дельфійський триніжник

У кутах фронтону – дві колісниці, які їдуть в одному напрямку: зліва направо

Геракл виступає символом сонячного бога, подібно Аполлону

Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фронтон та фриз, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах.
Східний фронтон та фриз, близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

СКАРБНИЦЯ
СИФНОСЦІВ
у Дельфах.
Східний фронтон

Геракл вихопив
триніжник, **Аполлон**
за підтримки
Артеміди переслідує
його

Суперечку зупиняє
Зевс, що стоїть
у центрі як світова
вісь його фігуру
пересікає триніжник

По обидва боки від
Зевса зображені
його сини – по ліву
руку Геракл та по
праву – Аполлон

Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фронтон, фрагмент, близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах

СКАРБНИЦЯ СИФНОСЦІВ у Дельфах Фронтонна скульптура

Характерною деталлю **архаїчних фронтонних композицій** є те, що фігури являють собою **круглу скульптуру, відокремлену від фону**

Якщо розуміти храм як дім бога, куди кожного ранку сонячні промені потрапляють крізь дверний отвір всередину, освітлюючи та відроджуючи божество, то **фігури на фронтоні буквально відокремлюються від тіла храму та виходять з нього відродженими**

Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фронтон та фриз,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

СКАРБНИЦЯ СИФНОСЦІВ у Дельфах Рельєфний фриз

Рельєфи фризу добре збереглися і дають можливість оцінити декор як єдиний комплекс, де кожна зі сторін будівлі мала свою тему:

Північний фриз: Гігантомахія (битва олімпійських богів та гігантів);

Східний фриз: Троянська війна (битва греків і троянців за участю богів);

Південний фриз: Викрадення доньок Левкіпа Діоскурами;

Західний фриз: Суд Паріса

Усі чотири фризи зображують **космогонічні сюжети: бій** – розділення жіночої і чоловічої частини першосвіту (Гігантомахія і Троянська війна) та їхній **союз**, священний шлюб (викрадення доньок Левкіпа та зібрання богів)

Скарбниця сифносців у Дельфах,
фризи, близько 525 р. до н. е.

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Композиція, засоби виразності

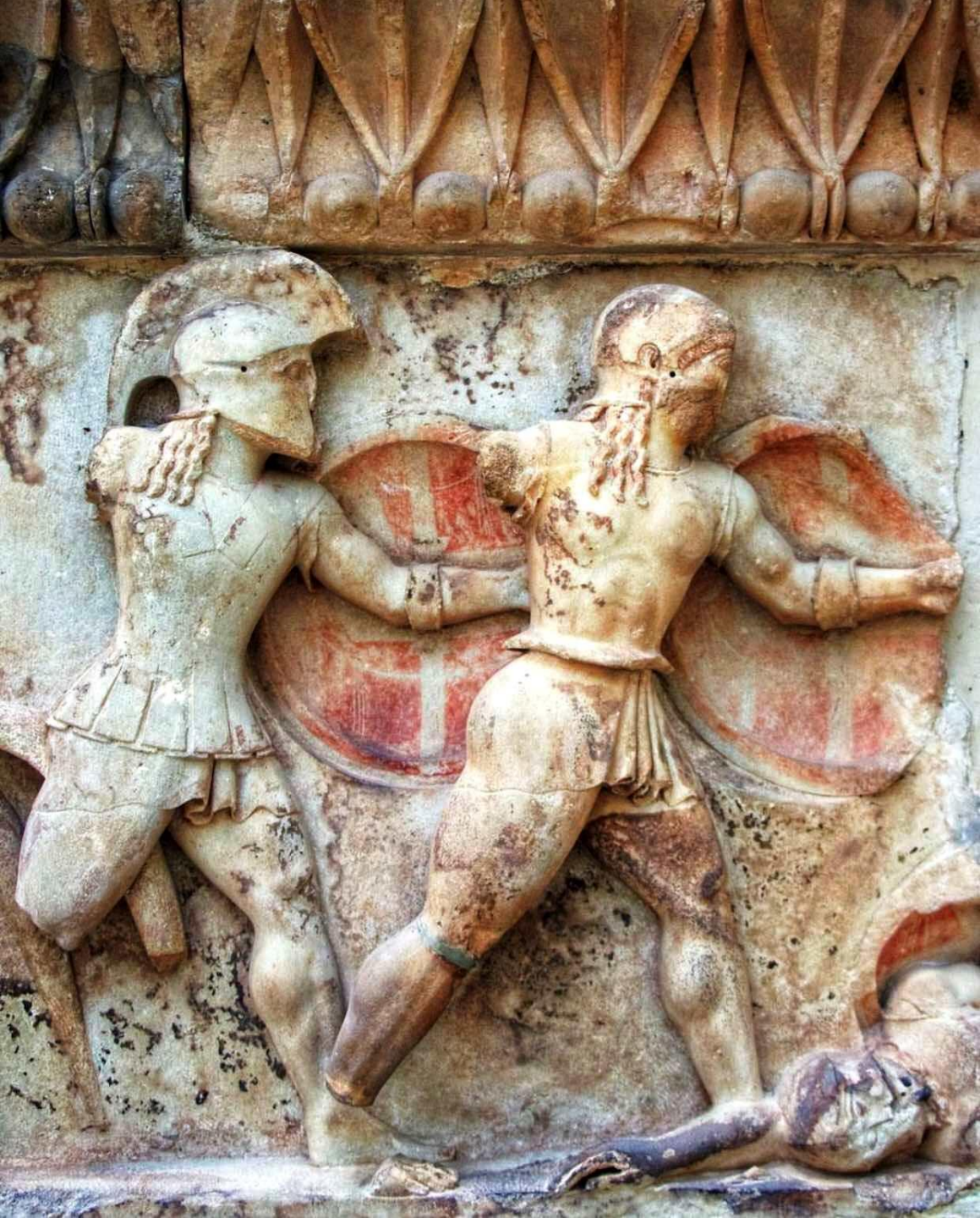
Композиція суцільного фризу, де зображена сцена Гігантомахії (битва олімпійських богів та гігантів), поділена на епізоди

Групи фігур, об'єднані за змістом, замикають герої, розвернуті спинами

Персонажі сюжету битви рухаються **вздовж площини**

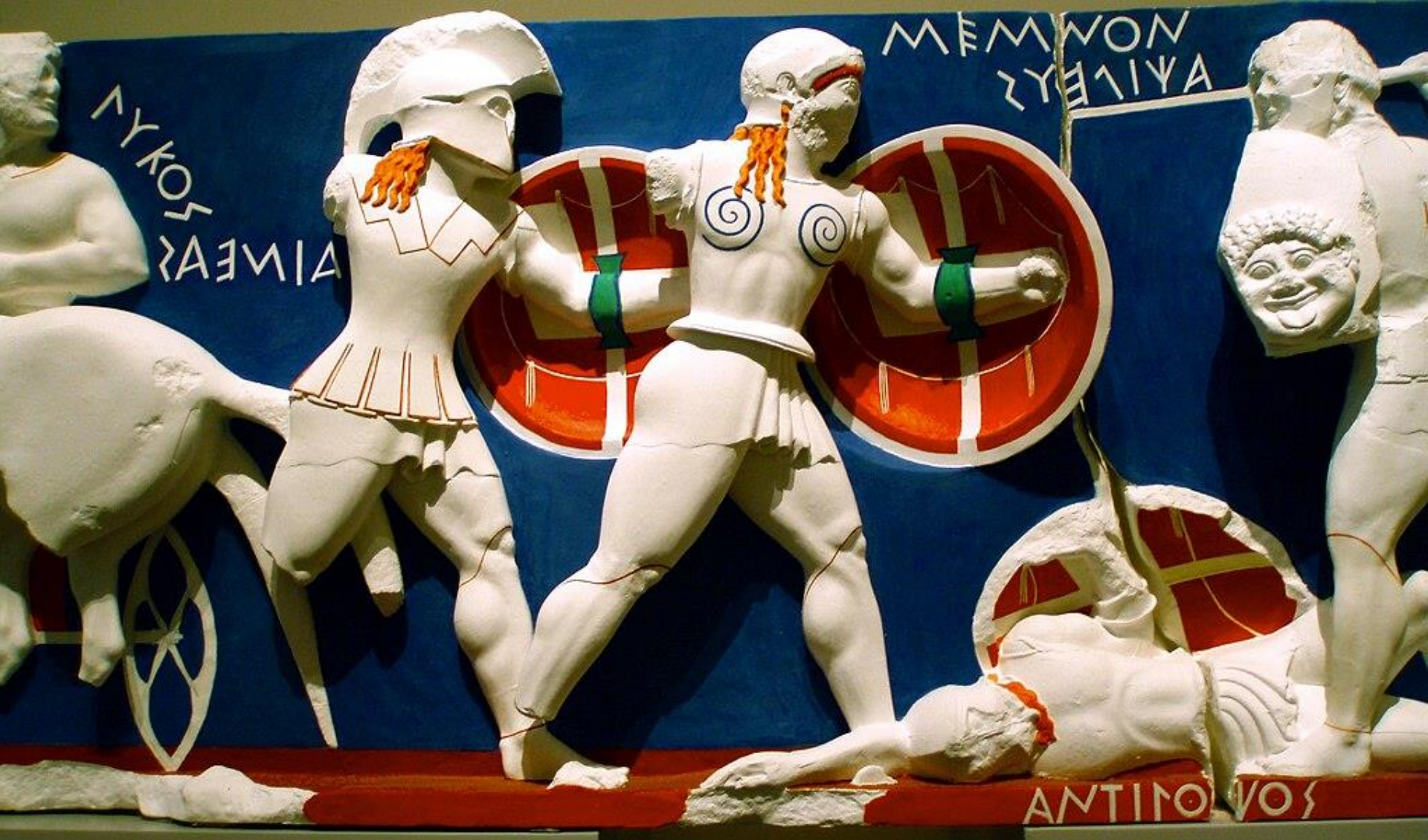
Рельєф **невисокий та багатоплановий**: фігури перекривають одна одну, створюючи відчуття глибини простору

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

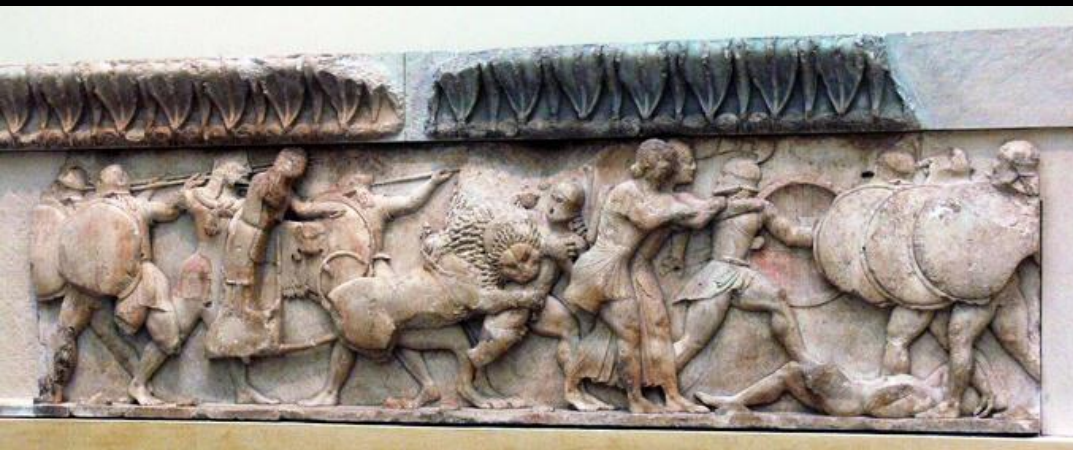

Первинно рельєф був **поліхромним** (розфарбованим), на деяких фрагментах можна побачити рештки фарби, фон був забарвлений у блакитний колір

Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фриз, фрагмент,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах

Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фриз, фрагмент, кольорова реконструкція,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей в Дельфах

Скарбниця сифносців у Дельфах,
«Гігантомахія», північний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Сюжет

Боги і гіганти **боролися за владу над світом**: гіганти належали до старого покоління богів, олімпійці – до **нового**

Велетнів гігантів народила богиня землі **Гея** від бога неба **Урана**, які мали **ноги у вигляді змії** (чи драконів), вкриті лускою. Вони вселяли жах своїм виглядом і непоборною силою

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагмент,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

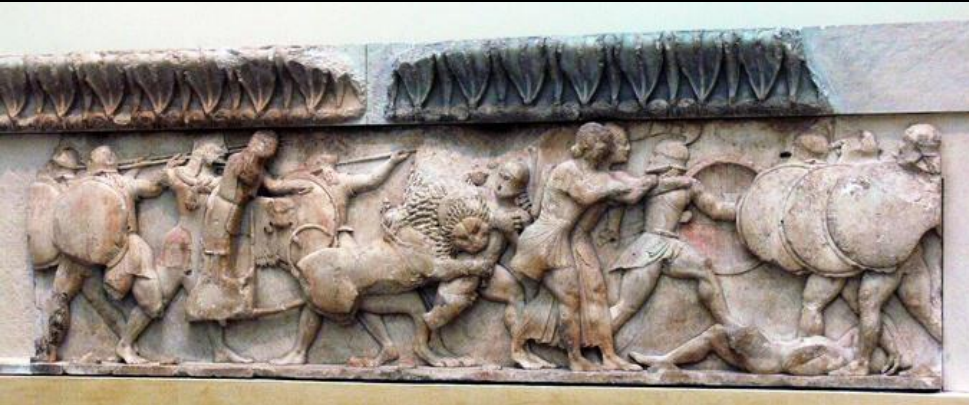
Гігантів ніхто з богів не міг знищити, проте, **якщо на допомогу богам прийде хтось смертний**, то вони зможуть їх подолати

Гея дізналася про це і стала шукати **чарівну траву**, щоб врятувати гігантів від загибелі

Тоді Зевс заборонив світити Еос (Ранковій зорі), Селені (Місяцю) та Геліосу (Сонцю) і встиг раніше, ніж Гея, зрізати чарівну траву на Флегрейських полях

За порадою Афіни Зевс закликав у союзники **смертного Геракла (або Діоніса за іншою версією міфу)**

Скарбниця сифносців у Дельфах,
фрагмент фризу, близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Образи богів та гігантів

У сюжеті Гігантомахії зліва направо показаний **ряд богів:**

Гефест, одягнений у короткий хітон, стоїть перед міхами, виготовляє вогняні кулі, **Деметра** і **Кора-Персефона**;

Діоніс, **Феміда** в колісниці, запряженій левами;

Аполлон, **Артеміда**, чотири **гіганти** (Фарос, Ефіальт, Гіперфас, Алект);

далі – **Зевс**, який їде на колісниці з кимось, **гігант** Порфіріон, **Гера** (?);

Афіна, **гігант** Еріктіп, **Арес**, **гіганти** Астерій, Біот;

боги **Гермес** і **Посейдон** (?) та **гігант** Мімос

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Імена богів та гігантів

Імена усіх учасників Гігантомахії **накреслені** на фоні та на нижньому борті фриза

Написи імен не були розраховані на відвідувачів храму, а були **частиною сутності персонажа**

На щиті одного з гігантів зберігся напис з **ім'ям скульптора** (фризи створювали два майстри з острова Парос, проте через втрачені фрагменти їхні імена невідомі)

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Образи гігантів

Гіганти зображені **як могутні люди** (зі зміїними ногами гігантів почнуть зображувати в пізньому грецькому мистецтві)

Майже усі гіганти зображені **у шоломах**, які приховують їхні обличчя. Подібними шоломами користувалися грецькі воїни гопліти (так звані, коринфські шоломи). Тіла їхні закривають щити

На противагу гігантам, **обличчя богів відкриті**, проте олімпійські боги перемагають гігантів

Північний фриз:
ГІГАНТОМАХІЯ
Деталі

Діоніс (Геракл) у леопардовій шкурі та Феміда (богиня справедливості) на колісниці, запряженій левами

Скарбниця сифносків у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз,
фрагменти, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.

Північний фриз: ГІГАНТОМАХІЯ Деталі

Лев, запряжений у колісницю з богинею Фемідою, нападає на **гіганта** – схопив лапами і кусає його

Голова гіганта зображена в **анфас** (символічно – гігант гине і відроджується, наче виходить з простору храму назовні)

Скарбниця сифносців у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

**Аполлон та
Артеміда** стріляють
стрілами,
наздоганяють
гіганта Фароса, їм
протистоять троє
гігантів зі щитами –
Ефіальт, Гіперфас,
Алект

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагменти, близько 530 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
Північний фриз, фрагмент «Аполлон, Артеміда, гігант Фарос», близько 525 р. до н. е.

Фігура **Гери** розгорнута проти руху богів, вона списом добиває гіганта, який впав її профіль зображений на фоні круглого щита, де видно також копита коней, які впряжені в колісницю Зевса

Мотиви щитів пронизують усю композицію фриз, фокусують глядача на важливих деталях

Скарбниця сифносців у Дельфах «Гігантомахія», північний фриз, фрагмент «Гера», близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз, фрагмент «Гера і Афіна», близько 525 р. до н. е.

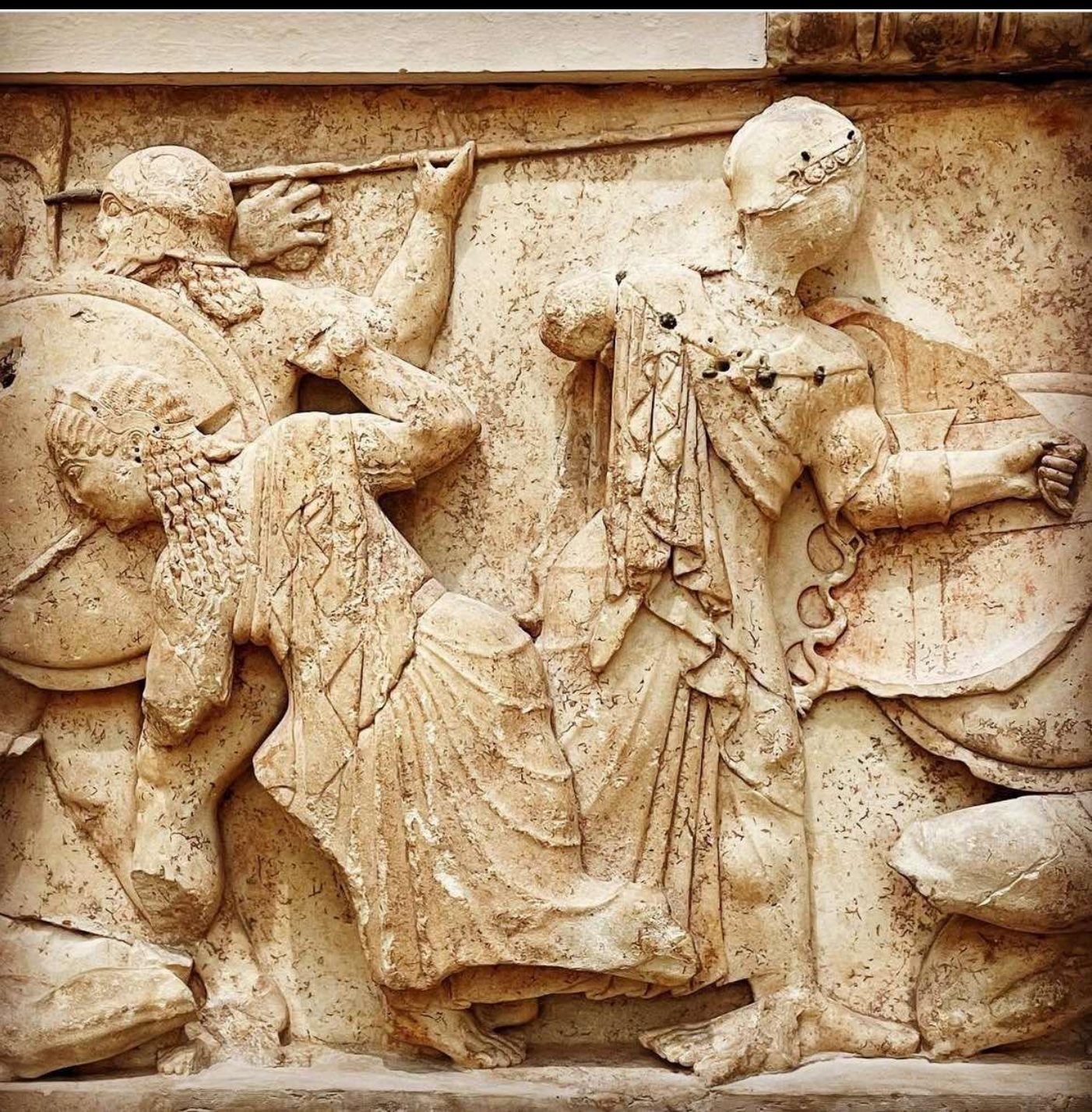
В інший бік розгорнута фігура **Афіни**, яка бореться з гігантами за допомогою списа і щита

На плечах богині бачимо її атрибут – плащ егіду

Скарбниця сифносців у Дельфах, «Гігантомахія», північний фриз, фрагмент «Афіна і гіганти», близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз, фрагмент «Афіна», близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців
у Дельфах
«Гігантомахія»,
північний фриз,
фрагмент «Гера
і Афіна»,
близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах
«Гігантомахія», північний фриз, фрагмент,
близько 525 р. до н. е.

Східний фриз: ТРОЯНСЬКА ВІЙНА Композиція, засоби виразності

Композиція східного фризу поділена **на епізоди**, пов'язані з **Троянською війною**:

Рада богів – зліва направо зображені: Арес, Еос, Афродіта (або Артеміда), Аполлон, Зевс, Афіна, Гера, Деметра;

Битва за тіло воїна, загиблого в Троянській війні – зліва направо зображені: троянська колісниця, Еней, Гектор, загиблий воїн, Менелай, Аякс та грецька колісниця

Скарбниця сифносців у Дельфах, східний фронтон і фриз, близько 525 р. до н. е., Археологічний музей у Дельфах

Рада богів зображена двома групами, що сидять на діфросах (тронах без спинок), розгорнуті обличчями до центру

Припускають, що зібрання богів пов'язане з рішенням долі Ахілла і Мемнона: хто з них відвоює тіло Антілоха

Групи богів протиставлені – одні боги підтримують греків, інші – троянців

Роль судді відіграє фігура **Гермеса**, яка знаходилася по центру між групами богів (втрачена). Гермес тримав терези, на яких зважував душі померлих

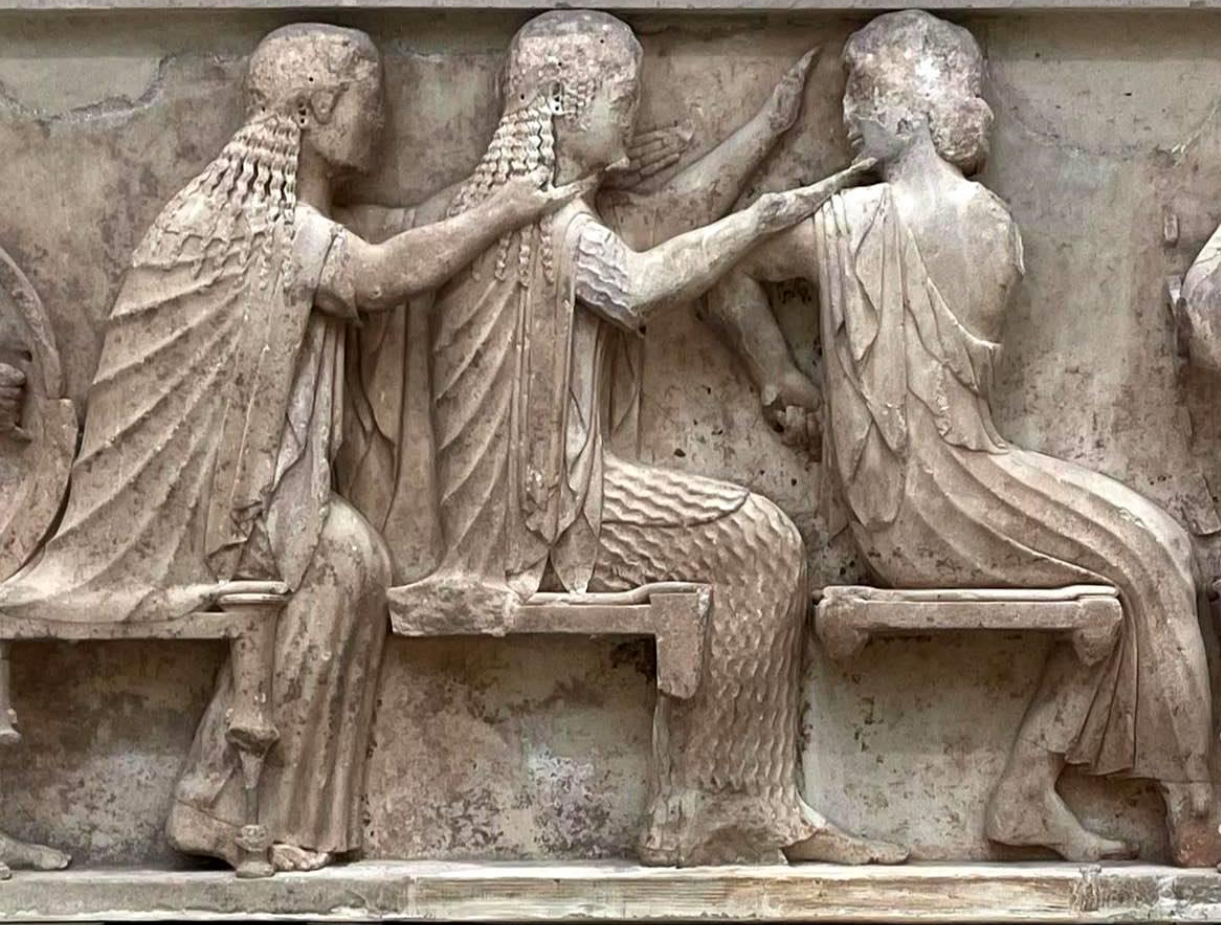
Скарбниця сифносців у Дельфах
Східний фриз, фрагменти, близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

Східний фриз: ТРОЯНСЬКА ВІЙНА
Деталі

У лівій групі богів зображені: **Арес**, **Еос**,
Афродіта (або Артеміда), **Аполлон**
і **Зевс**

Скарбниця сифносців у Дельфах,
східний фриз, фрагмент,
близько 525 р. до н. е.

Дві богині **Еос**, **Афродіта** (або Артеміда) та **Аполлон** в іонійському хітоні, подібний до юної дівчини

Скарбниця сифносців у Дельфах, східний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах, східний фриз, фрагменти, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах,
східний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.,
Археологічний музей у Дельфах

Фігура **Зевса на троні** –
декоративні деталі трону

У правій групі богів
зображені: **Афіна, Гера
і Деметра**

Скарбниця сифносців у Дельфах,
східний фриз, фрагменти,
близько 525 р. до н. е.

Східний фриз:
ТРОЯНСЬКА ВІЙНА
Композиція

Зліва направо зображені:
троянська колісниця, Еней,
Гектор, загиблий воїн,
Менелай, Аякс та грецька
колісниця

Скарбниця сифносців у Дельфах,
східний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

Східний фриз:
ТРОЯНСЬКА ВІЙНА
Деталі

Зображена битва за тіло мертвого воїна,
зліва направо: **Еней і Гектор** (троянці)
проти **Менелая та Аякса** (греки)

Скарбниця сифносців у Дельфах, східний фриз, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах,
східний фриз, деталі,
близько 525 р. до н. е.

**Південний фриз:
ВИКРАДЕННЯ ДОНЬОК ЛЕВКІППА**

На фризі зображений міф про викрадення доньок Левкіпа братами Діоскурами – Кастором і Полідевком, які були синами Зевса і Леди, щоб одружитися на сестрах

Скарбниця сифносців
у Дельфах, південний фриз,
фрагмент,
близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах,
південний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

Скарбниця сифносців у Дельфах,
південний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

Західний фриз: СУД ПАΡΙСА

Зображені **колісниці богинь: Афродіти, Гери та Афіни**, які прямують у Трою до принца **Паріса**, який мав розсудити, хто з богинь найпрекрасніша

Скарбниця сифносців у Дельфах, західний фриз, фрагмент, близько 525 р. до н. е.

ПІФІЙСЬКІ ІГРИ

Піфійські ігри були присвячені Аполлону як переможцю дракона Піфона

Піфійські ігри проходили в Дельфах з 582 р. до н. е., наприкінці літа **кожні чотири роки** – за рік до Олімпійських ігор

Під час ігор встановлювався **Священний мир**, припинялися війни і змагання полісів переходило в площину ритуальних агонів (змагань)

Також у Дельфах проводили **щорічні Малі Піфійські ігри**

Панорама Дельфійського святилища з руїнами театру Діоніса, храму Аполлона, гімнасія

Піфійські ігри тривали від шести до дев'яти днів, починалися з театрального дійства, де розігрували **міф про перемогу Аполлона над Піфоном**

Під час святкової ходи біля храму Аполлона здійснювали **жертвоприношення**

На четвертий день розпочиналися **ігри**

У театрі проводили музичні та театральні змагання

На стадіоні – атлетичні змагання та перегони на колісницях

Театр Діоніса, руїни храму Аполлона
Стадіон
Святилище Аполлона в Дельфах

АГОНИ НА ПІФІЙСЬКИХ ІГРАХ

Піфійські ігри включали такі **змагання** (агони):

музикантів **кіфаредів**, які грали на лірі кіфарі та звеличували Аполлона в піснях пеанах;

флейтистів;

змагання в театральному і танцювальному мистецтвах;

філософів – змагання «Семи мудреців»

Згодом додалися змагання **атлетів**, **перегони на колісницях квадригах** і скачки

Нагородою в змаганнях був **вінок з лавру** – священного дерева Аполлона

Деякі переможці удостоювалися честі – їм встановлювали у святилищі **статуї** як подяка і дарунки богу

«Дельфійський візник», V ст. до н. е., статуя переможця в перегонах на колісниці

СТАДІОН І ГІМНАСІЙ

За межами священних ділянок на схилах Парнасу розташовувались **стадіон** (VI ст. до н. е.) та **гімнасій** (VI –V ст. до н. е.)

Стадіон зі стартовою лінією
Рештки комплексу гімнасія
Святилище Аполлона в Дельфах

**АПОЛЛОН (Феб) – покровитель
ефебів
ГІМНАСІЇ – школи ефебів**

Гімнасій (від грец. «гігнос»
«оголений») – освітньо-виховний
заклад у Давній Греції, де юнаки
ефеби отримували фізичну
підготовку з гімнастики та
завершували освіту з вивчення
граматики, математики, музики

Серед різних дисциплін музиці
надавали великого значення,
вважалося, що вона найбільш
гармонійно розвиває людину

Вазописець Кольмара, «Боротьба»,
близько 500 р. до н. е.

Дуріс, «Гімнасій», 485 – 480 рр. до н. е.

Фрагменти розписів червонофігурних кіліків

Ефеб з Антікери,
бронза, 340 – 330 рр. до н. е.,
Національний археологічний музей в Афінах

Гімнастикою займалися хлопці
8 – 16 років

Основні вправи фізичної підготовки
входили у **«систему п'ятиборства»**:

боротьба,
біг,
стрибки,
кидання спису,
кидання диску

Фізична підготовка також включала
гімнастичні вправи, плавання

Під час фізичних вправ юнаки
натирали тіло оливковою олією

Після занять гімнастикою або
спортивних змагань атлети
посипали тіло піском, потім
зшкрябували бруд і обмивалися

Рештки комплексу гімнасія
Святилище Аполлона в Дельфах

Рельєф «Атлети в гімнасії»,
Афіни, VI ст. до н. е.

ГІМНАСІЇ – школи ефебів

Гімнасій являв собою комплекс споруд або приміщень для фізичних та інтелектуальних занять

Спочатку гімнасій включав **палестру** – квадратний майданчик **для фізичних вправ**, якими займалися оголені юнаки

Досконало фізично розвинене тіло вважалося відображенням духовної краси та гармонійної людини

Згодом комплекс гімнасія доповнився приміщеннями для ефебів, з'явилися **портики для занять гімнастикою, бані, роздягальні** тощо

ГІМНАСІЙ У ДЕЛЬФАХ

До комплексу гімнасія в Дельфах входили:

гімнасій,
палестра,
місце для омовінь

У гімнасії проходили тренування з **легкої атлетики**

На палестрі – тренування з **важкої атлетики**, боротьби та силових видів спорту

В елліністичні часи тут читали **лекції** ритори, софісти, **філософи**, **поети**

Святилище Аполлона в Дельфах
Рештки комплексу гімнасія

Гімнасій був побудований **на двох рівнях**, які поєднувалися сходами

Верхня тераса мала **портик** довжиною в 1 піфійський стадій (176,35 м), шириною 77 метрів

Паралельно цьому портику була влаштована **бігова доріжка**, шириною 6 метрів

На нижній терасі знаходилася **палестра** у вигляді квадратного майданчика та портиків по периметру, які були розділені на кімнати

Ці кімнати використовувалися для ігор, схожих на сучасний більярд, для переодягання, змащування тіла пахощами та олією, можливо, там було святилище Гермеса чи Геракла

Рештки комплексу гімнасія в Дельфах
Бігова доріжка на верхній терасі
та рештки портика

Поруч з палестрою зберігся круглий **басейн** діаметром 10 м та глибиною 1,8 м, який був частиною **грецької бані**

По трубах **вода доправлялася з Кастальського джерела** у 10 кам'яних чаш, які були поєднані між собою

Їх використовували для омовінь

У 120 р. н. е. були побудовані римські терми з гарячою водою

Рештки комплексу гімнасія в Дельфах

Басейн, частина грецької бані

Кратер з очима і маскою Діоніса,
фрагмент розпису,
близько 520 – 510 рр. до н. е.,
Метрополітен музей

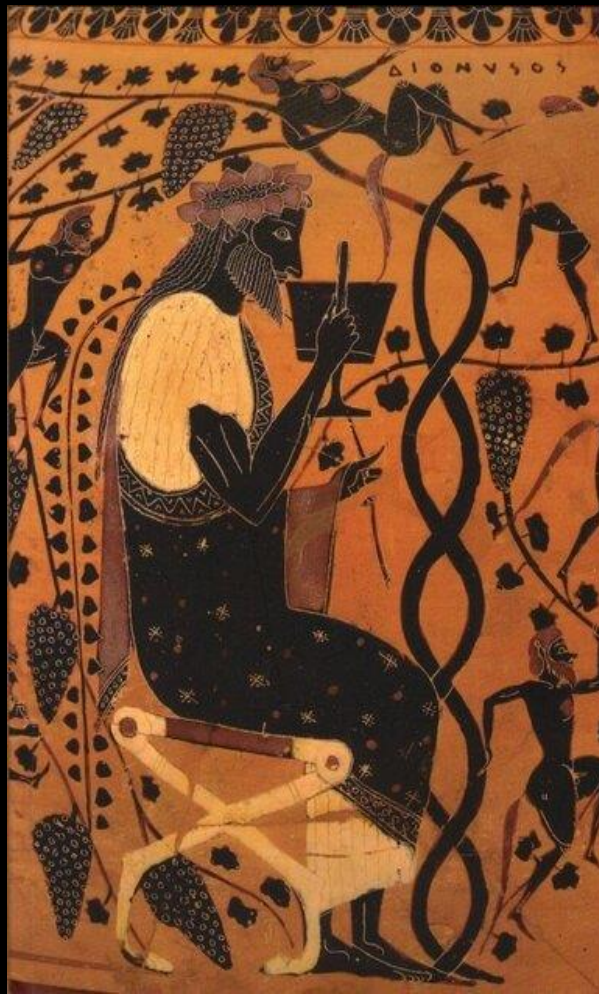
ДІОНІС – бог вина, веселоців,
рослинності, родючості,
покровитель театру

На Парнасі поклонялися не лише
Аполлону, а й **Діонісу, богу вина
і веселоців**

Діонісу відводилася **зимова частина
року**, коли влаштовували **свята
Діонісії**, у них спочатку брали участь
лише жінки, які проводили ритуали
відродження мертвого бога, згодом
долучилися і чоловіки

Поклоніння двом таким різним богам
у Дельфах характеризувало
контрастність, властиву основним
божественним силам цього
святилища

**Світлий розум Аполлона і дика,
неприборкана сутність Діоніса**
сприймалися у всій їхній своєрідності

АПОЛЛОН – втілення
космічного порядку

ДІОНІС – втілення
хаотичного безладу

У грецькій культурі
гармонію та **баланс**
духовного і тілесного
втілювали два боги:
космічний образ

Аполлона

та хаотичний образ

Діоніса

Ці два **боги-антиподи**
також уособлювали
денне/весняно-літнє сонце
(Аполлон) та
нічне/осінньо-зимове
сонце (Діоніс)

Аполлонійське
начало асоціювалося
зі світлом,
гармонійною красою,
порядком, знанням
та розумом

Діонісійське начало
втілювало хаотичне,
інстинктивне,
творче піднесення,
неприборкану красу

«Аполлон», «Діоніс»

Фрагменти давньогрецьких ваз

Майстер Клеофрада, «Діоніс і менади»,
фрагмент, розпис червонофігурної вази,
близько 500 р. до н. е.

АТРИБУТИ ДІОНІСА:

- **борода** – має здатність відростати, символізує рослинний світ природи, яка народжується, вмирає і відроджується;
- **вінок з плюща (або виноградної лози)** – вічнозелена рослина, символізує циклічність життя;
- **келих канфар** – кубок для пиття вина. Вино пов'язане з ідеєю відродження (виноград – символізує життя; процес вичавлювання соку – смерть; бродіння і перетворення на вино – відродження);
- **леопардова шкура** – символізує мертве сонце

АТРИБУТИ ДІОНІСА:

- жезл тирс, увінчаний шишкою пінії (середземноморської сосни) та обвитий плющем – символізує родючі сили природи;
- авлос – подвійна флейта

«Діоніс у леопардовій шкурі, вінку з плюща та канфаром, менади з тирсами та зміями»
Фрагмент червонофігурної вази

«Гефест (бог ковальства), Діоніс з канфаром і тирсом, менада з канфаром і тирсом, сатир Марсій з авлосом»
Фрагмент червонофігурної вази

СУПУТНИКИ ДІОНІСА

Сатири – лісові духи, втілення дикої природи, уособлювали родючі сили тваринного світу

Мали людський вигляд з тваринними рисами: кінськими хвостами, іноді козлиними ногами, довгими вухами, рогами

Були схильними до пияцтва, веселощів та любові до німф (духів природи, що уособлювали рослинний світ)

Менади (від грец. mania – «безумні», тобто знаходяться під впливом бога) **або вакханки** (від грец. – «ті, що шумлять», присвячені Вакху-Діонісу) – прихильниці Діоніса, посвячені в культ бога

Анокід «Діоніс, сатир і менада», 530 р. до н. е.
Памфей «Діоніс, сатири і менади», 520 р. до н. е.

Лідос, чорнофігурний кратер,
«Повернення Гефеста на Олімп»
(«Гефест на мулі у супроводі
сатирів і менад», аверс
(сторона А))

Лідос, чорнофігурний кратер,
«Повернення Гефеста на Олімп»
(«Діоніс з сатирами і менадами»,
реверс (сторона В))
близько 550 р. до н. е.,
Метрополітен музей

НАРОДЖЕННЯ ДІОНІСА

«Народження Діоніса зі стегна Зевса»,
фрагмент червонофігурної вази,
450 р. до н. е.

Діоніс – **син Зевса і смертної Семели**,
доньки царя Фів Кадма

Діоніс від народження був **героєм**
(смертним напівбогом)

Зевс приходив до Семели вночі
у людській подобі. Гера,
простеживши за чоловіком,
перетворилась на служницю Семели
і підмовила, щоб та попросила Зевса
прийти до неї у справжньому
божественному вигляді. Зевс не міг
відмовити Семелі у проханні та
прийшов у вигляді бога і спалив її
тіло блискавками

Семела була вагітною Діонісом, **Зевс**
встиг **вихопити з її палаючого тіла**
сина і зашив собі у стегно, щоб
доносити дитя. Через три місяці Зевс
народив Діоніса

«Гермес з немовлям Діонісом
перед сатиром Силеном»

Білофонний кратер, 440 – 435 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

Подібні дивні народження називають «перевернутими» міфами і підкреслюють значення чоловіка в суспільстві, а **народження зі стегна** (нижньої частини тіла) говорить про Діоніса як **втілення хаотичного, водного начала**, пов'язаного зі смертю та відродженням

Коли немовля Діоніс народився, **син Зевса Гермес** відніс його в **долину гори Ніси** на виховання до **німф і сатирів**

Переслідований гнівом Гери, Діоніс був змушений переховуватись там в **козлиній подобі**

Ім'я «Діоніс» означає «бог Ніси»

МАНДРИ ДІОНІСА

Старий **сатир Силен** навчив Діоніса **виноробству**, після чого Діоніс відправився в мандри різними країнами на схід і дійшов аж до Індії

Зростаюча прихильність людей призвела до того, що Діоніса почали вшановувати, як справжнього бога

«Сатир Силен на віслюку, сатири та менади збирають виноград і виготовляють вино»

«Діоніс з келихом канфаром для вина,
обвитий пагонами плюща»

Фрагмент розпису червонофігурної вази

ДВІЧІ НАРОДЖЕНИЙ ДІОНІС

Гера, пам'ятаючи, що хлопчик вижив, вирішила вбити його і **наслала змієногих гігантів**, щоб ті розірвали Діоніса

Діоніс був також богом перетворень і природи, яка відновлюється

Гіганти наздогнали Діоніса, тікаючи, він почав перетворюватись то на козла, то на бика (сонячні образи)

Коли **Діоніс** був у подібі бика, гіганти розірвали його на шматки

Зевс встиг вихопити **серце Діоніса і проковтнути** (за іншою версією міфу – поклав в амфору), після цього Діоніс **народився вдруге**, вже як справжній бог

МЕНАДИ – СУПУТНИЦІ ДІОНІСА-ВАКХА

Менада у вінку зі змій, з леопардом і тирсом

Майстер Брига, «Танцююча менада»,
тондо білофонного кіліка з Вульчі,
близько 490 р. до н. е.,
Державні античні зібрання, Мюнхен

Відроджений Діоніс повернувся зі сходу на леопарді в супроводі дівчат менад (від грец. – «безумні»), інша їхня назва – вакханки (від грец. – «ті, що шумлять», назва походить від одного з епітетів Діоніса – Вакх)

Галасливою ходою з Діонісом менади грали на ударних та духових інструментах (бубнах, подвійних флейтах авлосах), танцювали і співали хвалебні оди Діонісу – дифірамби (дифірамб від грец. «двічі народжений»)

Поклоняючись Діонісу, взимку менади, одягнені в козліні шкури, бігали гаями та лісами, хапали **диких тварин і розривали на шматки**, приносячи їх у жертву Діонісу, **імітуючи його смерть** (подібно тому, як гіганти розірвали на шматки Діоніса)

Вони їли **м'ясо і пили вино** – **«пробуджували до життя» Діоніса**, втілюючи у диких танцях життя і страждання бога, його смерть та воскресіння

«Менада, яка розриває на шматки тварину»,
V ст. до н. е.

Розпис червонофігурного лекіфа,
Регіональний музей Паоло Орсі, Сіракузи

Менади тримають у руках жезли тирси, увінчані шишками пінії, змій (символи родючості), одягнені в шкури тварин (символи мертвого сонця), своїм танцем вони відроджують сонце і природу після зими

Майстер Клеофрада, «Діоніс і менади», розпис червонофігурної вази, близько 500 р. до н. е.

КОМОС – святкова хода на честь Діоніса ЗАРОДЖЕННЯ ТЕАТРУ

Зі святкової ходи на честь Діоніса, де співали спочатку сумні пісні **про смерть Діоніса – трагедії** («пісні козлів», від грец. «tragos» – «козел», символ Діоніса та «ode» – «пісня»), а потім веселі **про відродження Діоніса – комедії** (походить від грец. «komos» – «комос», веселої ходи ряджених, які представляли свиту Діоніса, та «ode» – «пісня») зароджується **театральне мистецтво**

Сатир Силен тримає на палиці театральну маску комедії,
Діоніс на пантері з маскою трагедії,
менада з подвійною флейтою авлосом
Фрагмент розпису червонофігурної вази

ДІОНІСІЇ – СВЯТА НА ЧЕСТЬ ДІОНІСА

З міфологічної площини поклоніння Діонісу перейшло у реальний простір

Раз на рік влаштовували міське свято **Великі Діонісії**, що відбувалися **навесні** з 25 березня по 1 квітня, під час яких влаштовували святкову ходу з **піснями-дифірамами**, театральними виставами **трагедій і комедій**, змаганнями поетів та акторів

Також проходило сільське свято – **Малі Діонісії**, які влаштовували **наприкінці грудня** на честь завершення збору винограду та розливання **молодого вина**

Комаст – учасник святкової ходи
на честь Діоніса
Розпис тондо червонофігурного кіліка

Майстер діносів, розпис червонофігурного стамноса «Ритуал воскресіння Діоніса», близько 420 р. до н. е.

На стамносі зображена сцена поклоніння Діонісу

Діоніс у вигляді опудала, яке прив'язане до дерева, одягнений в туніку, замість обличчя – маска

Нижче поясу у Діоніса (символічна лінія горизонту) підвішений лавровий вінок, з основи стовбура теж пагони лавру (атрибут Аполлона), над поясом – гілки плюща, направлені догори (атрибут Діоніса)

На столику біля опудала Діоніса – два стамноси для вина, змішаного з водою (символічне поєднання сонця і води)

Дівчата **вакханки** (хаотичні, водні образи) з розпущеним волоссям, босі, одягнені в **козліні шкури** (один з образів Діоніса, символи мертвого сонця), вночі при світлі смолоскипів **танцюють, б'ють у бубни** (нагадують сонце), **п'ють вино**, тим самим **відроджують весняне сонце**

Майстер діносів,
«Ритуал воскресіння
Діоніса», фрагмент,
близько 420 р. до н. е.

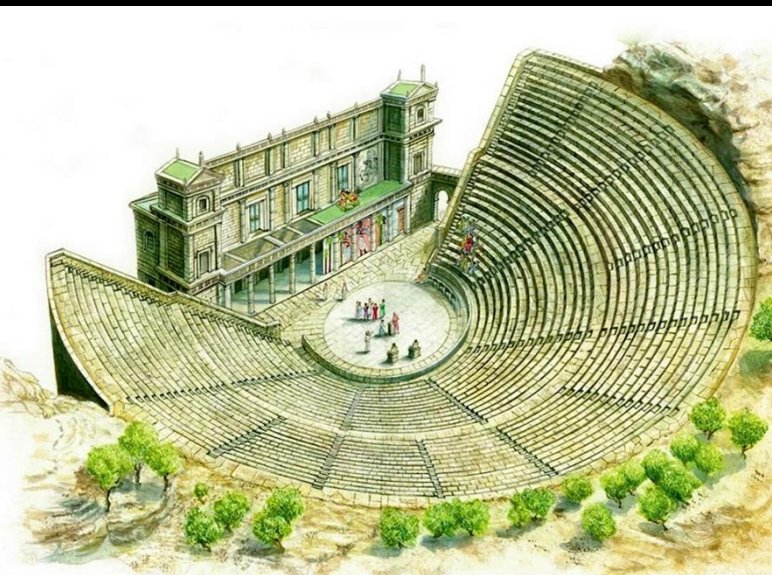

Майстер діносів, «Ритуал воскресіння Діоніса»
Фрагмент розпису червонофігурного стамноса,
близько 420 р. до н. е.,
Національний археологічний музей в Неаполі

ТЕАТР

Театр Діоніса в Дельфах

Кольорова реконструкція театру в Епідаврї

Грецький театр був частиною культу Діоніса – усі грецькі театри були присвячені Діонісу

Театральні вистави влаштовували навесні, у дні Великих Діонісій, і відбувалися в театральних спорудах просто неба

Дуальність, характерна для усього грецького мистецтва, отримала відображення і в театральному мистецтві: зазвичай в театрі показували спочатку трагедію (втілення космосу, відчуття напруження), а потім сатирову драму або комедію (втілення хаосу, відчуття розслаблення)

Трагедії були присвячені міфам, через які розповідалось про сутність буття, зазвичай наприкінці трагедії герой гине

Комедії висміювали людські вади

ВИСТАВИ

Вистави могли починатися удосвіта і тривати цілий день; їли і пили прямо в театрі

Вистава була **змаганням**, на якому присуджували **три призи**: **поетові, акторові та хорегові**

Хореги – багаті громадяни, яких призначала держава, вони винаймали і утримували хор та акторів, оплачували їхню працю

Переможцям у театральних змаганнях, які були частиною дельфійських ігор, вручали **триніжник**

Театральні маски трагедії та комедії, Афіни, II ст. до н. е.

Античні маски трагедії і комедії, римська мозаїка, II ст. н. е.

ДРАМАТУРГИ

Найвідомішими давньогрецькими драматургами, які писали трагедії, були:

Есхіл (525 – 455 рр. до н. е.), його називають батьком трагедії;

Софокл (497 – 407 рр. до н. е.);

Евріпід (480 – 406 рр. до н. е.);

відомим комедіографом був **Арістофан** (446 – 386 рр. до н. е.)

Мармуровий рельєф із зображенням драматурга Менандра, який тримає в руці комедійну маску, I ст. до н. е. – I ст. н. е.

АКТОРИ

У трагедії брали участь від 1 до 3 акторів, кількість акторів у комедії могла бути до 5, тому вони мусили грати декілька ролей, одягаючи різні маски

Часто драматург (автор п'єси) був актором і виконував головну роль у виставі

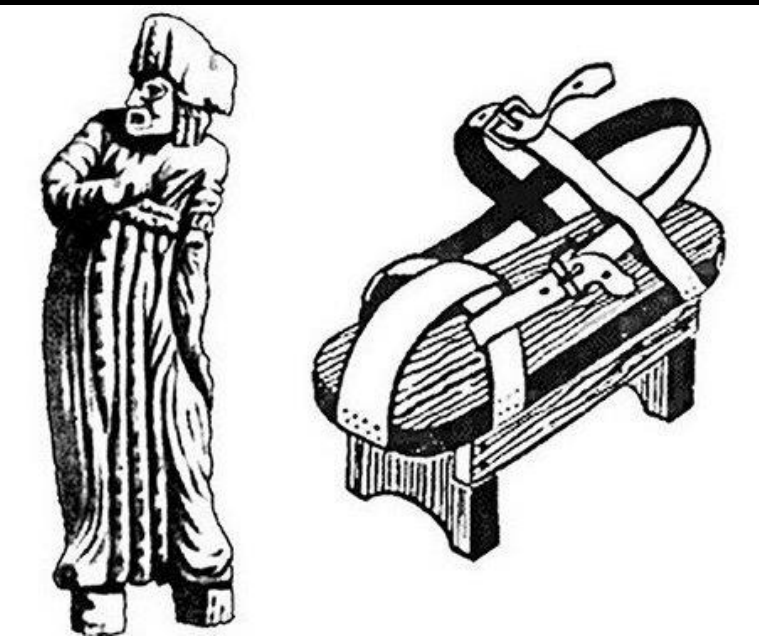
Акторами були лише чоловіки, вони грали чоловічі і жіночі ролі

Для збільшення зросту актори трагедії одягали спеціальне взуття на високій підшві – котурни

Грецькі актори відпрацьовували дикцію, виразність голосу, також потрібно було володіти пластикою тіла, руху і жесту, мистецтвом співу

Актори на давньоримській фресці, Помпеї, Національний археологічний музей у Неаполі

Трагічний актор, котурни, рисунок

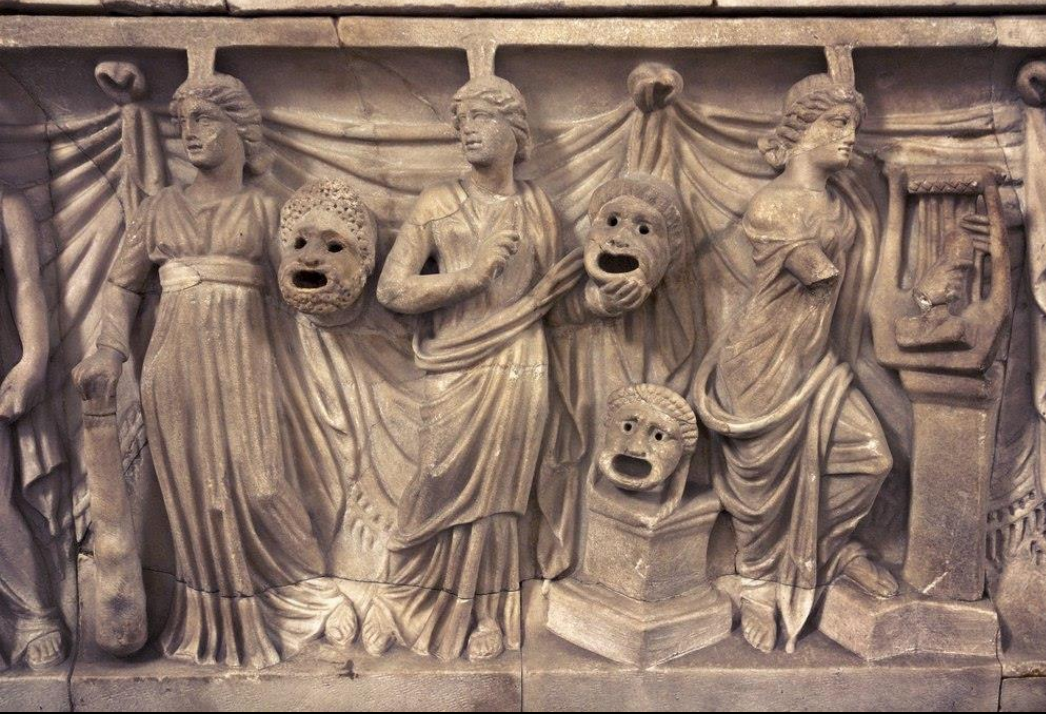

МАСКИ

У виставах актори відповідно грали в **масках трагедії та комедії**, які передавали різні людські **емоції** – радість, сум, гнів, спокій тощо, а також заміняли виразність міміки обличь, створювали **узагальнені образи певних типів і характерів**

Ще однією функцією маски було **посилення звучання голосу**, у масок роти були відкриті, мали заглиблення у вигляді **рупора**

Теракотова театральна маска комедії, IV – III ст. до н. е.

Маски мали форму шолома з отвором для очей і рота

Виготовляли маски найчастіше з льону, вимоченому в гіпсі, розфарбовували та кріпили перуку

Іноді використовували для створення масок шкіру, віск, теракоту, могли прокладати металом зсередини або робити металеву зону біля рота для посилення голосового резонансу

Актори з лляними масками трагедії, фрагмент рельєфу

Фрагмент мозаїки з Будинку Фавна в Помпеях із зображенням гірлянди з масками, II ст. до н. е.

КОЛІР ТА ДЕТАЛІ МАСОК

Актори з масками
Фрагмент червонофігурної вази

Маска білого кольору найчастіше означала жіночий персонаж, темного – чоловічий

Засмаглі чоловічі маски означали здоров'я, жовтизна – хворобу, білі говорили про ніжність, а червоні, багряні, цегляні відтінки використовували для злих і роздратованих персонажів

Деталі додавали характеристику образам: зморщене чоло зображували старій людині, гладке чоло – веселій людині, невелика кількість зморшок передавала образ серйозної людини

Іноді у масок були дві різні брови: наприклад, «весела» та «сумна», і актор повертався до глядачів то однією то іншою стороною маски

Театральні маски трагедії та комедії

ХОР

Разом з акторами **у виставі брав участь хор**, в який входило до 15 співаків у трагедії або до 24 у комедії

Учасники хору виступали **в однакових масках**, вони могли не лише **співати**, а й **танцювати**

Окрім участі в театральних постановках, хори брали **участь у змаганнях на виконання дифірамбів** (святкові пісні на честь Діоніса)

Поліси відправляли підготовлені хори у складі священних представництв до загальногрецьких святилищ Аполлона в Дельфах та на Делосі

Там кожний хор виступав від імені свого полісу, так роблячи **музичне і поетичне підношення богу**

Театральні маски учасниць хору
Скульптурна декорація сцени
театру Діоніса в Афінах, II ст. до н. е.

Хор на ходулях, розпис чорнофігурної амфори, 550 – 525 рр. до н. е.

ІНШІ ФУНКЦІЇ МАСКИ

До нашого часу дійшли
теракотові маски

Їх використовували під час
відправлення культів: **як**
підношення в храми або як
частину **поховального**
інвентаря

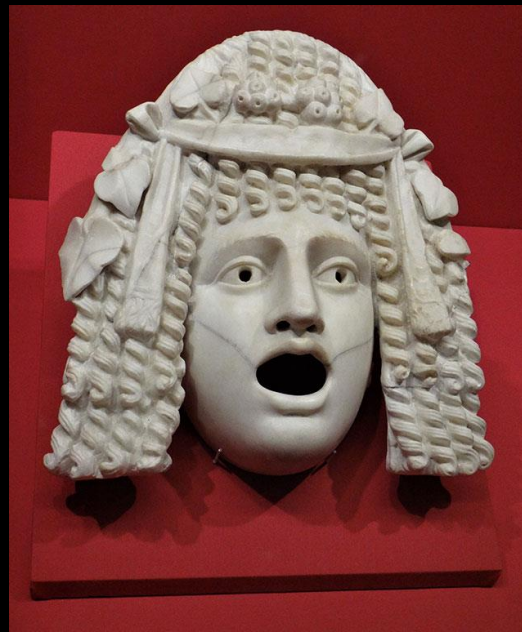
У той же час вони мали
апотропеїчні (захисні)
властивості – ними
прикрашали житло зсередини
і зовні

Для цього маски виготовляли
з більш довговічних
матеріалів, наприклад,
мармуру

Мармурова маска, I ст. н. е.,
Помпеї

Будинок Золотого браслета в Помпеях
із зображенням масок в саду, фреска, I ст. н. е.

Глиняна табличка із зображенням трагічних і комічних театральних масок з елліністичного кладовища в Амфіполісі, Греція, Археологічний музей Кавала

ТЕАТРАЛЬНА ГРА АКТОРІВ – МИСТЕЦТВО ПЕРЕВТІЛЕНЬ

Маски давали
можливість **акторам**
перевтілюватися, в цьому
є певний **зв'язок**
з Діонісом, богом вина
і перетворень

Греки бачили паралель
між трансформаційною
силою маски та впливом
вина на поведінку і розум
людини

Античні театральні маски трагедії та комедії

АРХІТЕКТУРА ТЕАТРУ

Грецький театр влаштовувався на схилах гір просто неба, складався з трьох основних частин:

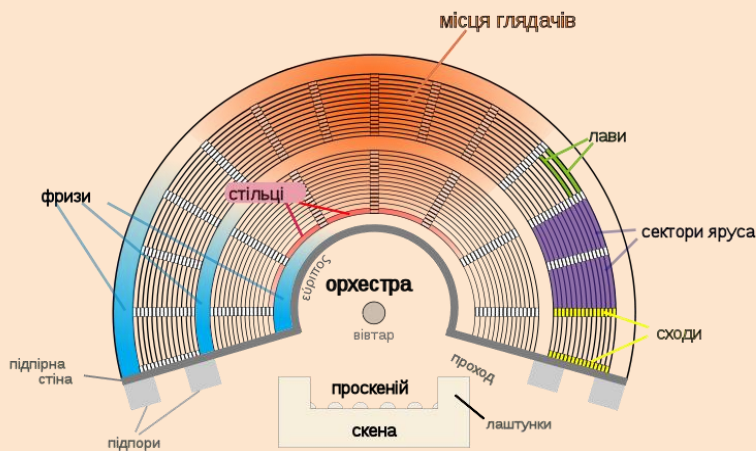
- **театрон** (від грец. «місце для огляду») – місця для глядачів, що розташовувалися півколом;
- **орхестра** (від грец. «місце для танців») – круглий майданчик для співу і танців хору. Посередині орхестри знаходився вівтар Діоніса;

- **скена** – спочатку дерев'яна або мармурова прибудова, що замикала орхестру, де переодягалися актори і зберігався театральний реквізит, ззовні на скені розміщували декорації

Проскеній – простір перед скеною, де відбувалася гра акторів

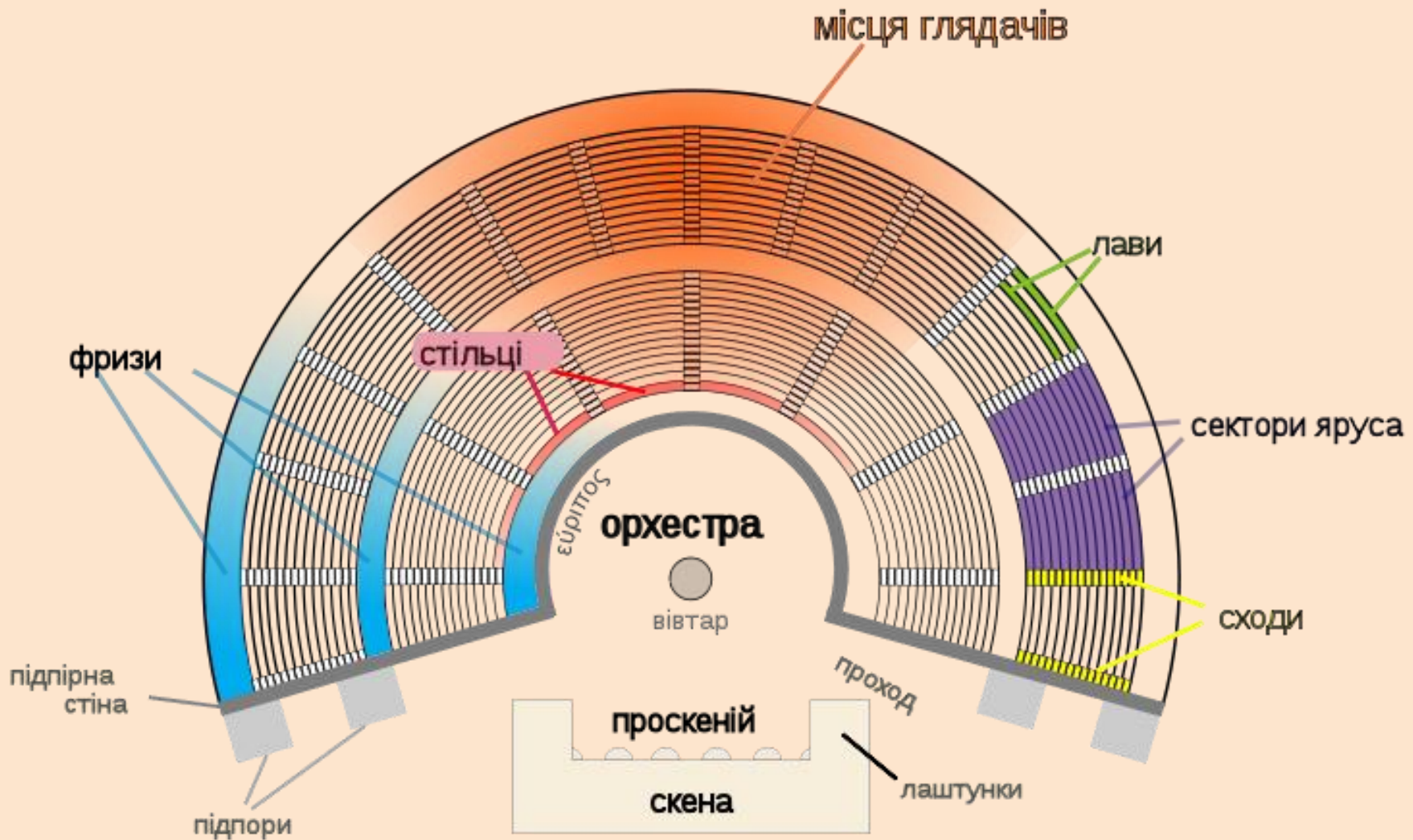

Театр Діоніса в Епідаврі, IV ст. до н. е.

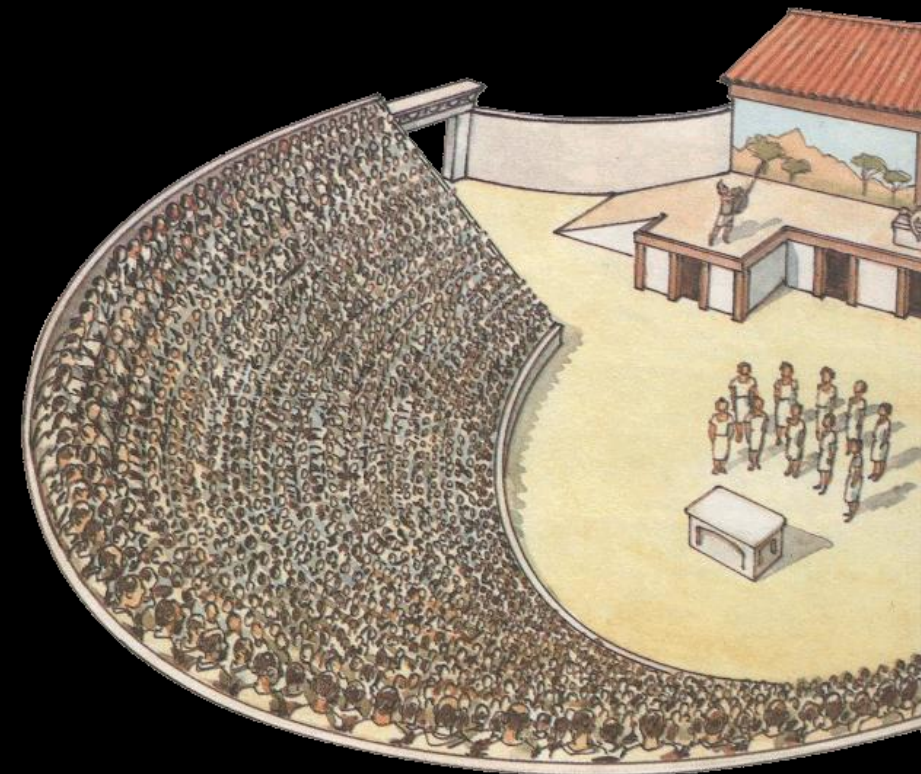
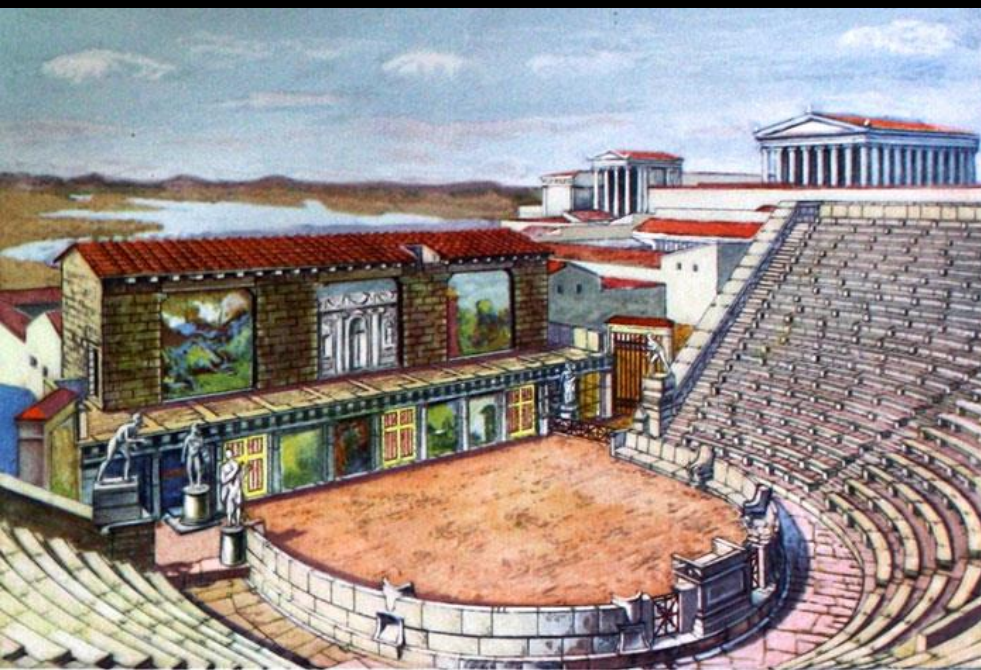
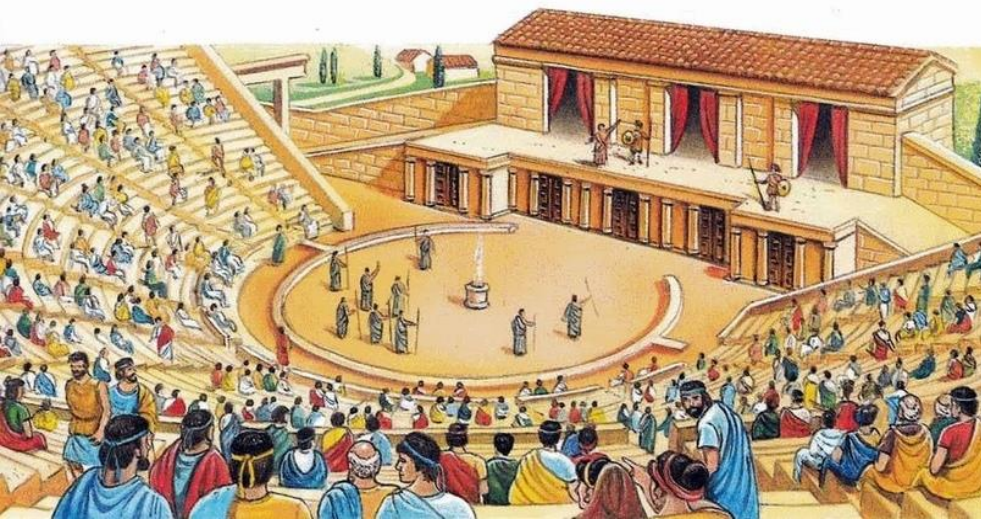
ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ТЕАТР

Схема давньогрецького театру

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ТЕАТР

Схема давньогрецького театру

Графічні реконструкції
давньогрецького театру

Театр у Дельфах

Театр в Афінах

Сидіння для глядачів могли висікатися прямо з суцільної скелі півколами терасоподібно

Келихоподібна форма

театральної будівлі сприяла гарній **акустиці** та можливості добре бачити гру акторів

Декілька сходів, що піднімалися від нижніх сидінь до вищих **у вигляді променів**, пересікали радіусами півкруглий театр

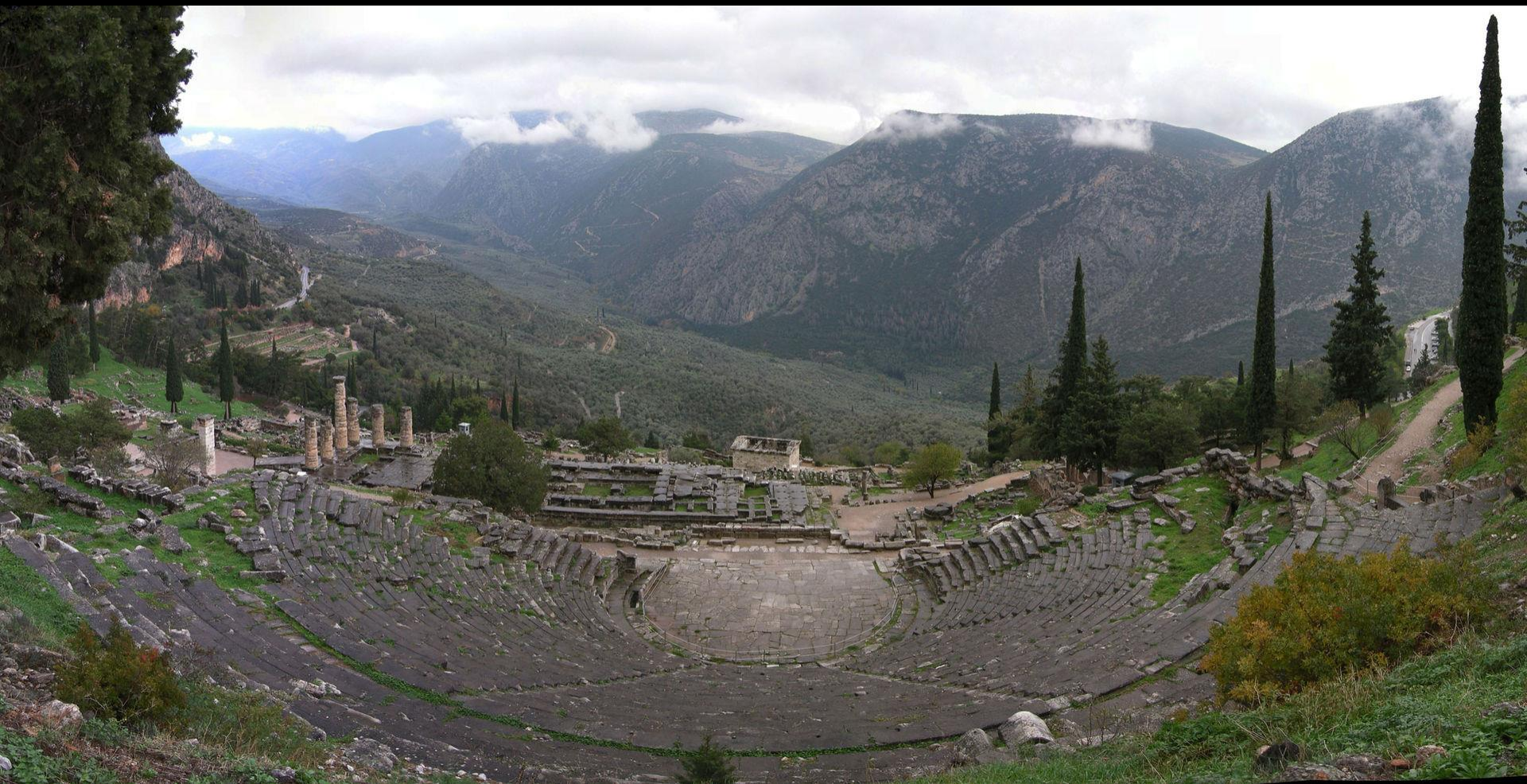
На кам'яні сидіння іноді клали подушки

Перші ряди призначалися для правителів та поважних громадян, для них могли влаштовувати мармурові крісла

ТЕАТР ДІОНІСА В ДЕЛЬФАХ

У північно-західній частині Дельфійського комплексу знаходився театр, побудований у IV ст. до н. е. Реставрації його відбулися в II ст. н. е. Театр був розрахований на **5 тисяч глядачів**

Святилище Аполлона в Дельфах
Театр Діоніса, IV ст. до н. е.

ТЕАТР ДІОНІСА В АФІНАХ

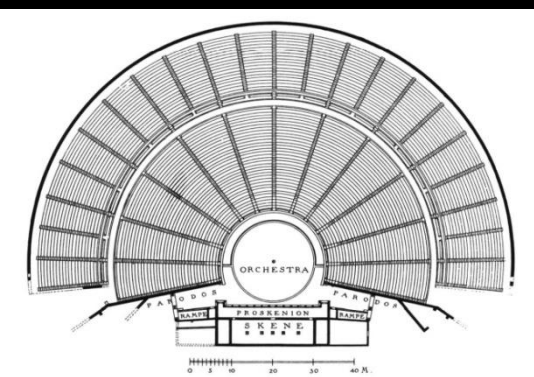
На південно-східному схилі Афінського акрополя (святилища Афіни в Афінах) розташовувався театр, зведений в VI ст. до н.е. з дерев'яними сидіннями театру, а потім перебудований в IV ст. до н. е. в мармурі, вважається **першим кам'яним театром**

Театр вміщував до **17 тисяч**

Театр Діоніса в Афінах, святилище Афіни, IV ст. до н. е.

Священство Асклепія в Епідаврї
Театр Діоніса, IV ст. до н. е.

ТЕАТР ДІОНІСА В ЕПІДАВРІ

Театр Діоніса в Епідаврї у святилищі Асклепія (бога здоров'я і цілительства, сина Аполлона) **зберігся найкраще** з усіх. По сьогоднішній день там проходять вистави за творами античних авторів. Театр був зведений в IV ст. до н.е. і є одним з найбільших театрів, він міг розмістити **15 тисяч глядачів**.

СИМПОСІЙ – РИТУАЛЬНИЙ БЕНКЕТ

Окрім громадських свят, присвячених Аполлону і Діонісу, існував приватний ритуал **симпосій** (від грец. «бенкет»), який являвся важливою складовою чоловічого світу

Симпосій – це ритуал **спільного пиття вина**, який проводився після трапези біля домашнього вівтаря

На симпосій збирались **повнолітні чоловіки після заходу сонця** і тривав він **до сходу сонця**

Дуріс «Симпосій»

Розпис червонофігурного кіліка, V ст. до н. е.

СИМПОСІАСТИ – УЧАСНИКИ БЕНКЕТУ

Учасники бенкету –
симпосіасти –
здійснювали
ритуальне **омовіння**
і виливання вина на
жертвник,
прикрашали себе
вінками з плюща
і квітів, характерними
для культу бога вина
і виноробства Діоніса,
а потім залягали **на**
ложах кліне, пили
вино і вели бесіду

Макрон, «Жертвоприношення вином»
Розпис червонофігурного кіліка, 480 р. до н. е.

Кількість учасників симпосія могла бути від 3 (число грацій), 7 (число Аполлона) до 9 (число муз)

Серед них обирався **керуючий бенкету – симпосіарх**, який слідкував за порядком і направляв бесіду

Зазвичай це був господар дому, де збиралися на бенкет

Роль **виночерпіїв**, які розносили вино, виконували **юнаки**

Дуріс, «Симпосій»
Розпис червонофігурного кіліка,
V ст. до н. е.

Desire,
love,
identity

ДВІ ЧАСТИНИ СИМПОСІЯ

Симпосій складався з двох частин

Перша частина – аполлонійська, була присвячена **Аполлону**

На першій частині бенкету симпосіасти здійснювали ритуальне виливання вина на жертовник і співали **під кіфару** (атрибут Аполлона) **оди богам**

Чорнофігурний психтер із зображенням симпосіата на бенкетному ложе кліне, столиком із в'яленим м'ясом та юнаками-кіфаредами, 510 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Червонофігурна амфора із зображенням кіфареда, V ст. до н. е., Метрополітен музей

АПОЛЛОНІЙСЬКА ЧАСТИНА СИМПОСІЯ

Розмови велись на «високі» теми – про богів, історію, поетичні імпровізації, цитування літературних творів

Заборонялись побутові приземлені розмови

Перша частина симпосія втілювала ідею космосу, порядку, пов'язана була з напруженням мозку

З таких діалогів на бенкетах зароджується грецька філософія (філософія – від грец. «любов до мудрості»)

Вазописець великого афінського кафара, червонофігурний канфар з Беотії із зображенням симпосіарха, 450 – 425 рр. до н. е.

ДІОНІСІЙСЬКА ЧАСТИНА СИМПΟΣІЯ

Друга частина симпосія була присвячена Діонісу і втілювала ідею хаосу

Після філософських діалогів на аполлонійській частині бенкету можна було **розслабити тіло:**

- запрошувались юнаки і гетери (від грец. «подруги», освічені, вільні жінки), які **розважали** учасників бенкету **співами, музикуваннями на авлосі, танцями, акробатичними номерами;**

Сцена симпосія: флейтист грає на авлосі, який кріпиться шкіряним ремінцем, а гетера танцює в образі менади у леопардовій шкурі

та грає на кроталах

Червонофігурний розпис, тондо кіліка, V ст. до н. е.

Сцена симпосія: симпосіасти напівлежать на ложе кліне, спираються на матраци, перед ними – низькі столики для легких закусок на бенкеті; юнаки грають у коттаб, гетера розважає грою на авлосі

- влаштовувались різні ігри на рівновагу (наприклад, гра в коттаб, під час якої потрібно було поцілити в мішень рештками вина з кіліка)

Гра у коттаб:
симпосіаст тримає
в одній руці келих
скіфос, в іншій –
кілік з рештками
вина, замахується
в мішень (зазвичай
у металеву
посудину коттабій)

Удача в коттабі
забезпечувала
удачу в коханні

Сцена симпосія: гра в коттаб
Розпис тондо червонофігурного кіліка, V ст. до н. е.

Гра на баланс:
симпосіаст утримує баланс, тримаючи на стопі ноги амфору для вина з тонкою ніжкою

Ігри на рівновагу влаштовувались наприкінці бенкету, коли було випито достатньо вина

Це була певна перевірка, наскільки мозок може керувати тілом (баланс між аполлонійським і діонісійським початками)

Сцена симпосія: гра на баланс
Розпис тондо червонофігурного кіліка, V ст. до н. е.

* БЕСІДА

«Гра на рівновагу»

- Спробуйте повторити гру на рівновагу, яку ви бачите на розписі кіліка: встаньте на одну ногу, покладіть якийсь предмет на стопу іншої ноги і намагайтеся втримувати баланс
- Чи довго ви змогли утримувати рівновагу?
- Якщо вам було легко, можете ускладнити собі завдання – балансуйте із закрити очима

Сцена симпосія: гра на баланс

Розпис тондо червонофігурного кіліка, V ст. до н. е.

Наслідки симпосія:
іноді симпосіасти
могли невірно
розрахувати
з кількістю випитого
на бенкеті

Подібні перестороги
можна було
побачити на дні
кіліка: гетера
підтримує голову
молодого
симпосіаста,
який перебрав
зайвого вина

Майстер Брига, «Наслідки симпосія»,
розпис тондо червонофігурного кіліка, близько 490 р. до н. е.,
Музей Мартіна-фон-Вагнера, Вюрцбург

ВИНО НА СИМПОСІЇ

На симпосії **вино** обов'язково **розводилось з водою** у співвідношенні 1:2 чи 2:5

Зазвичай на бенкеті **випивали до трьох** **кратерів вина**

Перший випивався за здоров'я, другий за любов, третій вважався сонним, проте засинати заборонялось під час бенкету

Волютний кратер для змішування вина з водою, близько 450 р. до н. е., Метрополітен музей

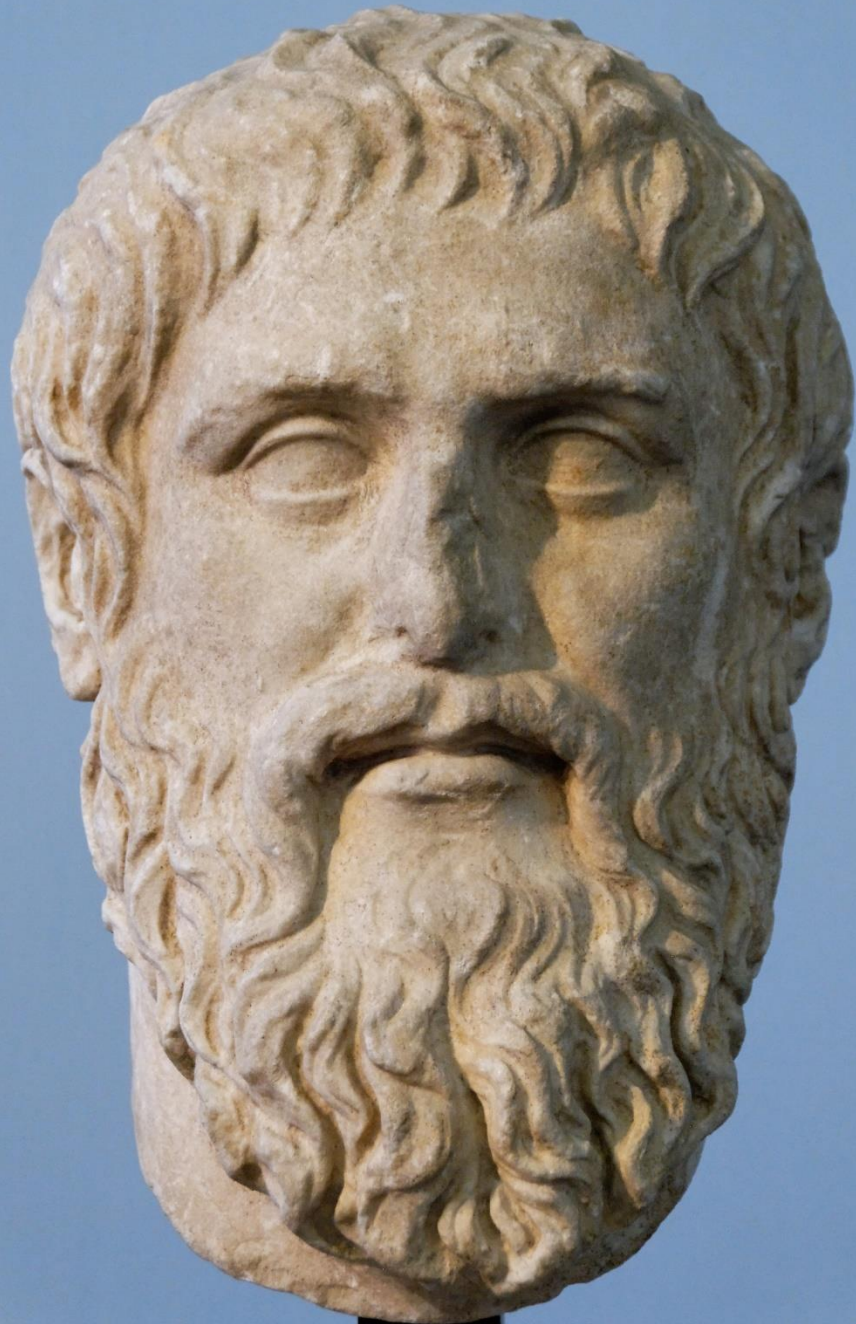

Кратер для змішування вина з водою
з очима і маскою Діоніса,
близько 520 – 510 рр. до н. е., Метрополітен музей

Змішування вина
з водою було
ритуальним,
символізувало
поєднання сонця і води

Випиваючи вино,
розбавлене водою,
у напівлежачій позі,
чоловіки на симпосії,
який відбувався
в нічний час, втілювали
ідею вмирання
і відродження сонця

Галасливе завершення
бенкету – музикування
під бубни і флейти,
танці, рухливі ігри
сприяли відродженню,
оживленню сонця

СИМПОСІЙ у літературі

Симпосій був описаний у давньогрецькій поезії та літературі:

Ксенофонт «Бенкет»;

Платон «Бенкет»;

Афіней «Бенкет мудреців»;

Лукіан пародійний «Бенкет, або Лапіфи»

«Платон»,

римська копія бюсту роботи Сіланіона,
створена для Платонової Академії,
370 р. до н. е.,

Капітолійські музеї, Рим

- Спробуйте уявити себе учасником бенкету, де темою розмови було обрано тему любові
- Кожен симпосіаст має висловити свою думку: що таке кохання і чому люди закохуються?
- Подивіться на фрагмент чорнофігурної вази, де зображені міфологічні давні люди, які були двостатевими істотами (андрогінами) зі з'єднаними спинами. Рухатися їм було не зручно – вони перекочувалися колесом, тому Зевс розділив їх на дві частини
- У цьому міфі давні греки пояснювали, чому люди закохуються – вони шукають свою половинку, яка колись була єдиним цілим
- Про це можна дізнатися з філософського трактату Платона «Бенкет»

ДАВНЬОГРЕЦЬКІ ФІЛОСОФИ

Розмови на симпосіях на високі небуденні теми заклали основи філософської думки в Давній Греції

Ранні філософи зосереджували свою увагу на зовнішньому світі природи, її називали **натурфілософією**, або фізикою (від грец. «природа»)

Три мілетські філософи VI ст. до н. е. – **Фалес, Анаксимандр, Анаксімен** займалися **космогонією** – **проблемою походження світу**, шукали **першоелемент**, який дав початок життя космосу

Вони поєднували в собі споглядальне філософське знання та практичні заняття астрономією, метеорологією та іншими питаннями природи

Бронзова портретна голова статуї філософа (імовірно, філософ-цинік Біон Борисфеніт), знайдена в кораблетрощі Антикітери, близько 240 р. до н. е., Національний археологічний музей, Афіни

НАТУРФІЛОСОФИ

ФАЛЕС – перший філософ

Фалес був одним із семи мудреців, крилаті вислови яких у VI ст. до н. е. були **накреслені в храмі Аполлона в Дельфах**

Він займався **геометрією**, якої його навчили єгипетські жреці: першим ввів у геометрію процедуру доказу; довів, що діаметр ділить коло на дві рівні частини, що кути рівнобедреного трикутника біля основи рівні

Фалес визначив **пори року**, першим розділив **рік на 365 днів**, впорядкував розрахунок часу, відкрив сузір'я Малої Ведмедиці, за якою орієнтувалися моряки; визначив, що **Місяць світить відображеним світлом Сонця**; передбачав сонячні затемнення і вираховував сонцевороти

Так, **сонячний рік вперше** в Греції був **упорядкований Фалесом**

Статуя філософа,
Археологічний музей у Дельфах

ФАЛЕС

Першоречовина – вода

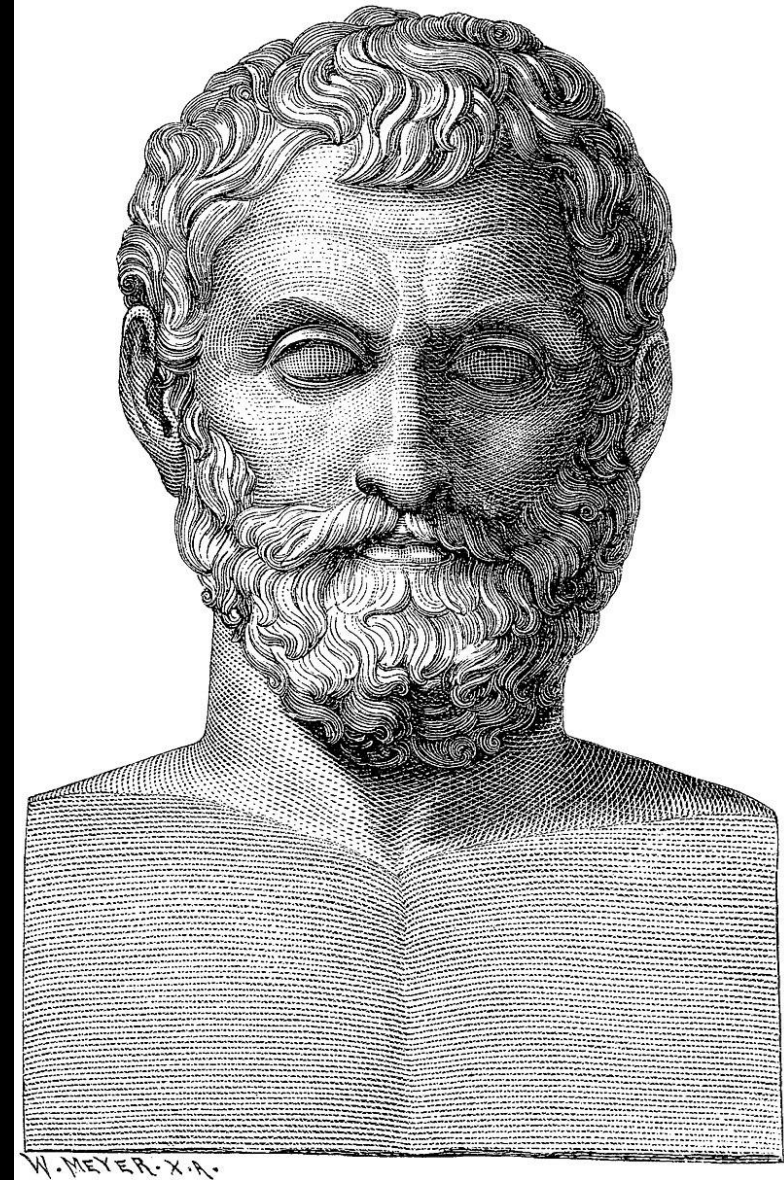
Фалеса сприймали як одного з представників бога Аполлона

Зберіглася історія про триніжник, який виловили з моря і не знали, кому віддати, тоді Аполлон наказав вручити наймудрішій людині. Тому жителі Мілету віддали його Фалесу, а він – наступним мудрецам, і так передавали до сьомого мудреця Солону, а той посвятив триніжник Аполлону в Дідіми

Найголовніша теза натурфілософії Фалеса наголошувала, що все походить з води, і все обернеться на воду

Фалес вважав, що окрім матеріального тіла, у космосі є душа, він першим сказав, що душі безсмертні

Одне з відомих тверджень Фалеса: «Нічим смерть не відрізняється від життя»

Посмертний портрет Фалеса роботи Вільгельма Мейєра, оснований на бюсті IV ст. до н. е.

АНАКСІМАНДР

Першоречовина – апейрон

Анаксимандр був учнем Фалеса, також займався астрономією, метеорологією, фізикою і філософією

Він першим створив **сферу і сонячний годинник, карту світу**, яка складалася з Європи і Азії, висунув твердження походження людини від тварини

Першоначалом усього Анаксимандр вважав не один з чотирьох елементів (вода, земля, повітря, вогонь), як інші ранні філософи, а **первинну суміш**, з якої виділяються протилежності, як гаряче – холодне, вологе – сухе, її назвали **«апейрон»** (від грец. «безмежне»). У космосі, на його думку, весь час відбуваються процеси створень і руйнувань

Філософ і астроном Анаксимандр, який тримає сонячний годинник давньоримська мозаїка III ст. н. е.

АНАКСІМЕН

Першоречовина – повітря

Анаксімен був учнем Анаксімандра, **першоначалом світу** вважав **повітря**, від розрідження або загушення якого відбуваються усі речі

Процес загушення повітря він уподібнював валянню вовни: першою в процесі його виникла Земля, пласка і плаваюча у повітрі, а потім із Землі виникли Сонце, Місяць і зорі

Повітря він уподібнював душі, вважав, що боги виникли з повітря

«Анаксімен», гравюра

ГЕРАКЛІТ

Першоречовина – вогонь

Геракліт вважав першоосновою світу **вогонь**

На його думку, періодично трапляються світові пожежі, під час яких космос знищується, щоб потім відродитися

Найвідомішим висловом Геракліта є фразеологізм: **«Усе тече, все змінюється»**, який означає, що все знаходиться в русі і ніщо не залишається на місці

Також він уподібнював усе суще течії річки, йому належить ще один відомий крилатий вислів: **«Не можна двічі увійти в одну й ту саму річку»**

Цей вислів використовується з приводу постійних і неминучих перемін у житті людини та суспільства

Бюст Геракліта
Римська копія III ст. н. е.
з грецького оригіналу

НАЙВІДОМІШІ ФІЛОСОФИ

Філософи використовували міфи, щоб ясно і просто висловлювати свої абстрактні ідеї

Емпедокл, філософ V ст. до н. е., писав твори у поетичній формі. Він створив міф, який пояснював його уявлення про всесвіт: боротьба Любові та Розбрату приводять у вічний рух чотири елементи (землю, воду, вогонь і повітря). У результаті цього світ створюється, руйнується і знову відроджується

У діалогах з Платоном **Сократ** використовує міфи для переконання своїх учнів

Деякі філософи заперечували міфи. Наприклад, **Арістотель**, учень Платона, довіряв тільки логічним висновкам і науковим спостереженням

Погруддя Арістотеля
Римська копія грецького бронзового
оригіналу скульптора Лісіппа,
330 р. до н. е.

Арістотель
викладав
в одному
з гімнасіїв Афін,
Лікеї,
Платон –
в Академії, саду
поблизу
Афінського
акрополя

«Платонова Академія»
Римська мозаїка
з Помпей, I ст. до н. е.,
Національний
археологічний музей
в Неаполі

БЕНКЕТНИЙ ПОСУД ТИПИ ВАЗ

Важливою складовою симпосія були
бенкетні розписні вази

Кожна посудина мала своє
призначення

АМФОРА, ПЕЛІКА – для вина

Вино на бенкет приносили
в амфорах або в подібних до неї
пеліках

Амфора має вузьке горло і дві
вертикальні ручки, за які зручно
тримати вазу

Якщо амфора мала тонку ніжку, її
використовували як тару для
транспортування вина та оливкової
олії на кораблях, якщо в неї була
стійка ніжка, то її можна було ставити
на стіл під час симпосія

Амфора

Берлінський вазописець

«Сатир і Гермес, які прямують на
симпосій», близько 500 – 490 р. до н. е.,
Античне зібрання, Старий музей, Берлін

Амфора

Ексекій, «Аполлон і квадрига з богами»,
близько 540 рр. до н. е.,
Метрополітен музей

Пеліка

Полігнот, «Афіна, Персей і Медуза»,
близько 440 р. до н. е.,
Метрополітен музей

ГІДРІЯ – для води

Гідрії були призначені для води – посудини з трьома ручками – дві з яких були горизонтальні, щоб зручно піднімати, а одна вертикальна, щоб наливати

Гідрія, Аттика, V ст. до н. е.

**КРАТЕР, СТАМНОС –
для змішування
вина з водою**

Вино змішували з водою у великій посудині – кратері, який мав широке горло і дві вертикальні або горизонтальні ручки (варіант кратера – стамнос)

Кратер

Євфроній, «Смерть Сарпедона, Танатос, Гіпнос і Гермес»,
червонофігурний розпис, близько 515 р. до н. е.

Волютний кратер

(«волюта» – від грец. «завиток», кратер з вертикальними ручками у вигляді завитків)

Ерготім і Клітій, «Ваза Франсуа» із сюжетом «Весілля Фетіди і Пелея», близько 560 рр. до н. е., Національний археологічний музей, Флоренція

Стамнос

Майстер діноса, стамнос з Ночера ді Пагані із сюжетом «Ритуал воскресіння Діоніса», близько 420 р. до н. е.

**КІАФ –
для зачерпування
вина з кратера**

**Змішане вино
з водою
зачерпували
кіафом з кратера
і переливали
в ойнохою**

Кіаф, VI ст. до н. е.

**ОЙНОХОЙЯ –
для розливання вина
в келихи**

Ойнохойя (від грец. oinos – «вино» і cheo – «я наливаю») – глечик з вертикальною ручкою і потрійним хвилястим вінчиком у вигляді трилисника, який дозволяв вправним виночерпіям розливали вино одразу в три келихи

Ойнохойя
в орієнталізуючому стилі,
VII ст. до н. е.

Ойнохойя
Амазіс, «Геракл та Афіна»,
близько 540 р. до н. е., Лувр

Ольпа
в орієнталізуєчому стилі,
близько 630 р. до н. е.

ПСИКТЕР – для охолодження вина

Для охолодження вина могли використовувати психтер – посудину, подібну на гриб

У психтер наливали холодну джерельну воду або клали лід, і опускали в кратер

Завдячуючи своїй формі, психтер плавав у кратері на поверхні вина, змішаного з водою

Чорнофігурний психтер
із зображенням симпосія, 510 р. до н. е.
Державне античне зібрання, Мюнхен

Кілік,
червонофігурний розпис, V ст. до н. е.

КІЛІК, СКІФОС, КАНФАР – для ПИТТЯ вина

Розливали вино з ойнохої
в посудини для пиття: кіліки,
скіфоси, канфари

Найпоширенішою чашею для
пиття був **кілік**

Кілік,
червонофігурний розпис, V ст. до н. е.

Білофонний кілік,
тондо «Аполлон»,
V ст. до н. е.

Скіфос мав більший об'єм, ніж кілік, назву свою отримав від племен скіфів, які славились надмірним питтям нерозбавленого вина. Вислів «пити, як скіф» у греків мав негативне значення.

Скіфос
Майстер Пенелопи, червонофігурний розпис,
V ст. до н. е.

Канфар (або «кубок Діоніса») використовувався в ритуальних цілях, найчастіше для виливання вина на жертovníк – підношення богам під час симпосія

«Канфар» з давньогрецької перекладається як «жук», імовірно таку назву ваза отримала через те, що ручки канфара нагадують крила жука, образ якого пов'язаний з ідеєю відродження (подібно до єгипетського жука скарабея, який уособлював сонце, що сходить)

Канфар

Вазописець великого афінського кафара, червонофігурний розпис, 450–425 рр. до н. е.

РИТОН – для жертвоприношення вина

Ритон – посудина
у вигляді голови
тварини, мала два
отвори, через отвір
у роті проливали вино
на жертovníк

Тваринні образи
ритонів найчастіше
уособлюють сонячні
символи

Проливаючи крізь них
вино, сонце мало
відродитися

Ритон,
червонофігурний ритон у формі голови ягня
Аттика, близько 460 р. до н. е.

Ритон,
червонофігурний ритон у формі голови барана,
V ст. до н. е.

СТАМНОС

ПЕЛІКА

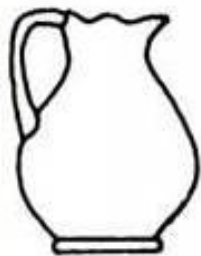
АМФОРА

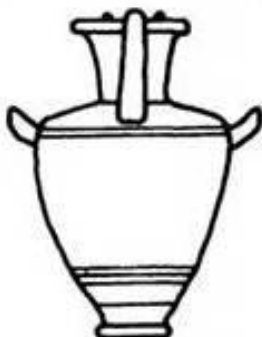
ПСИКТЕР

КРАТЕР

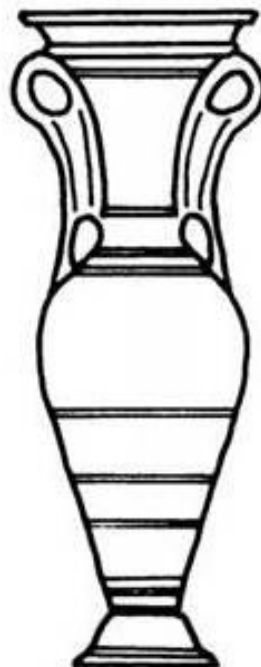
ОЙНОХОЙЯ

ГІДРІЯ

КІАФ

ЛУТРОФОР

АРІБАЛЛ

АЛАБАСТР

ПІКСИДА

РИТОН

КІЛІК

КАНФАР

ЛЕКІФ

АСКОС

Типи ваз

ПЕЛІКА

ВОЛЮТНИЙ
КРАТЕР

КРАТЕР

АМФОРА

КАНФАР

ПАНАФІНЕЙСЬКА
АМФОРА

КІЛІК

КІАФ

ЛЕКІФ

СКІФОС

ПСИКТЕР

ДІНОС

ЛУТРОФОР

ГІДРІЯ

ОЙНОХОЙЯ

АЛАБАСТР

КАЛЬПІДА

СТАМНОС

Типи ваз

Амфора, пеліка – для вина, олії

Гідрія – для води

Кратер, стамнос – для змішування вина з водою

Псиктер – для охолодження вина

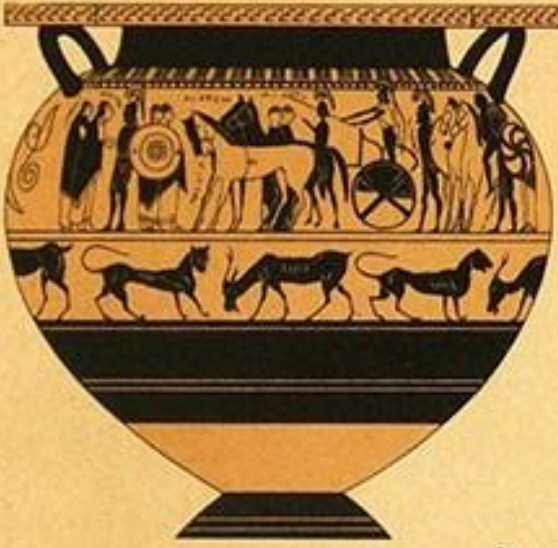
Кіаф – для зачерпування вина

Ойнохойя, ольпа – для розливання вина у келихи

Кілік, скіфос, канфар, ритон – келихи для пиття вина або виливання на жертovníк

Лекіф, лутрофор – ритуальний посуд, для весільних або поховальних обрядів

Алабастр, арібалл, піксіда – для пахощів, косметичних засобів, зберігання прикрас

3. Mischgefäß (Kratz) Paris 16.

7. Verrücktes Gefäß (Stamnos) G.

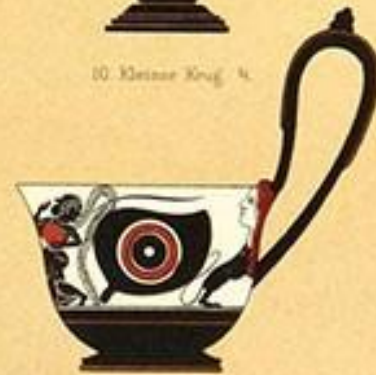
4. Dionysische Amphora W. Athen.

1. Flöte G.

10. Kleine Krug G.

СИСТЕМА РОЗПИСУ ВАЗ

Розпис ваз мав свої закономірності й втілював **ідею рівноваги та балансу між космічним і хаотичним початками**, відображав **світову гармонію**

Організація простору вази:
ГОРЛО (космос) – ТУЛУБ (хаос)

На ранніх чорнофігурних вазах сюжети розташовувалися у **верхній частині – на горлі (сюжет А) та нижній частині – на тулубі (сюжет В)**

Такий розподіл сюжетів відображав **ідею вази як втілення образу Всесвіту (або людини)**: умовна лінія горизонту (або лінія талії) проходила на місці з'єднання тулуба і горла вази; горло уособлювало **космічний верх**, тулуб – **хаотичний низ**

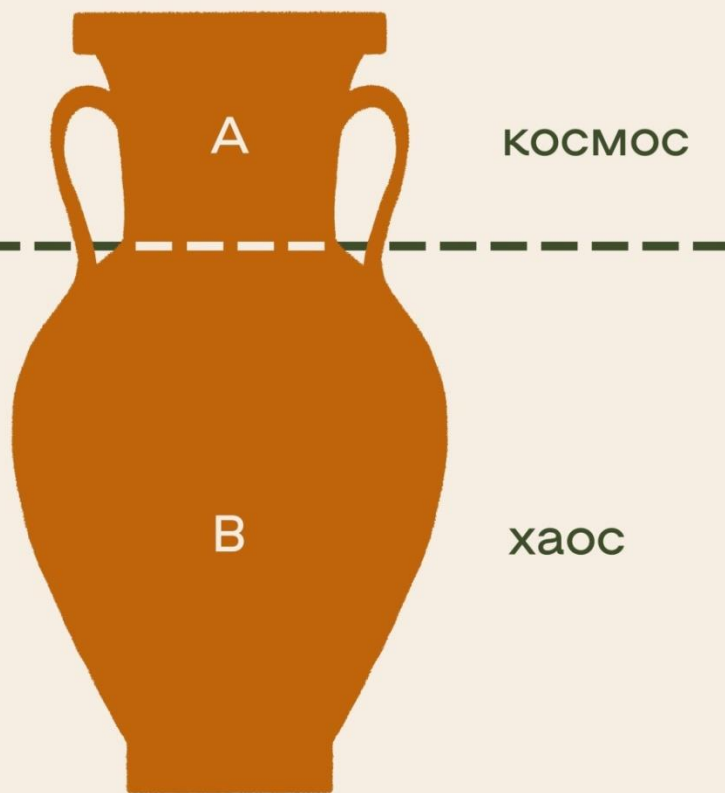

Схема розпису вази

Сюжет А: космічні сюжети і образи

Сюжет В: хаотичні сюжети і образи

Вазописець Несса, розпис амфори

Прикладом розпису може служити рання чорнофігурна **амфора вазописця Несса**

Сюжет В: «Горгони»

У нижній частині вази – на тулубі, зображено **водний хаотичний світ** з фігурами **горгони Медузи** у характерній для неї позі уклінного бігу (поза нагадує меандр – символ води, її образ – первісний нерозділений хаос)

У **водному просторі** зображені **солярні символи** – чорні квіти і дельфіни

Дельфін – це один з образів бога **Аполлона**; дельфіни занурюються у воду і виринають, подібно сонцю, що вмирає і відроджується у воді

Біля ніжки амфори можна побачити рештки розпису у вигляді **променевого орнаменту**, що символізує сонце, що відроджується у водному просторі

Вазописець Несса, поховальна чорнофігурна амфора, Аттика, висота 122 см, 615 р. до н. е. Національний археологічний музей, Афіни

Межа між хаотичним тулубом і космічним горлом позначена орнаментом зі сплечених ліній і завитків, які нагадують воду, та квіткових мотивів у вигляді пальмет та лотосів (сонячні символи), одні з яких направлені вниз (опускаються у підводний світ, помирають), а в інших пелюстки підняті догори (відроджене у воді сонце, що сходить над лінією горизонту)

Вазописець Несса, чорнофігурна амфора, Аттика, 615 р. до н. е., Національний археологічний музей, Афіни

Ручки амфори

Вертикальні ручки поєднують верхню і нижню частину амфори, символізують **вхід** у підводний світ та **вихід** з нього у небесний простір

На ручках зображені водно-нічні образи – **лебідь і сова**, оточені водним меандровим орнаментом

Вазописець Несса, поховальна чорнофігурна амфора, Аттика, 615 р. до н. е., Національний археологічний музей, Афіни

Вазописець Несса,
чорнофігурна амфора, 615 р. до н. е.

Сюжет А: «Геракл вбиває кентавра Несса»

На горлі зображено **битву Геракла і кентавра Несса**, який хотів викрасти дружину Геракла Деяніру, коли перевозив її через бурхливу річку

Геракл – герой, син Зевса і смертної матері Алкмени, – сонячний образ

Кентавр – чудовисько, нижня частина якого має вигляд **коня** (тваринна сутність уособлює хаос, кінь – сонце), а верхня має вигляд **чоловіка** (космічний «впорядкований» сонячний образ)

Геракл б'є кентавра ногою **в поперек** (лінія талії) – у місці поділу хаосу і космосу, тваринного і людського, тим самим відділяючи хаотичну сутність чудовиська. Кентавр символізує нічне/осінньо-зимове сонце, яке перероджується і постає в образі нового денного/весняно-літнього сонця – Геракла

Вазописець Несса, поховальна чорнофігурна амфора,
Атика, висота 122 см, 615 р. до н. е.
Національний археологічний музей, Афіни

Вазописець Несса, чорнофігурна амфора,
фрагмент,
Атика, 615 р. до н. е.
Національний археологічний музей, Афіни

Написи на вазах

На чорнофігурних вазах
з'являються написи:

імена міфологічних персонажів;
їхні репліки (слова, які вони
промовляють);

імена людей (зокрема, імена
улюбленців – «прекрасний (ім'я
юнака)»);

підписи вазописців та гончарів

Деякі написи зроблені
у звичайний спосіб – зліва
направо, їх називають
«прямими» написами, а деякі –
у дзеркальному відображенні
справа наліво, наче напис
проступає зсередини вази
назовні – **«ретроградні» написи**

«Прямі» та «ретроградні» написи

Над фігурами бачимо написи імен міфологічних образів: ім'я Геракл **«ГЕРАКЛЕС» (ΒΕΡΑΚΛΕΣ)** написано ретроградним стилем, а ім'я Несс **«НЕТОС» (ΝΕΤΟΣ)** – прямим

Несс наче «вдавлюється» написом всередину, **входить у вазу** і там символічно **помирає**

А Геракл ніби **виходить з середини вази**, символічно **відроджується**

«Геракл і кентавр Несс»
Вазописець Несса, фрагмент розпису чорнофігурної амфори, 615 р. до н. е., Національний археологічний музей, Афіни

Організація простору вази:
СТОРОНА А (космос) –
СТОРОНА В (хаос)

Пізніше в розписах чорнофігурних ваз **сюжети** починають розташовувати **з двох сторін**: лицьовий бік (сторона А) та зворотний бік (сторона В)

Лицьовий бік (сторона А) містить **космічні сюжети**: герої Троянської війни, олімпійські боги, герої

Зворотний бік (сторона В) – **хаотичні сюжети**: найчастіше образи Діоніса та його супутників або інші хаотичні образи – горгона Медуза, боротьба з чудовиськами, іноземці (скіфи, амазонки)

Схема розпису вази

Сторона А: космічні сюжети і образи

Сторона В: хаотичні сюжети і образи

Ексекій, розпис амфори

Сторона А:

«Ахілл та Аякс грають у кості»

Ексекій був видатним афінським гончарем і вазописцем, створював вази в чорнофігурному стилі, працював у 550 – 525 рр. до н. е.

На чорнофігурній амфорі на **стороні А** зображені **герої Троянської війни – Ахілл та Аякс**, про яких йдеться в поемі Гомера «Іліада»

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.

Григоріанський етрусський музей, Ватикан

Підпис гончара Ексекія на вазі:
ΕΧΣΕΚΙΑΣ ΕΠΟΙΕΣΕ – «Ексекій створив мене»,
близько 550 – 540 рр. до н. е., Лувр

Eksekias egraphse
m'karoiesen
- ЕКСЕКІЙ СТВОРИВ
МЕНЕ І ПРИКРАСИВ

Ексекій, розпис амфори
«Ахілл та Аякс грають у кості», фрагмент,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

До наших часів дійшло 35 ваз
видатного майстра Ексекія, деякі
вази він підписував

Підписи Ексекія на вазах як
гончара: Eksekias egraphse
m'karoiesen – «Ексекій створив
мене»

Підписи Ексекія на вазах як
вазописця: Eksekias m'eroiesen –
«Ексекій розписав мене»

Амфору з сюжетом розпису **«Ахілл та Аякс грають у кості»** Ексекій створив як гончар і вазописець, на ній можна побачити **підпис Ексекія** зліва за спиною Ахілла:
Eksekias egraphse m'karoiesen –
«Ексекій створив і прикрасив мене» (ваза, наче жива істота, промовляє)

«Ахілл»

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
фрагмент

Ахілл (Ахіллес) – син Пелея і морської богині Фетіди (його ім'я з микенської: акі-рев – «як лев»)

Щоб зробити сина безсмертним, мати щочі його загартовувала – тримала немовля над вогнем (за іншою версією, купала у водах річки Стікс, яка відмежовувала світ живих і мертвих в Аїді)

Єдиним вразливим місцем залишилася п'ята, за яку Фетіда тримала Ахілла (вираз «ахіллесова п'ята» означає вразливе місце)

На десятому році війни Ахілл загинув – троянський принц Паріс поцілив стрілою в п'яту Ахілла (його руку направляв Аполлон), а другою стрілою смертельно вразив його у груди

Аякс (Айякс) – двоюрідний брат Ахілла (батько Ахілла Пелей і батько Аякса Теламон були рідними братами)

В «Ілліаді» Гомера були описані воїнські подвиги Аякса під час Троянської війни, по силі та доблесті він поступався в бою лише своєму брату Ахіллу, який бився «як лев»

Після смерті Ахілла, Аякс не міг пережити смерті брата і вбив себе, кинувшись на свій спис

«Аякс»

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
фрагмент

Композиція

Композиція розпису вази симетрична: фігури Ахілла та Аякса розташовані **дзеркально**, нахилені до центральної осі

Воїни вдягнені в **обладунки**, у кожного в лівій руці по два **списи**, позаду них стоять **щити**

Вони сидять за низьким **столом** квадратної форми, такий же вигляд мають їхні **сидіння**

Праві руки чоловіків знаходяться над столом – вони **грають у кості**

Ця гра схожа на відпочинок воїнів у перерві між битвами

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», близько 540 – 530 рр. до н. е., Григоріанський етрусський музей, Ватикан

Деталі

Чорні силуетні фігури воїнів зображені у профіль

Деталі продряпані тонкими лініями з ювелірною точністю:

на тілі намічені м'язи;

обладунки рук і ніг мають спіралеподібні елементи;

прокреслені волосся і бороди;

плащі щільно вкриті дрібними візерунками;

на щитах гравіровані обличчя сатира і горгони Медузи

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей,
Ватикан

АХІЛЛ

АЯКС

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

* БЕСІДА

Гра

«Знайдіть відмінності»

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей, Ватикан

- Уважно розгляньте зображення на вазі Ексекія «Ахілл та Аякс грають у кості»
- Спробуйте знайти відмінності в зображенні двох грецьких воїнів
- Поміркуйте, що можуть означати ці відмінності
- Під час гри в кості в Ахілла випало число «чотири», а у Аякса – «три» (числа написані на вазі у вигляді реплік)
- Як ви гадаєте, що можуть символізувати гра та числа?

Відмінності:

Ахілл має **шолом** на голові, Аякс шолом зняв, він висить на щиті за його спиною;

- **голова** Ахілла виглядає вищою за голову Аякса;

- **на щитах** зображені **різні обличчя** (Сатир зі змією та пантерою на щиті Ахілла, Медуза зі зміями – на щиті Аякса);

- **стілець** Ахілла трохи вищий за стілець Аякса;

- Ахілл тримає **списи** більш розслаблено, Аякс стискає в кулаку, тому вони зображені паралельно;

- **права нога** Ахілла розслаблена, п'ятка стоїть на землі, у Аякса п'ята піднята над землею, його м'язи ноги напружені;

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,

Григоріанський етрусський музей, Ватикан

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
фрагмент, близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

- Аякс має **зачіску із завитками**, у Ахілла – пряме волосся;
- **борода** Аякса довша і має на кінці волосинки;
- Аякс більш напружений – у нього насуплені **брови**, зображені подвійною лінією, а у Ахілла – однією;
- Ахілл кинув кості – у нього випало число **«чотири»**, у Аякса – **«три»**;
- **числа та імена воїнів** написані прямим і ретроградним стилем: Ахілл (AXILEOS) та число «3» (TRIA) – ретроградним, Аякс (AIANTOS) і число «4» (TESARA) – прямим

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

Символіка

Симетрія передає ідею світового балансу і гармонії, рівноваги між протилежностями

Гра та війна – символічні образи життя і смерті

Ахілл та Аякс – сонячні образи:

- **чоловічі образи** символічно пов'язані з сонцем;
- на їхніх головах – пов'язки, **кругла форма** нагадує сонце;
- плащі вкриті солярними символами у вигляді **зірок, хрестів**;
- обладунки на плечах з **лев'ячими** мордами

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», близько 540 – 530 рр. до н. е., Григоріанський етруський музей, Ватикан

Водні символи також присутні на фігурах Ахілла та Аякса:

чорні силуети подібні до тіней, нічної води, пов'язані зі смертю;

на плащах сонячні символи оточені **меандрами**;

їхні тіла захищають обладунки на яких є **водні спіралі**, які огортають руки і ноги;

край зачіски Аякса оточений водними **завитками** (голова-сонце, занурена у воду)

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», фрагмент,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей, Ватикан

Символи відродження:

- **сидячі** пози чоловіків;
- **обладунки** подібні наче до другої оболонки тіла;
- **шоломи** – дублюють голови (шолом на голові Ахілла подібний відродженому сонцю);
- **квадратна форма** сидінь і стола – образ землі;
- нахилена **округла поза воїнів** нагадує півкруглу форму сонця, що сходить над горизонтом;
- **списи** подібні до відроджених сонячних променів, які виходять з підземного-підводного світу;

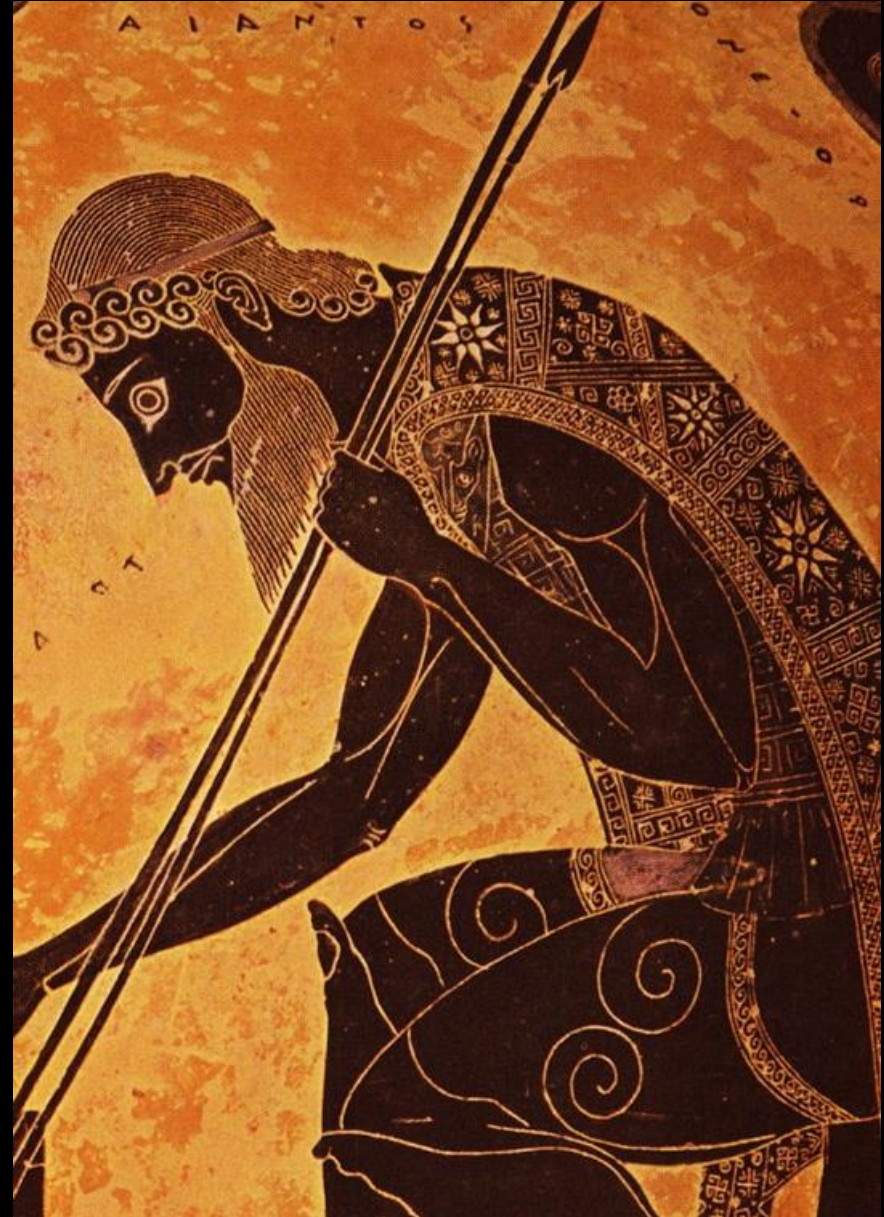
Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

- **стопи** Аякса піднімаються над землею, **борода** відростає – він у стані трансформації від смерті до переродження

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», фрагменти, близько 540 – 530 рр. до н. е., Григоріанський етруський музей, Ватикан

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», фрагменти,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етруський музей, Ватикан

Символи життя, смерті та відродження:

- Ахілл повернутий **направо** – символ життя, Аякс – **наліво**, символ смерті;
- Ахілл кинув кості – у нього випало число **«чотири»** (**парні числа** – жіночі, пов'язані зі смертю), у Аякса – **«три»** (**непарні числа** – символізують життя); у сумі їхні числа складають **«сім»** – **число Аполлона**

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»,
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей,
Ватикан

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості», близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей, Ватикан

Ексекій, «Ахілл та Аякс грають у кості»
близько 540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський етрусський музей,
Ватикан

Числа та імена воїнів написані прямим і ретроградним стилем:

напис числа **«чотири» (TESAPA)**, яке кинув Ахілл, утворено **прямим** стилем, тобто входить у вазу, як в лоно матері, водну стихію, де вмирає, а ім'я **«Ахілл» (AXILEOS)** написано **ретроградним** стилем, наче зсередини вази, виходить назовні та відроджується;

напис числа **«три» (TRIA)**, яке кинув Аякс, утворено **ретроградним** стилем, ніби зсередини вази, виходить назовні та відроджується, а ім'я **«Аякс» (AIANTOS)** написано **прямим** стилем, тобто входить у вазу, де вмирає

Отже, образи Ахілла та Аякса уособлюють сонце, що вмирає і відроджується у воді

Ексекій,
«Повернення Кастора і Полідевка»

Інша сторона амфори
«Ахілл та Аякс грають
у кості», близько
540 – 530 рр. до н. е.,
Григоріанський
етруський музей,
Ватикан

Ексекій, розпис амфори Сторона В:

«Повернення Кастора і Полідевка»

На іншій стороні амфори зображено повернення **братів Кастора і Полідевка** (лат. Поллукса), які були прекрасними вершниками, покровителями мандрівників і мореплавців

Їхня мати Леда народила від царя Спарти Тіндарея Кастора і Клітемнестру (смертні), а від Зевса в образі лебедя – Полідевка і Єлену (герої); братів називали **Діоскурами** (від грец. «сини бога»)

На вазі зображений момент, коли **Тіндарей** гладить **коня** Кастора, а **пес** вітає Полідевка

Ці дві деталі композиції додають міфологічному сюжету **елементів повсякденного життя та гри**

Символіка

Діоскури уособлювали собою чергування миру і війни, дня і ночі, народження і смерті

Тіндарей розташований біля голови коня, який розвернутий у правий бік

Його син **Кастор** стоїть посередині фігури коня, ноги його направлені у правий бік, а голова повернута наліво до богині **Гери**, яка простягає квітку і тримає гілки лавру

Позаду Гери **Полідевк** схилив голову до собаки

Тіндарей, Кастор, Полідевк, кінь і собака – образи **сонця, що вмирає та відроджується** у воді (образ Гери)

Ракурс **наліво** означає смерть, **направо – життя** (пов'язане з рухом сонця)

Ексекій, «Повернення Кастора і Полідевка»,

близько 540 – 530 рр. до н. е.,

Григоріанський етруський музей, Ватикан

Амазіс, розпис амфори Сторона В: «Діоніс з менадами»

На вазі, яку створив вазописець
Амазіс, на стороні В зображений
сюжет «Діоніс з менадами»

Композиція

Фігури Діоніса і двох менад
розташовані посередині тулуба
вази **симетрично дзеркально**

Амазіс, розпис чорнофігурної амфори
«Діоніс з менадами»,
близько 540 р. до н. е.

Діоніс

Діоніс зображений ліворуч у **вінку з плюща**, з довгим волоссям та бородою, у руці тримає келих **канфар з вином** (символ переродження сонця)

Тіло Діоніса зображено **чорним силуетом**, повернутий **направо** (сторона життя, нагадує рух відродженого сонця)

Одяг Діоніса по краях оздоблений **меандровим орнаментом** та крапками між вертикальними хвилястими лініями (зимове нічне сонце, яке вмирає у воді, а потім відроджується)

Амазіс, розпис чорнофігурної амфори «Діоніс з менадами», фрагмент, близько 540 р. до н. е.

Менади

Дві менади повернуті ліворуч (сторона смерті) до Діоніса, мають світлу шкіру та **чорний одяг**, вкритий орнаментами з **хрестоподібними** мотивами, **хвилястими ромбами**, краї обмежені **меандрами** (символи сонця, яке опускається у воду, землю)

Одна менада вдягнена у **леопардову шкуру**, що звисає головою вниз (символ мертвого сонця, атрибут Діоніса)

Голови менад прикрашені **вінками з плюща**, в руці у них також **гілки плюща** – вічнозеленої рослини (символ відродження, атрибут Діоніса)

Амазис, розпис чорнофігурної амфори «Діоніс з менадами», фрагмент, близько 540 р. до н. е.

Одна з менад підносить Діонісу жертовного **зайця** (образ відродженого сонця, яке вистрибує з-за горизонту), інша тримає в руці **оленя** з рогами (образ зимового сонця, яке скидає роги)

Амазис, розпис чорнофігурної амфори
«Діоніс з менадами», фрагменти,
близько 540 р. до н. е.

Амазис, розпис
чорнофігурної амфори
«Діоніс з менадами»,
близько 540 р. до н. е.

Написи

Над фігурами
Діоніса і менад –
їхні написи:
DIONVSOS,
ΜΕΠΟΙΕΣΕΝ,
між ними – підпис
художника: **ΑΜΑΣΙΣ**

Написи зроблені
прямим стилем

Амазис, розпис амфори
«Діоніс з менадами», фрагмент,
близько 540 р. до н. е.

Амазис, розпис чорнофігурної амфори
«Діоніс з менадами», фрагмент, близько 540 р. до н. е.

Орнаменти

Над чорною ніжкою амфори зображений **променевий орнамент** (символ відродженого у воді сонця, що сходить)

Під ручками вази (місця входу і виходу сонця до підводного світу) – **спіральні мотиви** (символ води) з **пальметтами** (символи сонця, що сходить)

Горло амфори прикрашене **пальметтами і бутонами лотосів**, направленими **вниз** (сонце, що опускається в підводний світ, вмирає) та **догори** (сонце, яке піднімається над лінією горизонту, народжується)

Амазис, розпис чорнофігурної амфори, «Діоніс з менадами», близько 540 р. до н. е.

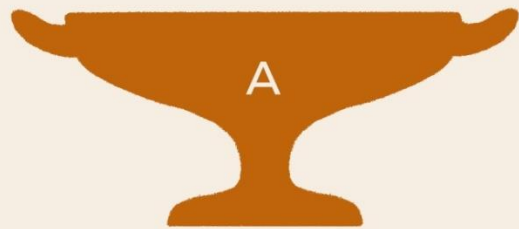

Сторона А: «Афіна і Діоніс»

На іншій стороні амфори
зображені Афіна і Діоніс

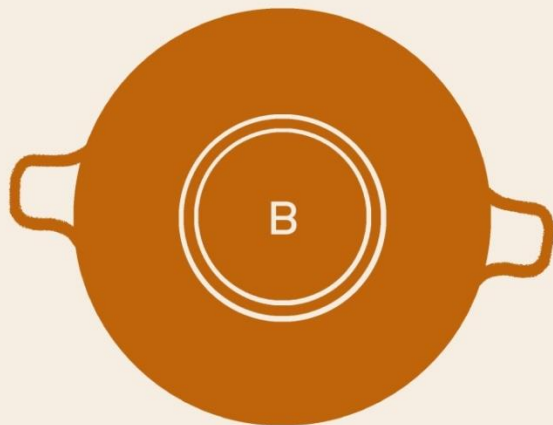

Амазіс, розпис чорнофігурної амфори
Сторона А («Афіна і Діоніс»),
Сторона В («Діоніс з менадами»),
близько 540 р. до н. е.

КОСМОС

Зовнішня сторона кіліка

хаос

Внутрішня сторона кіліка

Організація простору кіліка:
ЗОВНІШНЯ СТОРОНА А (космос) –
ВНУТРІШНЯ СТОРОНА В (хаос)

У розписах пласких ваз **кіліків**
сюжети розташовуються **ззовні**
(космічна сторона) і **всередині** –
В ТОНДО (хаотична сторона)

Тондо – композиція в колі

Схема розпису вази

Зовнішня сторона А: космічні сюжети і образи

Внутрішня сторона В (тондо): хаотичні сюжети і образи

Ексекій, розпис кіліка Сторона А: «Троянська війна»

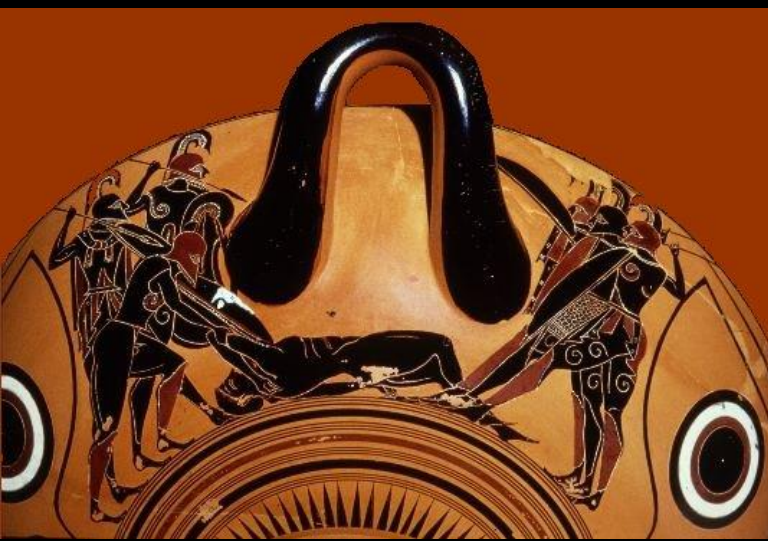
На відомому кіліку, розписаному вазописцем Ексекієм, зовні зображені великі **очі** та **сюжет Троянської війни**, описаної Гомером, зокрема – **смерть Патрокла**, тіло якого розміщено біля ручок

Патрокл – учасник Троянської війни, найближчий друг Ахілла, загинув у битві від руки троянського воїна Гектора, одягнувши обладунки Ахілла, коли той відмовився воювати

Ахілл помстився за смерть друга – вбив Гектора, прив'язав його тіло за ноги до колісниці і волочив по землі навколо стін Трої

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка, зовні «Троянська війна», 540 – 530 рр. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Образ мертвого воїна

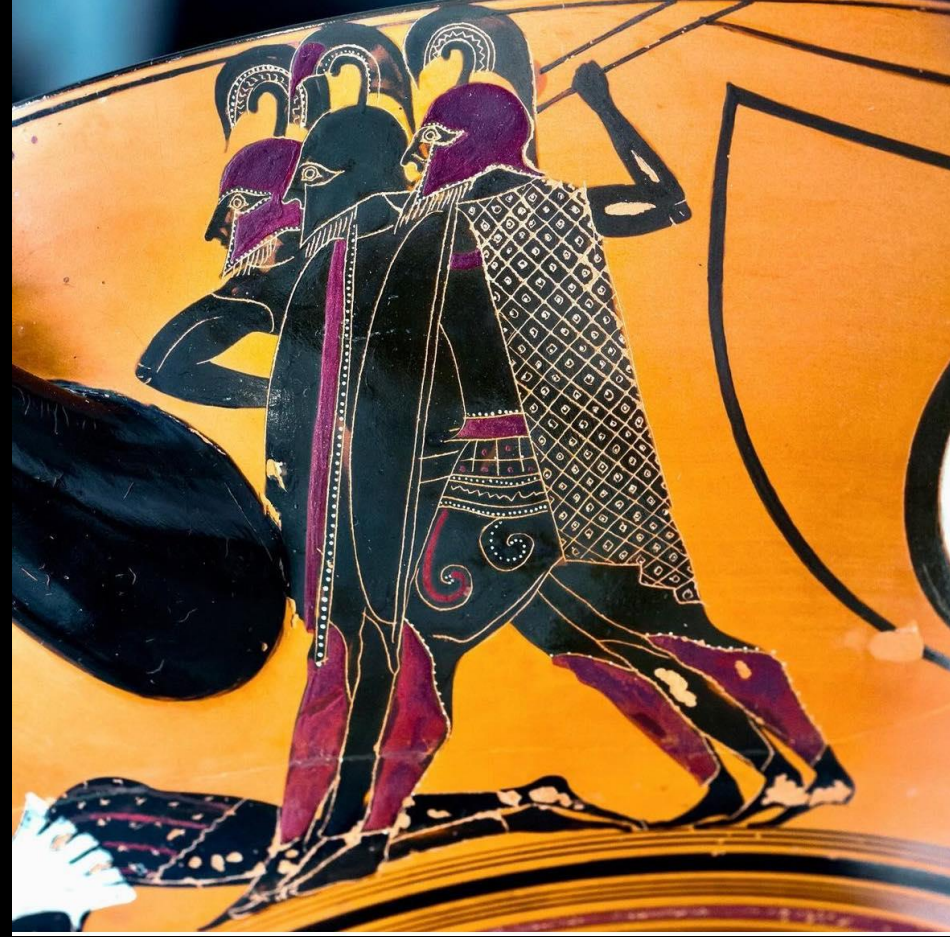
Сюжет з Троянської війни – **битва за тіло мертвого Патрокла** – розміщено біля ручок – у місці, що являється символічним **входом у підводний мертвий світ та виходом з нього у відродженому стані**

Під однією ручкою мертвий воїн лежить **обличчям вниз до землі** (наче опускається під землю, **помирає**, подібно сонцю)

Під іншою ручкою – тіло мертвого воїна перевернуто **обличчям догори, до неба**, його піднімають інші воїни (це схоже на сонце, яке переродилося у підводному/підземному світі та піднімається над горизонтом **відроджене**)

Також про сонячну символіку говорить **променевий орнамент біля ніжки вази**

Ексекій, розпис кіліка з очима «Троянська війна (Смерть Патрокла)», 540 – 530 рр. до н. е.

Ексекий, розпис чорнофігурного
кіліка з очима
«Троянська війна (Смерть Патрокла)»,
фрагменти, 540 – 530 рр. до н. е.

Кіліки з очима

Очі, зображені посередині зовнішньої сторони кіліка, вважаються **очима бога** (імовірно, **Діоніса** чи Медузи), які наче проступають зсередини чаші

Вважається, що саме вазописець **Ексекій** придумав створювати «**кіліки з очима**»

Під час симпосія, підносячи келих з вином, розбавленим водою, до обличчя, симпосіаст наче одягав на себе **маску**, уподібнювався сонцю, яке вмирає і відроджується

Кіліки з очима,
VI ст. до н. е.

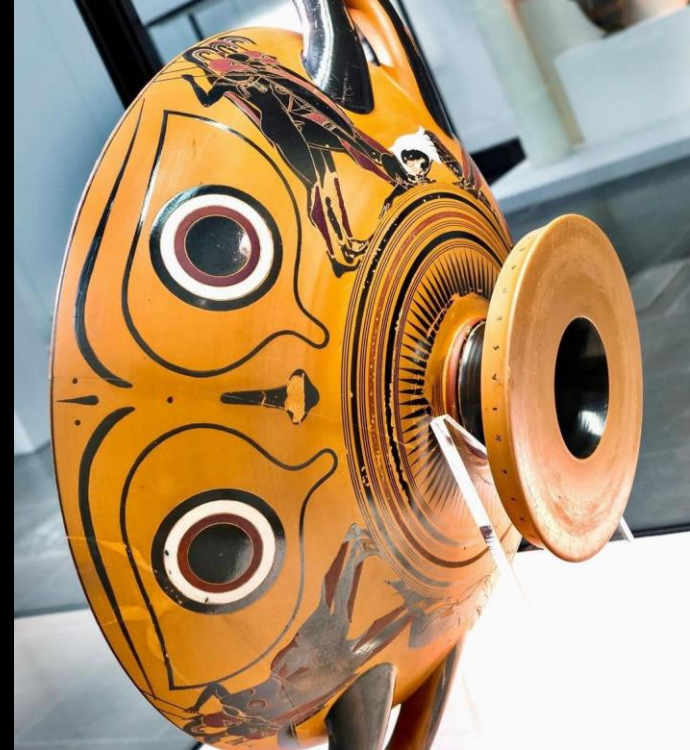
Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка,
540 – 530 рр. до н. е.

На ніжці кіліка – підпис
Ексекія ΕΧΣΕΚΙΑΣ ΕΠΟΙΕΣΕ
«Ексекій створив мене»

Ексекій, розпис кіліка з очима,
540 – 530 рр. до н. е.

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка з очима
Зовнішня сторона «Троянська війна (Смерть Патрокла)»,
540 – 530 рр. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка з очима
Ззовні сюжет «Троянська війна (Смерть
Патрокла)», всередині – тондо
«Діоніс у човні»,
540 – 530 рр. до н. е.,
висота 13,6 см, діаметр 30,5 см,
Державне античне зібрання, Мюнхен

* БЕСІДА

Ексекій, тондо кіліка «Діоніс у човні»

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка, тондо «Діоніс у човні», близько 530 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

- Подивіться на розпис внутрішньої сторони кіліка: що там зображено?
- Уявіть, як під час пиття вина, розведеного з водою, симпосіаста нахилили кілік до себе, тримаючи його за ручки
- З-під рідини на дні посудини починала відкриватися картина: у вині, як у морських хвилях, проступав образ Діоніса на човні
- Зверніть увагу на те, як організована композиція в колі (у тондо): розподіліть умовно простір навхрест, які елементи в чотирьох секторах кола ви бачите?
- Опишіть деталі зображення, подумайте, що можуть означати кількість гроз винограду та дельфінів

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка з очима, тондо «Діоніс у човні», 540 – 530 рр. до н. е., діаметр 30,5 см, Державне античне зібрання, Мюнхен

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка,
тондо «Діоніс у човні»,
близько 530 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Ексекій, розпис кіліка
Сторона В:
тондо «Діоніс у човні»

Образ Діоніса

Діоніс зображений чорним силуетом, у вінку з плюща, у руці тримає ріг достатку, нижче талії на ньому покривало, прикрашене зірками (нижня частина тіла пов'язана з ніччю і смертю, ріг достатку – атрибут Аїда, бога підземного світу мертвих)

Діоніс у розслабленій напівлежачій позі (позі відродження), подібно до симпосіаста, пливе на човні у лівий бік (сторона смерті)

Ексеїй, розпис чорнофігурного кіліка, тондо «Діоніс у човні», фрагмент, близько 530 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка,
тондо «Діоніс у човні»,
близько 530 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Корабель

Корабель ділить композицію **навпіл по горизонталі**, розділяючи небесний верх і водний низ

Корабель схожий на живу істоту – він має око, ніс, як у дельфіна, закручений спірально хвіст, що завершується головою водоплавного лебедя

Борти корабля на носі прикрашає шаховий орнамент із зірками (символізує відродження сонця у воді)

Чорний човен має **біле вітрило**, натягнуте вітром, наче подихом життя

Дельфіни

У водному просторі зображено **7 дельфінів**: **3** плвуть праворуч, **4** – ліворуч

Права сторона символізує життя, ліва сторона – смерть; **3** – непарне чоловіче космічне число, символізує життя; **4** – парне жіноче хаотичне число, символізує смерть; разом утворюють **7** – число Аполлона, уособлення світової гармонії, поєднання чоловічого і жіночого начала, життя і смерті, дня і ночі

Ексекій, розпис чернофігурного кіліка, тондо «Діоніс у човні», близько 530 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Виноградна лоза

Тіло Діоніса умовно поділяє навпіл **вертикальна щогла** корабля, як світова вісь

Зі щогли або з самого Діоніса проростає **виноградна лоза**, яка має два переплетених пагони з **7 гронами винограду** – **4 грона** ліворуч від щогли, **3** – праворуч

Ліва сторона і число 4 – символи смерті, права сторона і число 3 – життя

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка, тондо «Діоніс у човні», близько 530 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Елементи композиції

Кожний елемент композиції має **округлі форми** і вписується в круглий формат композиції: дуги корабля і вітрила, поза Діоніса, вигнуті силуети дельфінів, пагони виноградної лози з гронами

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка, тондо «Діоніс у човні», близько 530 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Ексекій, розпис чорнофігурного кіліка,
тондо «Діоніс у човні», близько 530 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Міф про Діоніса і тірренських піратів

В основі зображення лежить міф про Діоніса, коли він мандрував різними землями і навчав людей виноробству

Одного разу його захопили на корабель тірренські пірати, які не повірили, що Діоніс – бог

Щоб довести піратам свою божественну сутність, Діоніс перетворив щоглу корабля на виноградну лозу, потім сам почав перетворюватися на різних тварин – козла, бика (сонячні символи), але це їх не переконало

Врешті Діоніс перетворив піратів на дельфінів

Символи

Ексекий, розпис чорнофігурного кіліка,
тондо «Діоніс у човні»,
близько 530 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Дельфіни – це атрибут бога Аполлона, символ сонця, яке пірнає (помирає) і вистрибує з води (відроджується)

Діоніс – це нічне, «мертве» сонце, яке поєднавшись з водою, відроджується

Його поза подібна до півкола сонця, яке сходить над лінією горизонту, а **снасті вітрила** нагадують промені

Нижня частина тіла Діоніса розслаблена і **закрита покривалом**, схожим на нічне небо, – це символи смерті

Верхня частина тіла Діоніса оголена, відкрита, має напружені **м'язи** – це символи життя

Виноград – атрибут Діоніса, символ відродженого сонця, яке піднялося на небо

червонофігурна

чорнофігурна

КОСМОС

хаос

Вази-білінгви

Організація простору вази-білінгви:

ЧЕРВОНОФІГУРНА сторона А
(космос) –

ЧОРНОФІГУРНА сторона В (хаос)

У перехідний період, коли з'явився новий червонофігурний стиль ваопису та ще існував чорнофігурний, вази розписували у двох стилях: **один бік у червонофігурній техніці, а інший – у чорнофігурній**

Такі вази отримали назву «**вази-білінгви**», тобто розписані «двома мовами», двома стилями ваопису

Чорнофігурна сторона В уособлювала **хаотичне** начало, **червонофігурна сторона А – космічне**

Схема розпису вази

Сторона А : червонофігурна (космічна)

Сторона В: чорнофігурна (хаотична)

**Анокід,
розпис амфори-білінгни
«Геракл, що бенкетує»**

Прикладом такого розпису може
бути амфора, розписана
вазописцем Анокідом

Ім'я вазописця умовне, його дали
невідомому художнику, який
розписував вази гончара Анокіда

Вважається, що він був учнем
вазописця Ексекія, який працював
у чорнофігурному стилі

Анокіду належать **перші вази,**
створені в **червонофігурному стилі**

Якщо у попередніх прикладах ми
бачили різні космічні та хаотичні
сюжети, розташовані на двох
сторонах вази, то у вазах білінгвах
**два сюжети однакові, відрізняються
лише кольором**

Анокід, розпис амфори-білінгни «Геракл,
що бенкетує», близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Анокід, розпис амфори-білінгви «Геракл, що бенкетує», сторона В, сторона А, близько 520 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Анокід, «Геракл, що бенкетує»,
чорнофігурний розпис,
сторона В

Композиція

На чорнофігурній стороні посередині зображений **Геракл**, подібний до симпосіаста, на ложе кліне в напівлежачій позі (у позі відродження), до нього підходять **Афіна і Гермес**, за узголів'ям ложе Геракла – **виночерпій**

Анокід, розпис амфори-білінгви
«Геракл, що бенкетує», сторона В,
близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Анокід, розпис амфори-білінгви
«Геракл, що бенкетує», сторона В,
близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Образ Геракла

Верхня частина тіла Геракла оголена, нижня вкрита **покривалом із зірками** (солярними символами)

У правій руці він тримає келих **канфар** (келих Діоніса), перед ним невисокий **бенкетний стіл** з легкими закусками, трьома шматками в'яленого м'яса та кіліком для вина

Над фігурою Геракла серед виноградної лози з гронами висять його **меч, лук та колчан зі стрілами** (символ променів сонця та смерті)

Геракл – герой, син Зевса, уособлює сонце, що має відродитися

Анокід, розпис амфори-білінгви «Геракл, що бенкетує»,
сторона В, фрагмент,
близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Афіна і Гермес

Біля нижньої частини тіла Геракла (уособлює смерть) стоїть богиня Афіна: праву руку вона простягає до Геракла, в лівій тримає діагонально **спис** (подібний до променю сонця)

Афіна вдягнена в сукню **пеплос** та накидку **егіду**, на голові **шолом**, увінчаний гребнем з меандровим орнаментом

Позаду неї – **Гермес у крилатих чоботах і капелюсі**, його шанували як бога посланця і провідника до царства мертвих Аїду

Анокід, розпис амфори-білінги «Геракл, що бенкетує», сторона В, фрагмент, близько 520 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

Андокід, розпис амфори-білінгви «Геракл, що бенкетує»,
сторона В, фрагмент, близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Анокід, розпис амфори-білінгви
«Геракл, що бенкетує», сторона В, фрагмент

Виночерпій

За головою Геракла,
у верхній частині його тіла,
зображений юний
виночерпій – він зачерпує
вино, змішане з водою
в діносі на підставці
(символи відродження)

Зачіски

Геракл та виночерпій
мають кудряве волосся
У Гермеса і Афіни закручені
чубчики

Геракл і Гермес з бородами

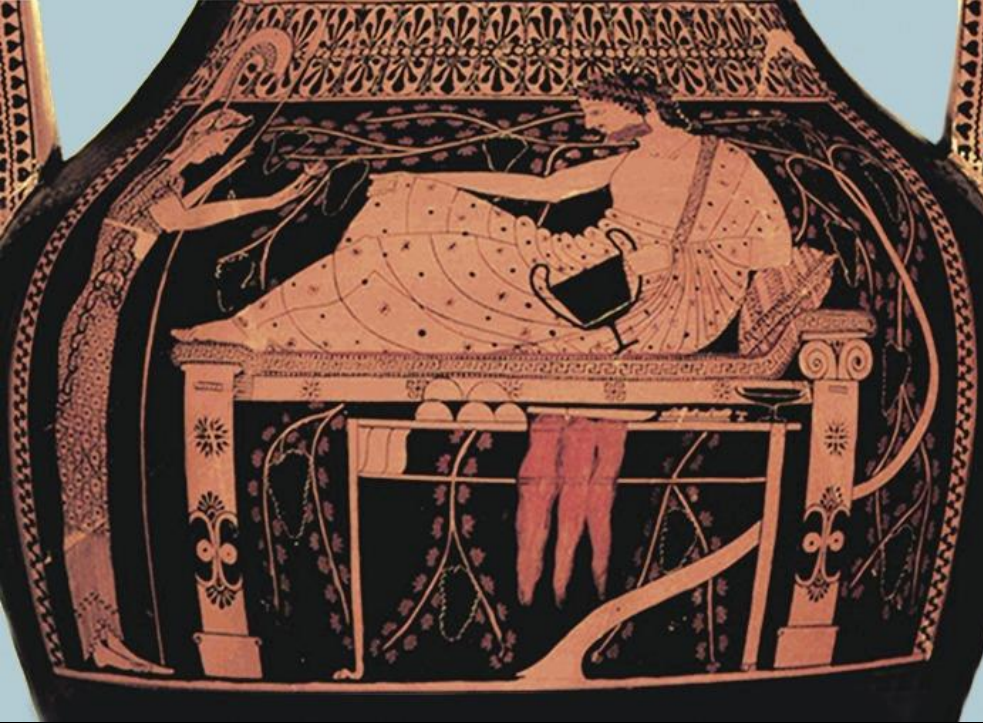
Міміка

Усі персонажі мають
опущені донизу кінчики
губ, як на масках трагедії

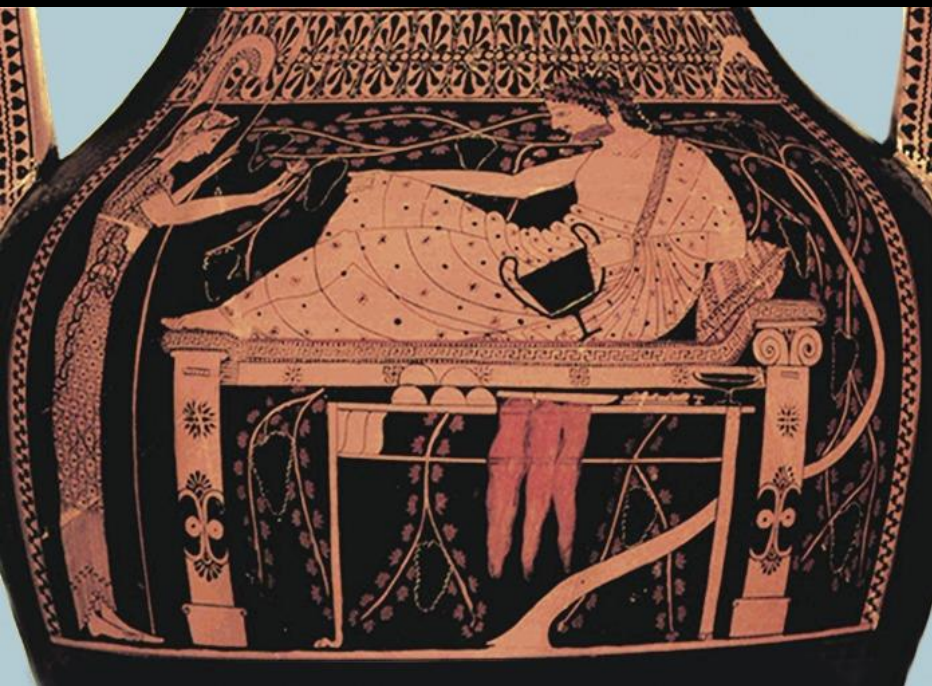
* БЕСІДА

Гра «Знайдіть відмінності»

- На іншій червонофігурній стороні амфори Андокіда ми бачимо той самий сюжет – «Геракл, що бенкетує»
- Подивіться уважно на розписи двох сторін амфори, порівняйте і знайдіть відмінності

Андокід, розпис амфори-білінгви
«Геракл, що бенкетує»,
сторона А, сторона В

Анокід, розпис амфори-білінгви «Геракл, що бенкетує»,
сторона А, сторона В, близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Андокід, розпис амфори-білінгви «Геракл, що бенкетує»,
сторона А, сторона В, близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен

Відмінності сторони А

На стороні А фігури не чорні, а червоні (колір крові, життя)

Кількість фігур менша, зображені Геракл і Афіна

Геракл тримає канфар лівою рукою, праву руку поклав на коліно зігнутої ноги, наче збирається встати

Одяг Геракла закриває ноги і ліве плече

Навколо ліжка кліне та стола – пагони плюща

Афіна однією рукою спирається на спис, що стоїть вертикально (спис подібний на промінь сонця)

Іншою рукою вона простягає квітку Гераклу (вдихання аромату означає відроджуватись)

Андокід, розпис амфори-білінги «Геракл, що бенкетує», сторона А, близько 520 р. до н. е., Державне античне зібрання, Мюнхен

На обличчі Афіни і Геракла **усмішка** (як у персонажів комедії, напружені м'язи обличчя символізують життя)

На голові Геракла **вінок** з виноградної лози

На бенкетному столі **кілік** на столі пересунутий ближче до узголів'я

Голови Геракла, який напівлежить, і Афіни, яка стоїть, зображені **на одному рівні**. Цей прийом греки називали **прийомом ізокефалії** (рівногорів'я), що символічно уособлює ідею впорядкованості світу (космосу)

Чорнофігурний розпис нагадує **світ тіней** (смерті), а **червонофігурний** розпис – **життя і відродження**

Анокід, розпис амфори-білінгви
«Геракл, що бенкетує», сторона А,
близько 520 р. до н. е.,
Державне античне зібрання, Мюнхен